

VOORUITZICHTEN

Regionale economische vooruitzichten 2019-2024

Juli 2019

Bijdragen

Deze publicatie werd verwezenlijkt door de volgende equipes:

FPB: Delphine Bassilière, Didier Baudewyns, Ingrid Bracke, Nicole Fasquelle, Vincent Frogneux, Gina Gentil, Koen Hendrickx, Laurence Laloy, Hendrik Nevejan, Peter Stockman, Patrick Van Brusselen, Filip Vanhorebeek.

Vertaaldienst: Christelle Castelain, Ben Dragon, Miguel Louis, Patricia Van Brussel.

Informaticacel: Adinda De Saeger.

BISA: Pierre-François Michiels.

IWEPS: Frédéric Caruso, Olivier Meunier.

Statistiek Vlaanderen: Dirk Hoorelbeke.

Contactadressen:

hermreg@plan.be

pfmichiels@perspective.brussels

O.Meunier@iweps.be

dirk.hoorelbeke@vlaanderen.be

Federaal Planbureau

Kunstlaan 47-49, 1000 Brussel

<http://www.plan.be>

Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse, perspective.brussels

Naamsestraat 59, 1000 Brussel

<http://www.bisa.brussels>

Institut wallon de l'évaluation, de la prospective et de la statistique

Route de Louvain-la-Neuve 2, 5001 Belgrade (Namur)

<http://www.iweps.be>

Statistiek Vlaanderen

Havenlaan 88 bus 20, 1000 Brussel

<http://www.statistiekvlaanderen.be/>

Verantwoordelijke uitgever FPB: Philippe Donnay - Wettelijk depot: D/2019/7433/21

Inhoudstafel

1. Inleiding	1
2. Internationale omgeving en nationale context	3
2.1. Internationale omgeving	3
2.2. Nationale economische context	5
2.2.1. Economische groei en componenten van het bbp	5
2.2.2. Evolutie per bedrijfstak	8
2.2.3. Inflatie	10
2.2.4. Loonkosten	11
2.2.5. Werkgelegenheid en werkloosheid	12
2.2.6. Energieverbruik en broeikasgasemissies	13
2.2.7. Overheidsfinanciën	14
3. Regionale macro-economische en sectorale evoluties.....	15
3.1. Macro-economische resultaten	15
3.2. Arbeidsmarkt	29
3.2.1. Demografie en arbeidsaanbod	29
3.2.2. Grens- en pendelarbeid, werkzame bevolking en werkgelegenheidsgraad	40
3.2.3. Werkloosheid en werkloosheidsgraad	44
4. Inkomensrekeningen van de huishoudens.....	50
4.1. Inleiding	50
4.2. Evolutie op nationaal niveau	51
4.3. Evolutie per gewest	53
4.3.1. Brussels Hoofdstedelijk Gewest	53
4.3.2. Vlaams Gewest	55
4.3.3. Waals Gewest	57
4.4. Inkomens per hoofd	59
5. Overheidsfinanciën.....	62
5.1. Inleiding	62
5.2. Factoren waarmee rekening is gehouden en die gelden voor verschillende gefedereerde entiteiten	62
5.3. Brussels Hoofdstedelijk Gewest	63
5.4. Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie	65
5.5. Vlaamse Gemeenschap	66
5.6. Waals Gewest	69
5.7. Franse Gemeenschap	70

6. Energieverbruik en broeikasgasemissies.....	73
6.1. Rijk	73
6.2. Brussels Hoofdstedelijk Gewest	74
6.3. Vlaams Gewest	74
6.4. Waals Gewest	75
7. Synthese	78
8. Bibliografie.....	83
9. Bijlage.....	84
9.1. Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid	84
9.2. Inkomensrekeningen van de huishoudens - Gedetailleerde resultaten	87
9.3. Verklarende woordenlijst	89

Lijst van tabellen

Tabel 1	Voornaamste internationale hypothesen	4
Tabel 2	Voornaamste resultaten van de Economische vooruitzichten 2019-2024	7
Tabel 3	Voornaamste sectorale resultaten van de nationale projectie	10
Tabel 4	Voornaamste macro-economische resultaten van de regionale projectie	17
Tabel 5	Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	20
Tabel 6	Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen van het Vlaams Gewest	20
Tabel 7	Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen van het Waals Gewest	21
Tabel 8	Structuur en groei van de binnenlandse werkgelegenheid van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	27
Tabel 9	Structuur en groei van de binnenlandse werkgelegenheid van het Vlaams Gewest	27
Tabel 10	Structuur en groei van de binnenlandse werkgelegenheid van het Waals Gewest	28
Tabel 11	Scenario voor demografie en arbeidsaanbod	31
Tabel 12	Regionale arbeidsmarktvooruitzichten	48
Tabel 13	Inkomensrekeningen van de huishoudens - België	52
Tabel 14	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Brussels Hoofdstedelijk Gewest	55
Tabel 15	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Vlaams Gewest	57
Tabel 16	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Waals Gewest	59
Tabel 17	Evolutie van de primaire en beschikbare inkomens per hoofd	60
Tabel 18	Rekening van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest	64
Tabel 19	Rekening van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie	66
Tabel 20	Rekening van de Vlaamse Gemeenschap	68
Tabel 21	Rekening van het Waalse Gewest	70
Tabel 22	Rekening van de Franse Gemeenschap	72
Tabel 23	Evolutie van de totale broeikasgasemissies per sector	76
Tabel 24	Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid - Brussels Hoofdstedelijk Gewest	84
Tabel 25	Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid - Vlaams Gewest	85
Tabel 26	Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid - Waals Gewest	86
Tabel 27	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Brussels Hoofdstedelijk Gewest	87
Tabel 28	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Vlaams Gewest	87
Tabel 29	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Waals Gewest	88

Lijst van figuren

Figuur 1	Bbp-groei eurozone en Verenigde Staten	4
Figuur 2	Werkgelegenheid (wijziging in duizendtallen) en werkgelegenheidsgraad (in procent van de beroepsbevolking)	13
Figuur 3	Regionale bbp's	16
Figuur 4	Economisch groeiverschil tussen Vlaanderen en de twee andere gewesten, voortschrijdend gemiddelde gecentreerd over 3 jaar	18
Figuur 5	Bijdragen aan groei van arbeidsaanbod - Het Rijk	33
Figuur 6	Bijdrage aanbodgedrag (in ppt) naar leeftijd - Het Rijk.....	33
Figuur 7	Bijdragen aan groei van arbeidsaanbod - Brussels Hoofdstedelijk Gewest	35
Figuur 8	Bijdrage aanbodgedrag (in ppt) naar leeftijd - Brussels Hoofdstedelijk Gewest	35
Figuur 9	Bijdragen aan groei van arbeidsaanbod - Vlaams Gewest	37
Figuur 10	Bijdrage aanbodgedrag (in ppt) naar leeftijd - Vlaams Gewest	37
Figuur 11	Bijdragen aan groei van arbeidsaanbod - Waals Gewest	39
Figuur 12	Bijdrage aanbodgedrag (in ppt) naar leeftijd - Waals Gewest.....	39
Figuur 13	Werkzame bevolking - Brussels Hoofdstedelijk Gewest	40
Figuur 14	Werkzame bevolking - Vlaams Gewest	41
Figuur 15	Werkzame bevolking - Waals Gewest	41
Figuur 16	Regionale werkgelegenheidsgraden volgens HERMREG-definitie	42
Figuur 17	Regionale werkloosheidsgraden	44
Figuur 18	Regionale werkloosheidsgraden; 15-49 jaar	44
Figuur 19	Primair inkomen en beschikbaar inkomen per hoofd	61

1. Inleiding

Dit rapport presenteert de resultaten van de regionalisering van de nationale economische vooruitzichten van het Federaal Planbureau¹ voor de periode 2019-2024. Net als de vorige edities² is dit rapport het resultaat van een samenwerking tussen het Federaal Planbureau en de studie- en statistiekdiensten van de drie Belgische gewesten (BISA, IWEPS en Statistiek Vlaanderen³). Het multiregionaal en multisectoraal HERMREG-model dat hiervoor wordt gebruikt is een macro-econometrisch model dat een top-downbenadering volgt. HERMREG⁴ wordt volledig afgestemd op het nationale HERMES-model van het Federaal Planbureau. Dat betekent dat de nationale middellangetermijnvooruitzichten van HERMES worden opgesplitst op het niveau van de beschouwde entiteiten aan de hand van endogene regionale verdeelsleutels.

De hier voorgestelde regionale vooruitzichten sluiten dus perfect aan bij de nationale projectie van juni 2019, die zelf steunt op de economische en budgettaire informatie die eind mei 2019 beschikbaar was.

De nationale projectie is gebaseerd op een internationaal scenario waarin de bbp-groei in de eurozone dit jaar terugvalt tot 1,1 %, na een groei van 1,9 % in 2018 en van gemiddeld ruim 2 % in de drie voorgaande jaren. Hij zou enigszins hernemen tot 1,4 % in 2020, tot 1,5 % in 2021 en zich vervolgens stabiliseren op 1,4 % tot 2024. De Belgische economie bleef niet immuun voor de Europese conjunctuurvertraging, waardoor haar groei terugviel van 1,7 % in 2017 tot 1,4 % in 2018. De Belgische bbp-groei zou met 1,3 % in 2019 en in 2020 iets lager uitkomen dan vorig jaar. De bbp-groei zou in 2021 licht hernemen tot 1,4 %, geschraagd door een wat sterkere uitvoer, maar vervolgens licht vertragen van 1,3 % in 2022 tot 1,2 % vanaf 2023 door een beperktere bestedingsdynamiek van de gezinnen en de ondernemingen. Zoals gebruikelijk worden die vooruitzichten voor de Belgische economie opgesteld bij ongewijzigd beleid. Ze anticiperen niet op eventuele besparingsmaatregelen die de toekomstige regeringen kunnen nemen, wat resulteert in neerwaartse risico's m.b.t. de overheidsbestedingen en hun impact op de economische groei.

Het rapport levert regionale en sectorale projecties tot 2024 voor de toegevoegde waarden, de werkgelegenheid, de lonen en de investeringen. Die aggregaten worden in HERMREG gemodelleerd op het niveau van twaalf HERMES-bedrijfstacken. Demografische projecties, projecties van regionale activiteitsgraden en vooruitzichten betreffende grensarbeid en pendelarbeid tussen gewesten zijn eveneens beschikbaar. Dat maakt het mogelijk om een projectie te maken van de evolutie van de beroepsbevolking, de werkende beroepsbevolking en de werkloosheid. HERMREG levert ook regionale projecties van het bbp en van de werkgelegenheidsgraad. Het bevat bovendien een module voor de berekening van het energieverbruik en van de uitstoot van broeikasgassen (waardoor de nationale vooruitzichten inzake broeikasgassen regionaal worden opgesplitst), een gedetailleerd blok inzake overheidsfinanciën en een module betreffende de inkomensrekening van de gezinnen per gewest.

¹ Federaal Planbureau (2019).

² Zie FPB – BISA – IWEPS – Statistiek Vlaanderen (2018) voor de publicatie van juli 2018.

³ Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse, Institut wallon de l'évaluation, de la prospective et de la statistique en Statistiek Vlaanderen.

⁴ Het HERMREG-model wordt beschreven in Bassilière et al. (2008a).

VOORUITZICHTEN

Tot slot moet erop worden gewezen dat de projectiehorizon van HERMREG de middellange termijn is. Het hoofddoel is niet het opstellen van gedetailleerde vooruitzichten voor elke variabele voor elk jaar, wat wel het geval is voor kortetermijnmodellen, maar eerder het schetsen van een economisch toekomstbeeld voor een periode van zes jaar bij ongewijzigd beleid en het identificeren van onevenwichten die kunnen ontstaan, toenemen of aanhouden op middellange termijn.

De rest van het rapport is als volgt ingedeeld. Het tweede hoofdstuk beschrijft de internationale omgeving en de nationale economische context die aan de grondslag liggen van de regionale resultaten. Het derde hoofdstuk beschrijft de belangrijkste macro-economische en sectorale ontwikkelingen op regionaal vlak (met inbegrip van de arbeidsmarkt). In hoofdstuk 4 worden de geregionaliseerde inkomensrekeningen van de gezinnen voorgesteld. Hoofdstuk 5 is gewijd aan de resultaten voor de overheidsfinanciën. In hoofdstuk 6 komen de resultaten voor broeikasgasemissies aan bod. Tot slot vat hoofdstuk 7 de belangrijkste resultaten samen.

2. Internationale omgeving en nationale context

In dit hoofdstuk wordt de context geschetst waarop de regionale HERMREG-vooruitzichten gebaseerd zijn. In afdeling 2.1 wordt de internationale omgeving⁵ van de HERMES-projectie van juni 2019 beschreven. In afdeling 2.2 worden de belangrijkste resultaten van die projectie voor de Belgische economie samengevat¹. De regionale vooruitzichten zijn volledig coherent met die resultaten.

2.1. Internationale omgeving

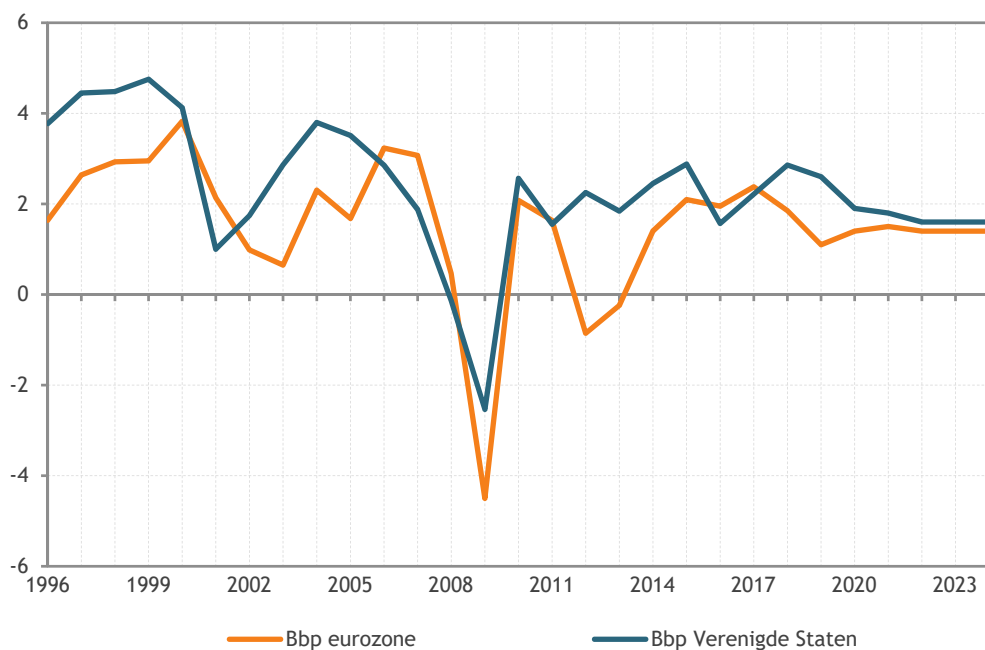
De wereldeconomie groeit sinds 2018 in een lager tempo. Dit jaar zou die groei uitkomen op 3,2 % (t.o.v. 3,8 % in 2017). Dat gaat gepaard met een terugval van de wereldhandelsgroei, die nog wordt versterkt door handelsconflicten en protectionistische maatregelen. De Amerikaanse bbp-groei zou dit jaar met 2,6 % (t.o.v. 2,9 % in 2018) nog vrij goed standhouden, maar door het uitdoven van het expansief begrotingsbeleid afnemen tot 1,9 % in 2020. De groeivertraging is meer uitgesproken in de eurozone, die in vergelijking met de VS veel afhankelijker is van de uitvoer. Bovendien werd de bbp-groei er in de tweede helft van 2018 afgeremd door tijdelijke factoren, zoals een forse daling van de Duitse autoproduktie. Mede door dat ongunstige startpunt, zou de bbp-groei in de eurozone dit jaar terugvallen tot 1,1 %, na een toename van 1,9 % in 2018 en van gemiddeld ruim 2 % in de drie voorgaande jaren. Hij zou in 2020 enigszins hernemen tot 1,4 %, dit tegen de achtergrond van een wat sterkere groei op wereldvlak (3,5 % in 2020), die aangedreven wordt door een aantal opkomende economieën, zoals Argentinië, Brazilië en Turkije.

De groei van de wereldeconomie zou zich vanaf 2021 handhaven op 3,6 % per jaar. De groep van de opkomende economieën zou – ondanks aanzienlijke onderlinge groeiverschillen – duidelijk sterker blijven groeien dan de geavanceerde economieën, die afgeremd worden door de vergrijzing van de bevolking en een beperkte productiviteitsgroei. De bbp-groei in de eurozone zou verder aantrekken tot 1,5 % in 2021 en zich nadien stabiliseren op jaarlijks 1,4 %, terwijl die van de Amerikaanse economie vanaf 2022 zou uitkomen op 1,6 % per jaar.

Dit scenario gaat gepaard met belangrijke neerwaartse risico's, zoals een verdere escalatie van het Amerikaans-Chinese handelsconflict, een chaotisch vertrek van het Verenigd Koninkrijk uit de Europese Unie en een forse prijsstijging voor ruwe olie door geopolitieke spanningen. Daarnaast kan onzekerheid over het begrotingsbeleid in sommige eurolanden het vertrouwen van de financiële markten ondermijnen en de vrees voor een nieuwe eurocrisis aanwakkeren.

⁵ Federaal Planbureau (2019).

Figuur 1 Bbp-groei eurozone en Verenigde Staten
jaarlijkse groei in procent

Tabel 1 Voornaamste internationale hypothesen

	2017	2018	2019	2020	2021-2024	Gemiddelden 2004-2010	2011-2017	2018-2024
Potentiële uitvoermarkten voor België (1)	4,1	3,2	2,9	3,3	3,8	4,7	3,1	3,5
Bbp eurozone (1)	2,4	1,9	1,1	1,4	1,4	1,2	1,2	1,4
Bbp Verenigde Staten (1)	2,2	2,9	2,6	1,9	1,7	1,7	2,1	2,0
Internationale prijzen in euro (1)								
- Uitvoer van goederen en diensten zonder energie	0,4	-1,8	1,6	0,8	2,0	0,2	1,1	1,2
- Invoer van goederen en diensten zonder energie	-0,4	-3,8	1,6	1,1	2,0	-1,0	1,1	1,0
- Invoer van energie	20,8	24,9	1,6	-5,1	6,5	15,8	-1,1	6,8
Olieprijs (Brent, USD) (niveau) (2)	54,3	70,9	69,0	66,9	86,2	66,9	83,0	74,4
Wisselkoers (niveau) (2)								
- EUR in USD (*100)	113,0	118,1	113,0	115,6	115,6	132,9	124,0	115,6
Rentevoeten (niveau) (2)								
- Korte termijn (3 maanden)								
Eurozone	-0,3	-0,3	-0,3	-0,3	2,1	2,6	0,3	0,5
Verenigde Staten	1,3	2,3	2,5	2,1	2,6	2,8	0,5	2,4
- Lange termijn (10 jaar)								
Eurozone	1,0	1,1	0,8	0,9	3,3	3,9	2,0	1,8
Verenigde Staten	2,3	2,9	2,5	2,5	3,7	4,0	2,2	3,0

(1) Groeivoet.

(2) In de kolom 2021-2024 wordt de waarde aan het einde van de periode (2024) weergegeven.

2.2. Nationale economische context

2.2.1. Economische groei en componenten van het bbp

De Belgische economie bleef niet immuun voor de Europese conjunctuurvertraging, waardoor haar groei terugviel van 1,7 % in 2017 tot 1,4 % in 2018. De Belgische bbp-groei zou verder verzwakken tot 1,3 % in 2019 en in 2020. De minder gunstige internationale omgeving zet immers een rem op de uitvoergroei. De invoergroei zou zich dit jaar net onder de uitvoergroei situeren en in 2020 een lichte versnelling laten optekenen, wanneer de binnenlandse vraag aan kracht wint onder impuls van de particuliere consumptie. De bijdrage van de netto-uitvoer tot de economische groei zou daardoor licht positief blijven in 2019 en negatief worden in 2020. De bbp-groei zou in 2021 licht hernemen tot 1,4 % onder impuls van een wat sterkere uitvoer, maar door de dynamiek van de binnenlandse vraag (vooral van de gezinsbestedingen) blijft de bijdrage van de netto-uitvoer tot de economische groei licht negatief. Tijdens de periode 2022-2024 zou de economische groei licht vertragen (van 1,3 % in 2022 tot 1,2 % vanaf 2023) door een beperktere dynamiek van de binnenlandse bestedingen van de privésector. Globaal over de periode 2019-2024 zou de gemiddelde Belgische economische groei identiek zijn aan die van de periode 2013-2018 (1,3 %).

De groei van de buitenlandse afzetmarkten van België vertraagt enigszins van 3,2 % in 2018 tot 2,9 % in 2019, waardoor de volumegroei van de Belgische uitvoer zou terugvallen (van 3,6 % in 2018 tot 2,9 % in 2019). De volumegroei van de invoer zou ook vertragen, maar in mindere mate (van 3,3 % tot 2,8 %), waardoor de bijdrage van de netto-uitvoer tot de economische groei nog licht positief blijft in 2019. In 2020 en 2021 zouden de buitenlandse afzetmarkten van België geleidelijk versnellen (tot respectievelijk 3,3 % en 3,9 %). De uitvoergroei zou zich handhaven op 2,9 % in 2020 en pas in 2021 versnellen (tot 3,5 %). De stijging van de invoer zou een gelijkaardig profiel vertonen, maar hoger blijven dan die van de uitvoer (respectievelijk 3,0 % en 3,6 %). De bijdrage van de netto-uitvoer tot de economische groei wordt dan ook negatief. Tijdens de periode 2022-2024 zouden de buitenlandse afzetmarkten van België gemiddeld jaarlijks groeien met 3,8 %. Samen met de stabilisering van de euro-dollarcoers en de toename van de loonkosten per eenheid product zou dat leiden tot een Belgische uitvoergroei van gemiddeld 3,4 %. De invoer zou tijdens die periode een iets hoger groeitempo aanhouden (3,5 %), waardoor de bijdrage van de netto-uitvoer tot de economische groei licht negatief blijft.

Dit jaar zou het reëel beschikbaar inkomen van de particulieren stijgen met 2,2 %. Die uitgesproken toename is toe te schrijven aan bijkomende verlagingen van de personenbelasting (in het kader van de laatste fase van de taxshift), de sterkere stijging van de sociale uitkeringen, de nog steeds sterke jobcreatie en de hogere indexering van de lonen van de privésector in combinatie met een afkoeling van de inflatie. De volumegroei van de consumptieve bestedingen zou in 2019 niettemin beperkt blijven tot 0,8 %, wat resulteert in een forse stijging van de particuliere spaarquote. In de loop van 2018 werd de Belgische consument immers pessimistischer over de economische situatie, wat leidde tot een lichte terugval van de particuliere consumptie in de tweede jaarhelft en bijgevolg tot een ongunstig startpunt voor 2019. De consumptiegroei zou in 2020 verstevigen tot 1,4 %, in lijn met de koopkrachtstijging, en daardoor een belangrijke impuls geven aan de binnenlandse vraag. Zonder bijkomende maatregelen ter verlaging van de verplichte heffingen en ondanks een beduidend positieve groei van de reële bruto-uurlonen, zou de groei van het reëel beschikbaar inkomen geleidelijk vertragen van 1,4 % in 2021 tot

1,0 % in 2024. De consumptieve bestedingen zouden een gelijkaardig, maar iets minder uitgesproken profiel hebben, waardoor de spaarquote licht terugvalt vanaf 2021.

Ondanks de versombering van de internationale conjunctuur en de daarmee samenhangende afbrokkeling van het Belgische producentenvertrouwen, zou de volumegroei van de bedrijfsinvesteringen, net als in 2018 (2,7 %), bijzonder sterk zijn in 2019 (3,1 %). Het investeringsklimaat wordt ondersteund door de nog vrij hoge rendabiliteit en gunstige financieringsvoorwaarden. Bovendien ligt de industriële capaciteitsbezettingsgraad al enkele jaren boven zijn historische gemiddelde, wat de behoefte aan uitbreidingsinvesteringen vergroot. De volumegroei van de bedrijfsinvesteringen zou evenwel vertragen tot 1,8 % in 2020 en dat tempo gemiddeld aanhouden tijdens de periode 2021-2024. Die beperktere dynamiek is toe te schrijven aan de aantrekkende langetermijnrente vanaf 2021, een lichte verzwakking van de afzetperspectieven vanaf 2023 en een minder hoge bedrijfsrendabiliteit, mede door een sterkere groei van de uurloonkosten. Niettemin zou de groei van de bedrijfsinvesteringen hoger blijven dan die van het bbp.

De volumegroei van de investeringen in woongebouwen zou een piek kennen in 2019 (4,1 %), dankzij een gunstig overloopeffect als gevolg van de hoge investeringsactiviteit in het vierde kwartaal van 2018. Vervolgens zou die groei beduidend afnemen in 2020 (1,2 %) en 2021 (1,4 %). In lijn met de herneming van de langetermijnrente en met de groeivertraging van het reëel beschikbaar inkomen van de particulieren, zou de groei van de investeringen in woningen tijdens de periode 2022-2024 terugvallen tot gemiddeld 1,0 % per jaar.

De volumegroei van de overheidsinvesteringen zou in 2019 (3,3 %) aanzienlijk terugvallen ten opzichte van 2018 (7,3 %), als gevolg van de terugval van de investeringen van de lagere overheid na een verkiezingsjaar. De investeringen van de gewesten zouden sterk blijven groeien. In 2020 en 2021 zou de investeringsgroei voor de gezamenlijke overheid versnellen tot resp. 5,6 % en 5,5 %, hoofdzakelijk als gevolg van de belangrijke investeringen van de gewesten in 2020 (in het bijzonder het Oosterweelproject in Vlaanderen) en van de federale overheid in Defensie in 2021. De volatiele groei van de overheidsinvesteringen in de periode 2022-2024 wordt verklaard door de investeringen van de federale overheid in Defensie (die pieken in 2023 maar vervolgens worden teruggeschoefd) en door de investeringen van de lagere overheid, die in de periode 2023-2024 versnellen in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen.

In 2019 zou de volumegroei van de overheidsconsumptie iets sterker zijn (1,0 %) dan in 2018 (0,8 %), hoofdzakelijk als gevolg van de forse groei van de gezondheidszorguitgaven, die een bijzonder zwakke groei lieten optekenen in 2018. De groeiversnelling van de overheidsconsumptie tot 1,2 % in 2020 wordt verklaard door de sterkere groei van de loonmassa van de overheidssector, in het verlengde van de groei van de overheidstewerkstelling. Zonder bijkomende maatregelen zou de volumegroei van de overheidsconsumptie dat tempo aanhouden in de periode 2021-2024, wat gepaard gaat met een aantrekkende groei van de gezondheidszorguitgaven en een minder uitgesproken toename van de overheidslonen.

Tabel 2 Voornaamste resultaten van de Economische vooruitzichten 2019-2024 voor België

	2017	2018	2019	2020	2021- 2024	Gemiddelden		2018- 2024
						2004- 2010	2011- 2017	
Economische groei en zijn componenten								
(in reële termen, tenzij anders vermeld)(*)								
- Consumptieve bestedingen van de particulieren	1,1	1,0	0,8	1,4	1,3	1,6	0,9	1,2
- Consumptieve bestedingen van de overheid	0,6	0,8	1,0	1,2	1,2	1,4	0,6	1,1
- Bruto-investeringen	1,8	3,0	3,3	2,0	1,7	2,6	2,4	2,2
. Ondernemingen	2,3	2,7	3,1	1,8	1,8	2,6	3,4	2,1
. Overheid	2,1	7,3	3,3	5,6	2,9	2,9	0,9	3,9
. Woongebouwen	0,0	1,8	4,1	1,2	1,1	2,6	0,6	1,6
- Voorraadwijziging (bijdrage tot de bbp-groei)	-0,0	-0,3	-0,3	0,0	0,0	0,3	0,1	-0,1
- Totale binnenlandse vraag	1,1	1,1	1,1	1,5	1,4	2,0	1,2	1,3
- Uitvoer van goederen en diensten	5,0	3,6	2,9	2,9	3,4	3,5	4,2	3,3
- Invoer van goederen en diensten	4,3	3,3	2,8	3,0	3,6	3,9	4,3	3,3
- Netto-uitvoer (bijdrage tot de bbp-groei)	0,6	0,3	0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,0	-0,0
- Bbp	1,7	1,4	1,3	1,3	1,3	1,9	1,2	1,3
- Bbp tegen lopende prijzen	3,4	2,6	2,8	2,9	3,0	3,8	2,7	2,9
- Reëel bruto nationaal inkomen per capita	1,6	-0,6	0,5	0,9	0,8	1,0	0,3	0,6
Prijzen en rentevoeten (*)								
- Nationaal indexcijfer der consumptieprijzen	2,1	2,1	1,7	1,5	1,8	2,2	1,8	1,8
- Gezondheidsindex	1,8	1,8	1,7	1,6	1,8	2,0	1,8	1,8
- Ruilvoet	-0,9	-1,4	-0,3	0,1	-0,2	-0,5	-0,0	-0,3
- Bbp-deflator	1,7	1,1	1,5	1,6	1,7	1,9	1,5	1,6
- Nominale langetermijnrente (**) (10 jaar, niveau)	0,7	0,7	0,5	0,6	3,2	3,9	1,9	1,5
- Nominale kortetermijnrente (**) (3 maanden, niveau)	-0,7	-0,6	-0,6	-0,6	1,8	2,2	-0,0	0,3
Werkgelegenheid, werkloosheid en productiviteit								
- Beroepsbevolking, definitie FPB								
. in duizendtallen (**)	5359,1	5379,0	5408,4	5430,2	5471,4	5097,1	5296,9	5438,9
. wijziging in duizendtallen	25,9	19,8	29,5	21,8	10,3	42,7	21,7	16,0
. wijziging in %	0,5	0,4	0,5	0,4	0,2	0,8	0,4	0,3
- Totale werkgelegenheid								
. in duizendtallen (**)	4724,0	4785,7	4841,7	4880,6	4991,2	4357,0	4596,3	4902,7
. wijziging in duizendtallen	64,5	61,7	56,0	38,9	27,7	45,7	35,7	38,2
. wijziging in %	1,4	1,3	1,2	0,8	0,6	1,1	0,8	0,8
- Werkgelegenheidsgraad, concept EU2020 (a) (**)	68,5	69,7	70,4	70,8	72,4	67,0	67,5	71,2
- Werkloosheid, definitie FPB								
. in duizendtallen (**)	557,4	515,5	489,0	471,9	402,5	664,2	622,3	458,4
. wijziging in duizendtallen	-38,9	-41,9	-26,5	-17,1	-17,4	-4,4	-13,8	-22,1
- Werkloosheidsgraad, definitie FPB (**)	10,4	9,6	9,0	8,7	7,4	13,0	11,8	8,4
- Productiviteit per uur (marktbedrijfstacken) (*)	-0,0	-0,2	-0,0	0,5	0,8	1,2	0,4	0,5

VOORUITZICHTEN

	2017	2018	2019	2020	2021- 2024	Gemiddelden		
						2004- 2010	2011- 2017	2018- 2024
Inkomens								
- Reëel uurloon (marktbedrijfstakingen) (*)	-0,1	-0,0	0,9	0,6	1,0	0,1	0,2	0,8
- Loonkosten per eenheid product (marktbedrijfstakingen) (b) (*)	1,5	1,6	2,5	1,6	1,9	1,4	1,2	1,9
- Loonquote (marktbedrijfstakingen) (c) (**)	58,9	59,3	59,9	59,9	60,9	59,7	60,0	60,2
- Rendabiliteitsgraad van de ondernemingen (d) (**)	43,5	42,9	42,3	42,5	42,1	40,9	41,8	42,4
- Reëel beschikbaar inkomen van de particulieren (*)	1,4	1,3	2,2	1,4	1,2	1,2	0,4	1,4
- Spaarquote van de particulieren (**)	11,5	11,7	12,9	12,9	12,4	15,7	12,3	12,6
Overheidsfinanciën								
- Financieringssaldo								
. in miljard euro (**)	-3,9	-3,1	-7,5	-9,8	-14,6	-6,5	-11,6	-10,4
. in % van het bbp (**)	-0,9	-0,7	-1,6	-2,1	-2,7	-1,9	-2,9	-2,1
waarvan (beleidsniveaus):								
- Federale overheid (**)	-1,3	-0,2	-1,4	-1,7	-1,9	-1,8	-2,5	-1,5
- Sociale zekerheid (**)	0,2	-0,1	-0,0	-0,1	-0,5	-0,0	0,0	-0,2
- Gemeenschappen en gewesten (**)	0,1	-0,4	-0,2	-0,4	-0,2	-0,1	-0,3	-0,3
- Lagere overheid (**)	0,1	-0,0	0,1	0,1	-0,1	0,0	-0,1	0,0
- Structureel saldo (**)	-1,2	-1,4	-1,8	-2,0	-2,6	-2,1	-2,7	-2,2
- Schuld								
. in % van het bbp (**)	103,4	102,0	101,7	101,5	101,6	94,4	105,1	101,6
Verrichtingen met het buitenland								
- Saldo van de lopende verrichtingen met het buitenland								
. in miljard euro (**)	3,9	-1,8	-2,4	-2,9	-5,8	10,2	1,3	-3,7
. in % van het bbp (**)	0,9	-0,4	-0,5	-0,6	-1,1	3,1	0,3	-0,7
Energieverbruik en broeikasgasemissies								
Energie-eindverbruik (*)	0,6	-1,0	1,7	1,2	0,1	0,1	-0,3	0,3
Broeikasgasemissies (e) (**)	114,5	112,9	111,7	111,3	113,2	139,2	117,4	112,2

(*) Groeivoeten in %

(**) Einde periode, dus 2024, in de kolom voor 2021-2024.

(a) Volgens concept EU2020 (bron: enquête naar de arbeidskrachten, leeftijdscategorie 20-64 jaar)

(b) Loonkosten in de marktbedrijfstakingen vóór aftrek van de loonsubsidies.

(c) Aandeel arbeidskosten incl. zelfstandigen in % van de toegevoegde waarde

(d) Bruto-exploitatieoverschot van de ondernemingen in % van hun toegevoegde waarde

(e) In miljoen ton CO₂-equivalenten

2.2.2. Evolutie per bedrijfstaking

Volgens de eerste (voorlopige) ramingen voor 2018, zou de volumegroei van de totale Belgische toegevoegde waarde (1,4 %) vooral worden ondersteund door de bedrijfstakingen 'overige marktdiensten', 'uitrustingsgoederen', 'intermediaire goederen', 'vervoer en communicatie' en 'landbouw', die allemaal een groei van minstens 2 % lieten optekenen. Andere bedrijfstakingen zouden de volumegroei van de totale toegevoegde waarde daarentegen neerwaarts hebben beïnvloed, met name 'energie' en 'krediet en verzekeringen'.

Tijdens de periode 2019-2024 zou de reële toegevoegde waarde van de totale economie gemiddeld met 1,3 % per jaar stijgen, wat 0,1 procentpunt meer is dan tijdens de periode 2011-2017.

De industriële bedrijfstakken⁶ en de landbouw zouden gelijk of iets trager groeien dan het gemiddelde van de totale economie, met uitzondering van de 'bouwnijverheid' (1,5 %) en de 'uitrustingsgoederen' (1,7 %).

Bij de marktdiensten zouden de 'overige marktdiensten' en 'zorg en maatschappelijke dienstverlening' het meest dynamisch zijn, met een gemiddelde groei van resp. 1,7 % en 1,5 % per jaar tijdens de periode 2019-2024. De takken 'vervoer en communicatie', 'krediet en verzekeringen' en 'handel en horeca' zouden elk een gemiddelde groei van iets meer dan 1 % per jaar laten optekenen.

De groei van de toegevoegde waarde van de niet-verhandelbare diensten (0,9 %), die hoofdzakelijk de overheidsadministratie en het onderwijs groeperen, zou ruimschoots lager liggen dan de gemiddelde groei van de totale toegevoegde waarde, net zoals tijdens de periode 2011-2017 (1,0 %).

Deze vooruitzichten houden rekening met de stopzetting van twee Belgische kerncentrales, zoals voorzien in de wet van 28 juni 2015. Dat heeft een negatieve impact op de groei van de toegevoegde waarde van de bedrijfstak 'energie' in 2023.

De evolutie van de toegevoegde waarde per bedrijfstak in volume beïnvloedt uiteraard, samen met het verloop van de deflatoren van de toegevoegde waarde, de structuur van de Belgische economie. Tijdens de afgelopen 24 jaar is het economische gewicht van de marktdiensten in de nominale toegevoegde waarde sterk toegenomen, nl. van 55,6 % in 1995 tot 59,9 % in 2005 en tot 62,4 % in 2018. Op middellange termijn zou het aandeel van de marktdiensten nog licht toenemen (tot 62,9 % in 2024). Het nominale aandeel van de industrie in de toegevoegde waarde is aanzienlijk gekrompen tussen 1995 en 2018, nl. van 29,0 % in 1995 tot 25,1 % in 2005 en tot 22,0 % in 2018. In de projectie zou dat aandeel nog afbrokkelen tot 21,4 % in 2024. Tot slot bleef het aandeel van de niet-verhandelbare diensten stabiel tussen 1995 (14,0 %) en 2005 (14,1 %), steeg het aan het einde van de jaren 2010 (tot 14,8 % in 2018) en zou het zich op middellange termijn stabiliseren (14,9 % in 2024).

Tijdens de periode 2019-2024 stijgt het aantal arbeidsplaatsen in de markt takken met 190 600 eenheden, licht minder dan tijdens de afgelopen zes jaar (+209 800 eenheden). Zowel in de verwerkende nijverheid als in de bouwnijverheid kenterde de werkgelegenheidsgroei in gunstige zin tijdens de jongste drie jaar, geruggensteund door de bijzonder matige evolutie van de reële arbeidskosten. In de verwerkende nijverheid zouden op middellange termijn echter terug 19 300 arbeidsplaatsen verloren gaan, naarmate de productiviteitsgroei er herneemt. In de bouwnijverheid daarentegen neemt de werkgelegenheid verder toe (+19 200 banen), dankzij de forse groei van de bouwactiviteit en de toekenning van gerichte loonsubsidies in het begin van de projectieperiode.

⁶ Gedefinieerd als het totaal van de bedrijfstakken van de verwerkende nijverheid, 'energie' en 'bouwnijverheid'.

Tabel 3 Voornaamste sectorale resultaten van de nationale projectie

	2017	2018	2019	2020	2021- 2024	Gemiddelden		
						2004- 2010	2011- 2017	2018- 2024
1. Bruto toegevoegde waarde (basisprijzen, in volume, groeivoeten)								
- Landbouw	-9,6	7,5	0,3	0,2	0,5	1,6	-2,4	1,4
- Energie	-9,6	-1,3	1,1	1,0	0,2	4,4	-1,4	0,2
- Verwerkende nijverheid	2,7	2,0	1,3	1,5	1,2	0,6	1,7	1,4
. Intermediaire goederen	2,1	2,3	1,3	1,5	1,1	0,7	3,1	1,4
. Uitrustingsgoederen	8,9	2,6	2,0	2,0	1,5	-1,5	-0,9	1,8
. Verbruiksgoederen	0,2	1,2	1,0	1,2	1,3	1,9	0,9	1,2
- Bouw	-0,8	1,1	1,9	1,4	1,5	3,4	0,9	1,5
- Verhandelbare diensten	2,4	1,5	1,4	1,5	1,5	2,0	1,4	1,5
. Vervoer en communicatie	2,1	1,9	1,5	1,3	1,1	1,9	1,1	1,3
. Handel en horeca	0,3	0,2	1,1	1,2	1,1	0,7	0,3	1,0
. Krediet en verzekeringen	0,9	-0,4	0,6	1,4	1,3	1,8	0,5	1,0
. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	1,6	1,1	1,3	1,5	1,6	1,4	0,6	1,5
. Overige marktdiensten	4,1	2,6	1,8	1,6	1,7	3,0	2,4	1,8
- Niet-verhandelbare diensten	1,3	1,0	0,8	1,0	0,9	1,1	1,0	0,9
Totaal	1,7	1,4	1,3	1,4	1,3	1,8	1,2	1,3
2. Werkgelegenheid (groeivoeten)								
- Landbouw	-1,4	1,4	-0,3	-1,0	-0,6	-2,4	-1,4	-0,3
- Energie	0,6	0,1	0,6	-0,1	-0,1	3,0	0,4	0,0
- Verwerkende nijverheid	0,5	1,2	-0,1	-0,5	-0,8	-1,9	-1,1	-0,4
. Intermediaire goederen	1,1	1,7	-0,2	-1,0	-1,5	-1,4	-0,8	-0,8
. Uitrustingsgoederen	-0,6	1,1	-0,2	-0,4	-1,0	-3,8	-2,2	-0,5
. Verbruiksgoederen	0,5	0,9	0,1	-0,1	-0,1	-1,4	-0,9	0,1
- Bouw	1,3	1,4	2,7	1,9	0,5	1,7	0,2	1,2
- Verhandelbare diensten	1,9	1,6	1,6	1,1	0,9	1,8	1,3	1,1
. Vervoer en communicatie	0,7	1,4	0,9	0,3	0,1	0,4	-0,7	0,4
. Handel en horeca	0,6	0,4	0,7	0,2	0,1	0,3	0,1	0,2
. Krediet en verzekeringen	-2,2	-2,0	-1,2	-1,0	-0,7	-1,0	-1,1	-1,0
. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	2,1	2,0	2,3	1,9	1,8	2,8	2,2	1,9
. Overige marktdiensten	3,3	2,5	2,1	1,5	1,2	3,5	2,6	1,6
- Niet-verhandelbare diensten	0,4	0,4	0,1	0,4	0,3	0,8	0,4	0,3
Totaal	1,4	1,3	1,2	0,8	0,6	1,1	0,8	0,8

Dat de werkgelegenheid in de marktdiensten sterk blijft oplopen (+192 800 arbeidsplaatsen) moet voornamelijk op het conto worden geschreven van de evoluties in de 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (+72 100 banen) en de 'overige marktdiensten' (+98 800 banen). In vergelijking met de afgelopen zes jaar versnelt de jobcreatie in de eerste tak, door een sterke groei van de finale vraag naar dergelijke diensten, terwijl de werkgelegenheidsgroei in de tweede tak – die tijdens de afgelopen jaren voordeel haalde uit de sterke toename van het aantal interimjobs – vrijwel halveert. De werkgelegenheidstoename blijft bescheiden in de takken 'handel en horeca' en 'transport en communicatie' (respectievelijk +8 200 en +4 300 banen), terwijl de werkgelegenheid verder afbrokkelt in de tak 'krediet en verzekeringen' (-5 800 banen), maar de toename van het aantal dienstenchequejobs (+15 800 personen) nog altijd aanzienlijk is.

In het onderwijs blijft – gezien de toename van de schoolbevolking en de extra maatregelen die beide gemeenschappen namen ter verhoging van de omkaderingsgraad – het aantal arbeidsplaatsen stijgen, zij het minder uitgesproken dan in het recente verleden. Terzelfdertijd wordt – bij afwezigheid van verdere maatregelen – een halt toegeeroepen aan de inkrimping van personeel in de federale administratie. Per saldo neemt de werkgelegenheid bij de overheid minder sterk toe (+11 200 personen) dan tijdens de afgelopen zes jaar. De groei van de werkgelegenheid in de niet-markttakken blijft daarmee ook op middellange termijn achter op die in de markttakken, hoewel zich gaandeweg enige convergentie voordoet.

2.2.3. Inflatie

In 2018 namen de energieprijzen nog fors toe, waardoor de Belgische inflatie (gemeten aan de hand van het nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen) 2,1 % bereikte. Dit jaar en volgend jaar zou die beweging worden omgebogen. De olieprijs in euro zou zich nagenoeg stabiliseren in 2019 en licht afnemen in 2020, wat de inflatie doet vertragen tot resp. 1,7 % en 1,5 %. Vanaf 2021 zou de inflatie geleidelijk versnellen tot 1,9 % in 2024. Die beweging wordt verklaard door een toename van de energieprijzen en door een licht aantrekkende onderliggende inflatie die wordt veroorzaakt door twee factoren. De groei van de loonkosten per eenheid product is duidelijk versneld sinds 2017 door het uitdoven van de effecten van het loonmatigingsbeleid tijdens de periode 2014-2016. Ook de energieprijzen spelen een rol, want hun toename sinds 2017 wordt slechts tijdelijk onderbroken in 2019 en 2020. Hoewel energieprijzen de onderliggende inflatie niet rechtstreeks beïnvloeden, sippelen ze met enige vertraging door in de prijzen van andere goederen en diensten.

2.2.4. Loonkosten

In 2018 stegen de nominale arbeidskosten per uur in de marktbedrijfstakken met slechts 1,0 % wegens de geringe stijging van de bruto-uurlonen vóór indexering (0,3 %) en de loonlastenverlagingen van de taxshift.

In 2019 en 2020 zouden de nominale arbeidskosten per uur stijgen met resp. 2,2 % en 1,8 %. Door de toepassing van de wet van 2017 m.b.t. het concurrentievermogen, zouden de bruto-uurlonen vóór indexering in 2019-2020 met maximaal 1,1 % mogen stijgen, een marge vastgelegd in het interprofessioneel akkoord van februari 2019. In de veronderstelling dat die marge volledig gebruikt wordt, zouden de bruto-uurlonen vóór indexering stijgen met resp. 0,5 % en 0,6 % in 2019 en 2020. Verder wordt de groei van de arbeidskosten gedrukt door verhoogde loonsubsidies, voornamelijk ten gunste van de bouwsector.

In 2021-2024 evolueren de arbeidskosten per uur (gemiddeld 2,8 % per jaar) endogeen in lijn met de stijgende arbeidsproductiviteit en de dalende werkloosheidsgraad en stijgen de arbeidskosten per eenheid product gemiddeld met 1,9 % per jaar. De groei van de bruto-uurlonen vóór indexering versnelt naar gemiddeld 1 % per jaar in 2021-2024. De groei van arbeidskosten weerspiegelt ook correcties op onevenwichtige loonvorming vóór 2021, die hetzij veroorzaakt werd door vanwege de overheid opgelegde matiging van de brutolonen, hetzij door andere rigiditeiten die de onmiddellijke aanpassing

van de brutolonen aan de economische omgeving verhinderen. Gemiddeld zou ongeveer een kwart van de groei van de arbeidskosten in 2021-24 te wijten zijn aan die late correcties.

Na 2018 is de impact van de werkgeversbijdragevoeten op de arbeidskosten nagenoeg neutraal.⁷ De impliciete werkgeversbijdragevoet daalt van 32,4 % in 2018 tot 32,2 % in 2024. Weliswaar zijn de wettelijk-statutaire bijdragevoeten stabiel na 2018, maar toch stijgt de impliciete wettelijke bijdragevoet van 22,8 % tot 23,1 % omdat de specifieke bijdrageverminderingen voor de lage lonen geen gelijke tred houden met de brutolonen. Anderzijds wordt de parafiscale druk gemilderd door de afbouw van het SWT-stelsel, zowel rechtstreeks via de toegerekende-bijdragevoet (daling van 3,2 % tot 2,9 %) als via de RSZ-bijdragen op de SWT-bedrijfstoelagen.

2.2.5. Werkgelegenheid en werkloosheid

Ondanks de lichte groeivertraging van de activiteit, neemt de werkgelegenheid in de marktbedrijfstakken dit jaar vrijwel even sterk toe als in 2018 (1,4 % tegen 1,5 %). Daarbij wordt voor het vierde opeenvolgende jaar een quasi nulgroei van de productiviteit per hoofd opgetekend. De zwakke productiviteitsgroei wordt in de hand gewerkt door de gematigde evolutie van de reële arbeidskosten, die zorgt voor een arbeidsintensievere groei. Hij wordt echter eveneens verklaard door een structureel dalende bijdrage van veranderingen in de totale factorproductiviteit, wat een duurzaam negatief effect heeft op de groei van de potentiële activiteit in de marktsector.

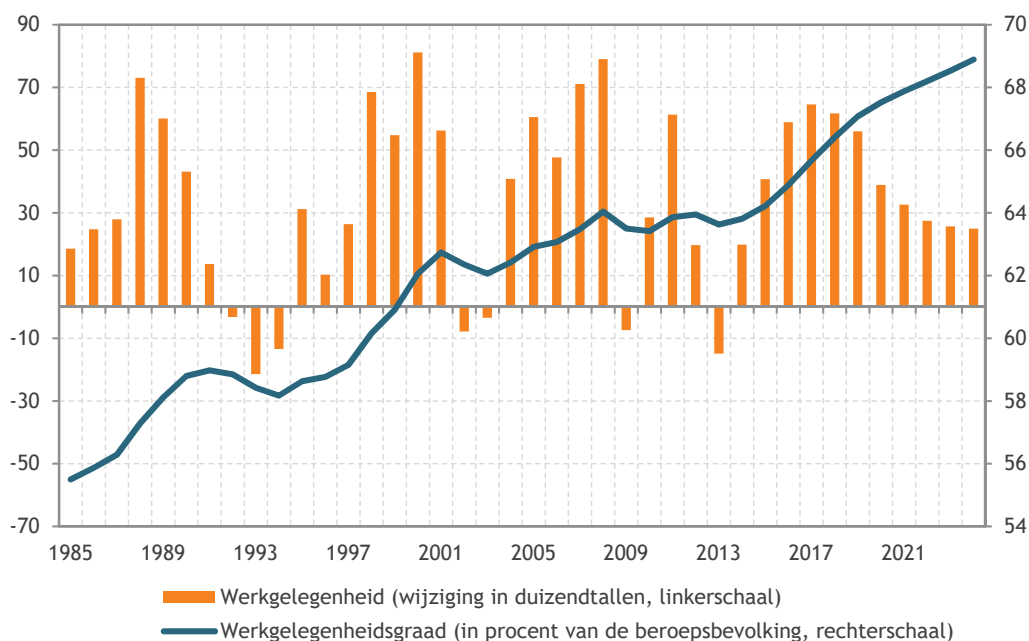
Volgend jaar stabiliseert de groei van de marktactiviteit zich, maar hernemen de productiviteitswinsten (0,5 % groei) naarmate ook de groei van de reële arbeidskosten enigszins aantrekt. Dat leidt tot een afname van de groei in de marktwerkgelegenheid tot 0,9 %. Tijdens de jaren 2021-2024 blijft de groei van de marktwerkgelegenheid verzwakken (tot 0,6 % in 2022, daarna beperkter, tot 0,5 % in 2024), eerst naarmate de productiviteitsgroei verder versnelt (tot 0,8 % vanaf 2021), daarna ook omdat de groei van de economische activiteit in de markt takken vertraagt (van 1,5 % in 2021 tot 1,4 % in 2022 en 1,3 % in 2023-2024).

De groei van de werkzame bevolking ligt dit jaar in het verlengde van die tijdens de afgelopen drie jaar (+56 000 personen), halveert vervolgens op drie jaar tijd (tot +27 500 personen in 2022), maar verzwakt nog nauwelijks tijdens de laatste twee jaar van de projectieperiode (+25 000 personen in 2024). Op middellange termijn zou de werkende bevolking met 205 500 personen toenemen, wat iets minder sterk is dan tijdens de afgelopen zes jaar (+229 000 personen). Bij een eveneens fors slinkende groei van de bevolking op arbeidsleeftijd, blijft de werkgelegenheidsgraad⁸ gestaag klimmen tijdens de gehele projectieperiode, van 69,7 % in 2018 tot 70,8 % in 2020 – weliswaar gevoelig lager dan de doelstelling van 73,2 % die België voor dat jaar vooropstelt – en tot 72,4 % in 2024.

⁷ In de tekst zijn de bijdragevoeten berekend voor de marktbedrijfstakken inclusief overheidsbedrijven. In de statistische bijlage worden de bijdragevoeten voor de marktbedrijfstakken exclusief overheidsbedrijven gerapporteerd.

⁸ Volgens concept 'EU2020' (bron: Enquête naar de arbeidskrachten, leeftijdscategorie 20-64 jaar).

Figuur 2 Werkgelegenheid (wijziging in duizendtallen) en werkgelegenheidsgraad (in procent van de beroepsbevolking)

De afname van de werkloosheid (administratieve definitie) bedroeg 140 500 personen tijdens de afgelopen vier jaar, en werd tijdens die periode sterk ondersteund door het arbeidsintensief karakter van de groei in de marktsector. Dit jaar daalt de werkloosheid minder sterk dan tijdens de afgelopen twee jaar (met 26 500 personen), maar dat heeft gedeeltelijk te maken met de heropname van werkzoekende leefloners in de cijfers voor het Waals Gewest. In de periode 2020-2022 slinkt de werkgelegenheidsgroei echter aanzienlijk, terwijl de groei van het arbeidsaanbod nauwelijks afneemt, zodat de jaarlijkse afname van de werkloosheid verder verzwakt (tot -13 000 personen in 2022). In de periode 2023-2024 versnelt de daling van de werkloosheid opnieuw (tot -23 600 personen in 2024), aangezien de groei van de beroepsbevolking dan beduidend sterker terugvalt dan die van de werkgelegenheid. De administratieve werkloosheidsgraad daalde van 10,4 % in 2014 tot 9,5 % in 2018 en valt terug tot 7,4 % in 2024, wat ongezien is sinds de tweede helft van de jaren 70.

2.2.6. Energieverbruik en broeikasgasemissies

Het energie-eindverbruik⁹ zou gemiddeld met 0,5 % per jaar stijgen over de periode 2019-2024, maar de energie-intensiteit¹⁰ zou haar dalende trend voortzetten. De energiegebonden CO₂-emissies zouden dalen in het begin van de projectieperiode dankzij de structurele wijziging in het energieverbruik ten gunste van minder vervuilende producten en hernieuwbare energie. Op middellange termijn zouden ze hoger uitkomen door de stopzetting van twee kerncentrales. De niet-energiegebonden CO₂-emissies zouden dalen over de periode 2019-2024, net als de uitstoot van CH₄, N₂O en gefluoreerde gassen. De

⁹ Energie-eindverbruik: de energie geleverd aan de eindverbruikers (industrie, transport, diensten, gezinnen en landbouw).

¹⁰ Energie-intensiteit: het bruto binnenlands energieverbruik (uitgedrukt in miljoen ton olie-equivalenten) gedeeld door het bbp uitgedrukt in volume.

totale broeikasgasemissies zouden 113,2 Mt CO₂-equivalenten bedragen in 2024 tegenover 112,9 Mt CO₂-equivalenten in 2018.

2.2.7. Overheidsfinanciën

De projectie van de overheidsfinanciën houdt rekening met de bestaande wettelijke bepalingen en de beslissingen die gekend waren door het FPB eind mei 2019. Ze wordt opgesteld bij ongewijzigd beleid, wat veronderstelt dat een actief begrotingsbeleid ontbreekt (d.w.z. het uitblijven van nieuwe maatregelen). Dat vertaalt zich in de macro-economische en demografische parameters van de projecties in een trendmatige achteruitgang van de Belgische overheidsfinanciën, temeer omdat de rentelasten voortaan vrijwel stabiel zijn en dus geen budgettaire ruimte meer vrijmaken, zoals vroeger het geval was.

Het vorderingensaldo van de overheid gaat achteruit van -0,7 % van het bbp in 2018 tot -1,6 % van het bbp in 2019, tot -2,1 % van het bbp in 2020 en tot -2,7 % tegen 2024. Ondanks die tekorten blijft de overheidsschuld in procent van het bbp vrijwel stabiel in de projectie (zie tabellen in de bijlage), dankzij de economische groei en de inflatie die de noemer van de schuldratio verhogen.

Die resultaten zijn omgeven door onzekerheid, waarvan één in het bijzonder moet worden aangestipt: de evolutie van de vennootschapsbelasting. De spectaculaire stijging van de ontvangsten uit de vennootschapsbelasting in 2017-2018 (ten belope van 1 % van het bbp) is waarschijnlijk te wijten aan de stijging van de boete bij onvoldoende voorafbetalingen. Deze projectie gaat uit van een snelle daling en van een terugkeer op middellange termijn naar de impliciete aanslagvoet die van toepassing was vóór deze stijging.

3. Regionale macro-economische en sectorale evoluties

Dit hoofdstuk beschrijft de belangrijkste macro-economische resultaten van de regionale projectie. Afdeling 3.1 toont de evoluties van de voornaamste geregionaliseerde macro-economische aggregaten: toegevoegde waarde (en bruto binnenlands product), investeringen, binnenlandse werkgelegenheid, productiviteit en loonkosten. De resultaten voor de arbeidsmarkt komen aan bod in afdeling 3.2.

3.1. Macro-economische resultaten

Economische groei

Volgens de meest recente regionale rekeningen die het INR in februari 2019¹¹ heeft gepubliceerd, was de economische groei in 2017 sterker in het Vlaams Gewest (2,0 %) dan in het Waals (1,6 %) en het Brussels Gewest (0,8 %) (zie tabel 4).

Tijdens de periode 2011-2017 bedroeg de gemiddelde volumegroei van het Vlaamse bbp 1,6 % per jaar, wat meer was dan die van de eurozone (1,2 %). Tussen 2014 en 2017 was de groei van de eurozone vrij stevig en bedroeg de Vlaamse economische groei, net als die van de eurozone, gemiddeld 2,0 % per jaar. In Wallonië was de groeiversnelling in de jaren 2014-2017 nog opmerkelijker doordat de bbp-groei er verdubbelde (tot gemiddeld 1,4 % per jaar) in vergelijking met de periode 2011-2017 (0,7 %). De gunstige conjunctuur in de eurozone bleek evenwel weinig impact te hebben voor de Brusselse bbp-groei, die beperkt bleef tot gemiddeld 0,3 % per jaar in de periode 2014-2017 (0,4 % voor 2011-2017).

In lijn met de eurozone vertraagde de Belgische bbp-groei in 2018 (1,4 % tegenover 1,7 % in 2017), wat, volgens onze ramingen, opnieuw verschillende evoluties van de activiteit op regionaal niveau zou weerspiegelen. De bbp-groei zou vorig jaar licht zijn vertraagd in Vlaanderen (1,7 %) en in Wallonië (1,3 %) en in Brussel licht zijn aangetrokken (0,9 %).

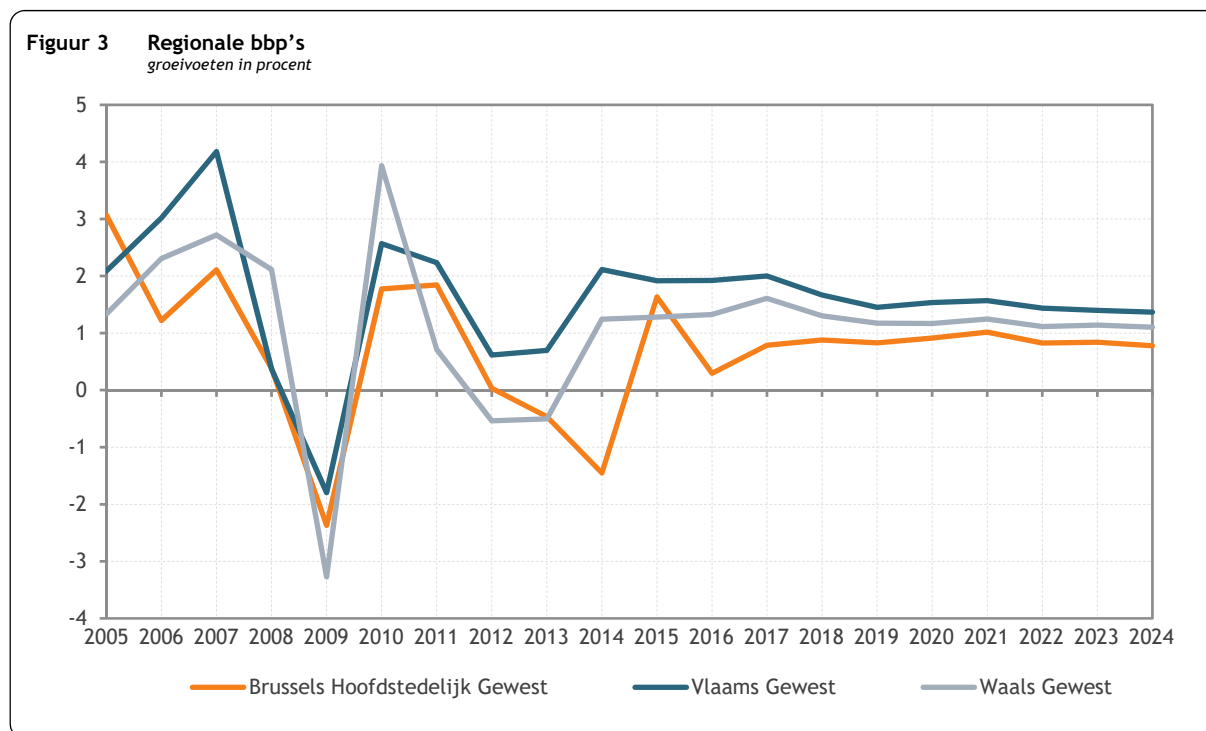
De groei van het Belgische bbp zou in 2019 licht terugvallen tot 1,3 %. Die vertraging zou zich voordoen in de drie gewesten, met een bbp-groei van 0,8 % in Brussel, van 1,5 % in Vlaanderen en van 1,2 % in Wallonië. In 2020 zou de bbp-groei in Vlaanderen en Wallonië gelijk zijn aan die van 2019, terwijl hij iets hoger zou uitkomen in Brussel (0,9 %).

De verslechtering van de internationale omgeving zou op de bedrijfstakken van de verwerkende nijverheid wegens, die meer dan de dienstenbedrijfstakken afhangen van de buitenlandse afzetmarkten. De groeibijdrage van deze bedrijfstakken zou reeds in 2018 afnemen in Vlaanderen en in 2019 in Wallonië¹². Ze zou worden afgeremd door de geleidelijke vertraging van de volumegroei van de toegevoegde waarde in de bedrijfstak 'uitrustingsgoederen', die in 2017 aanzienlijk was gestegen. In

¹¹ De cijfers voor de regionale toegevoegde waarde van het laatste jaar van de regionale rekeningen (2017 in deze uitgave van de regionale vooruitzichten) zijn berekend door het INR volgens een voorlopige methode en kunnen worden herzien in de toekomst ('lopende' herzieningen). De groei van het bbp in 2018 is dus een HERMREG-raming. Elke herziening van de toegevoegde waarde over het recente verleden kan significante effecten hebben op de vooruitzichten van het regionale bbp op korte en op middellange termijn, gezien de dynamische macro-economische modellering. Er is dus een zekere voorzichtigheid geboden bij de toelichting van de recente cijfers van de regionale toegevoegde waarden.

¹² De tabellen 24 tot 26 in de bijlage tonen de bijdrage van de verschillende bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid in elk gewest.

Wallonië De groei van de bedrijfstak ‘intermediaire goederen’ zou in Wallonië zijn hernomen tot 2,7 % in 2018 (t.o.v. 0,5 % in 2017), maar in Vlaanderen zijn verzwakt tot 2,3 % (t.o.v. 2,8 % in 2017). In lijn met de verwachte dynamiek van de investeringen in woongebouwen, zou de bijdrage van de bedrijfstak ‘bouwnijverheid’ – die in 2017 nog negatief was in Vlaanderen en Wallonië – zijn hernomen in de drie gewesten.

De beperkte stijging van de economische activiteit in de gewesten zou zich ook in de tertiaire bedrijfstakken laten voelen. In de drie gewesten was de herwonnen dynamiek van de bedrijfstak ‘overige marktdiensten’ de belangrijkste groeimotor in 2017. Hoewel deze bedrijfstak de grootste bijdrage tot de bbp-groei zou blijven leveren, zou dit aandeel in 2018 en 2019 dalen. In Brussel zou de groei van de toegevoegde waarde van die bedrijfstak in beide jaren gemiddeld 1,9 % per jaar bedragen (tegenover 2,6 % in 2017), waardoor zijn bijdrage tot de economische groei van het gewest afneemt van 0,8 procentpunt in 2017 tot 0,4 procentpunt in 2019. In Vlaanderen is het aandeel van de tak ‘overige marktdiensten’ nauwelijks kleiner dan in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en zou de forse groeivertraging van zijn toegevoegde waarde zich ook vertalen in een aanzienlijk kleinere bijdrage tot de groei van de activiteit (van 1,3 procentpunt in 2017 tot 0,5 procentpunt dit jaar). In Wallonië zou de bijdrage van de bedrijfstak ook gedaald zijn, nl. van 1,0 procentpunt in 2017 tot 0,4 procentpunt in 2019.

Van de andere dienstenbedrijfstakken zou dit jaar de groei van de bedrijfstak ‘handel en horeca’ in Vlaanderen fors hernemen (1,5 %), na twee relatief zwakke jaren (gemiddelde groei van 0,6 % in de periode 2017-2018), wat resulteert in een groeibijdrage van 0,2 procentpunt. In Wallonië zou de volumegroei van deze bedrijfstak gematigder zijn, met een kleinere bijdrage tot de economische groei als gevolg. In Brussel zou de sinds 2013 waargenomen terugval van de activiteit van de tak ‘handel en horeca’ – met uitzondering van een lichte herneming in 2015 – zich voortzetten in 2018 en 2019 (bijdrage van -0,1 procentpunt elk jaar), zij het in een mindere mate dan vroeger.

**Tabel 4 Voornaamste macro-economische resultaten van de regionale projectie
Groeivoeten in procent**

	2017	2018	2019	2020	Gemiddelden			
					2021-2024	2004-2010	2011-2017	2018-2024
1. Bruto binnenlands product in volume								
Het Rijk	1,7	1,4	1,3	1,3	1,3	1,9	1,2	1,3
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,8	0,9	0,8	0,9	0,9	1,3	0,4	0,9
Vlaams Gewest	2,0	1,7	1,5	1,5	1,4	2,0	1,6	1,5
Waals Gewest	1,6	1,3	1,2	1,2	1,2	1,9	0,7	1,2
2. Bruto toegevoegde waarde in volume								
Het Rijk	1,7	1,4	1,3	1,4	1,3	1,8	1,2	1,3
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	1,2	0,4	0,9
Vlaams Gewest	2,0	1,7	1,5	1,6	1,5	2,0	1,7	1,5
Waals Gewest	1,6	1,3	1,2	1,2	1,2	1,8	0,8	1,2
3. Bruto-investeringen in volume (1)								
Het Rijk	2,3	3,3	3,1	2,3	1,9	2,6	3,0	2,3
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2,7	3,4	2,3	1,8	1,7	2,5	2,2	2,0
Vlaams Gewest	1,9	3,3	3,3	2,6	1,9	2,5	3,1	2,4
Waals Gewest	2,9	3,0	3,1	1,9	2,1	3,3	3,7	2,3
4. Binnenlandse werkgelegenheid								
Het Rijk	1,4	1,3	1,2	0,8	0,6	1,1	0,8	0,8
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,5	0,7	0,6	0,4	0,3	0,5	0,4	0,4
Vlaams Gewest	1,6	1,5	1,4	0,9	0,7	1,2	0,9	0,9
Waals Gewest	1,4	1,2	1,1	0,7	0,5	1,2	0,7	0,7
5. Reële productiviteit per hoofd (marktbedrijfstakingen)								
Het Rijk	0,1	0,0	0,0	0,5	0,8	0,8	0,4	0,5
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,2	-0,1	0,1	0,4	0,6	0,8	-0,1	0,4
Vlaams Gewest	0,2	0,1	0,0	0,6	0,8	1,0	0,8	0,6
Waals Gewest	-0,0	-0,1	-0,0	0,4	0,7	0,6	-0,1	0,4
6. Reële loonkosten per hoofd (marktbedrijfstakingen) (2)								
Het Rijk	0,0	-0,2	0,7	0,4	0,9	-0,6	0,0	0,6
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-0,9	-0,4	0,7	0,3	0,8	-0,5	-0,5	0,5
Vlaams Gewest	0,1	0,0	0,7	0,5	1,0	-0,4	0,1	0,7
Waals Gewest	0,8	-0,6	0,7	0,1	0,9	-0,7	0,3	0,5

(1) Excl. investeringen in woongebouwen.

(2) De hier getoonde loonkosten zijn de loonkosten na aftrek van loonsubsidies (in tegenstelling tot de loonkosten op nationaal niveau zoals weergegeven in tabel 2).

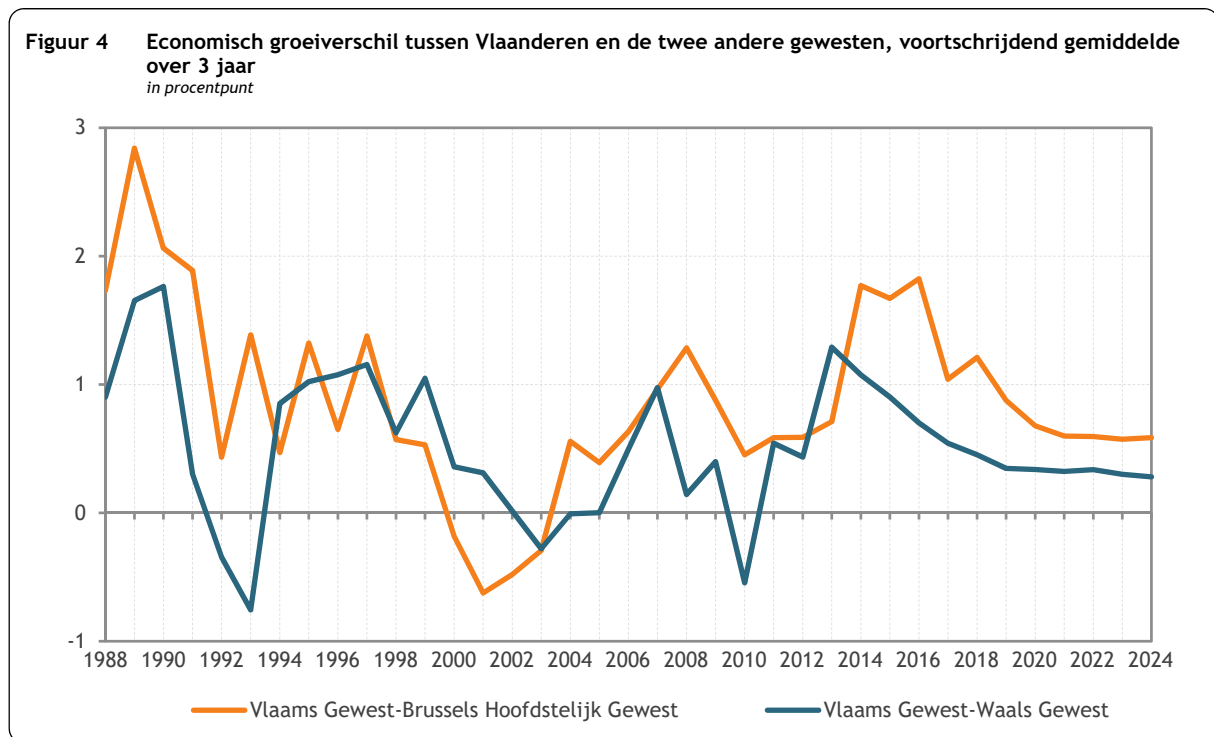
Nog in Brussel zou de relatief sterke specialisatie in financiële diensten er de regionale bbp-groei hebben afgeremd in 2018 (-0,1 procentpunt) en een nauwelijks positieve bijdrage leveren in 2019.

Tijdens de periode 2021-2024 zou de groei van het Vlaamse bbp met gemiddeld 1,4 % per jaar hoger blijven dan die van Wallonië (1,2 %) en Brussel (0,9 %). Achter die gemiddelde cijfers gaat evenwel een lichte terugval schuil van de economische groei binnen de drie gewesten vanaf 2022. Die vertraging situeert zich in een groot aantal bedrijfstakingen.

In het Brussels Gewest zou de groeidynamiek op middellange termijn hoofdzakelijk worden ondersteund door de bedrijfstakingen 'krediet en verzekeringen' (17 % van de regionale toegevoegde

waarde in 2017) en 'overige marktdiensten' (30 %). De gemiddelde jaarlijkse groeibijdragen van die bedrijfstakken zouden respectievelijk 0,2 procentpunt en 0,4 procentpunt bedragen over de periode 2021-2024. De bedrijfstak 'overheidsdiensten en onderwijs', die een vijfde van de Brusselse toegevoegde waarde uitmaakt, zou een minder uitgesproken groeibijdrage leveren dan in het verleden (gemiddeld +0,2 procentpunt per jaar over de periode 2021-2024 tegenover +0,3 procentpunt over de periode 2004-2017).

Zowel in Wallonië als in Vlaanderen zou de groei van de economische activiteit over de periode 2021-2024 niet alleen worden ondersteund door de verwerkende nijverheid (groeibijdrage van gemiddeld 0,2 procentpunt per jaar in beide gewesten) en 'handel en horeca' (eveneens een groeibijdrage van 0,2 procentpunt per jaar in beide gewesten), maar vooral, gezien het gewicht ervan in het bbp, door de 'overige marktdiensten' (0,4 procentpunt per jaar in Wallonië en 0,6 procentpunt per jaar in Vlaanderen). Bovendien zou de Waalse economische groei worden ondersteund door een aanzienlijke bijdrage van de bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (0,2 procentpunt per jaar).

Het economische groeioverschot van Vlaanderen ten opzichte van Wallonië nam trendmatig af in het begin van de jaren 2000 (zie figuur 4). De recessie van 2009, die Wallonië harder heeft getroffen dan Vlaanderen, de geringe stijging van het Waalse bbp in 2011 en de inkrimping van de Waalse economische activiteit tussen 2012 en 2013 (terwijl Vlaanderen een positieve groei liet optekenen) heeft dat negatieve groeiverschil t.o.v. Vlaanderen de afgelopen jaren opnieuw vergroot. Over de periode 2011-2017 bedroeg de gemiddelde jaarlijkse bbp-groei in Wallonië 0,7 %, wat 0,9 procentpunt lager is dan in Vlaanderen. Het groeioverschot van Vlaanderen, dat sinds 2014 geleidelijk is gedaald tot slechts 0,4 procentpunt in 2017, zou zich voortzetten over de periode 2018-2024 met gemiddeld +0,3 procentpunt per jaar (over de periode 2021-2024 eveneens gemiddeld +0,3 procentpunt per jaar). Dat groeioverschot zou zich hoofdzakelijk binnen de bedrijfstak van de 'overige marktdiensten' situeren.

Het Brussels Gewest laat sinds 2003 een negatief groeiverschil optekenen ten opzichte van Vlaanderen¹³ (zie figuur 4). Een van de belangrijkste bronnen van die ongunstige economische evolutie in het Brussels Gewest is de ‘overspecialisatie’ in de financiële sector (die een sterk negatieve groei liet optekenen in de jaren 2013-2015), alsook de terugval van de bedrijfstak ‘handel en horeca’ in de Brusselse toegevoegde waarde. Van 2011 tot 2017 bedroeg het groeiverschil ten opzichte van Vlaanderen gemiddeld -1,3 procentpunt. Dat verschil is evenwel iets afgenomen sinds 2014 (gemiddeld -1 procentpunt per jaar tussen 2014 en 2017). Onze projecties uit van een iets minder uitgesproken verschil in de komende jaren (zie figuur 4), met name dankzij de verwachte terugkeer van een krachtigere groei in de bedrijfstak ‘krediet en verzekeringen’. Zowel over de periode 2018-2024 als over de periode 2021-2024 zou de Brusselse economische groei evenwel 0,6 procentpunt per jaar lager liggen dan die in Vlaanderen.

Wat de structuur van de economische activiteit betreft, zette de lange trend van tertiarisering van de economische activiteit zich door in de periode 1995-2017 (tabellen 5 tot 7). Tijdens de periode 2018-2024 zou de structuur van de toegevoegde waarde tegen lopende prijzen weinig wijzigen. Het aandeel van de verwerkende nijverheid in de toegevoegde waarde zou zich globaal genomen stabiliseren (lichte daling in Vlaanderen en stabilisering in Wallonië), net zoals dat van de marktdiensten (lichte stijging in Vlaanderen en Wallonië, lichte daling in Brussel). Het aandeel van de niet-verhandelbare diensten zou zich stabiliseren in Vlaanderen en Wallonië en zou enigszins stijgen in Brussel.

Door het hoofdzakelijk stedelijke karakter van de Brusselse economie, domineren de tertiaire activiteiten er in sterke mate het productieproces. Het aandeel van de marktdiensten in de totale toegevoegde waarde zou licht dalen tot 70,9 % in 2024. Binnen de Brusselse marktdiensten zouden de bedrijfstakken ‘overige marktdiensten’ en ‘krediet en verzekeringen’ de grootste volumegroei laten optekenen over de projectieperiode (resp. gemiddeld 1,4 % en 0,8 % per jaar van 2018 tot 2024). Het Brussels Gewest zou sterk gespecialiseerd blijven in de bedrijfstak ‘krediet en verzekeringen’. Het gewicht van die tak in de regionale toegevoegde waarde zou 16,2 % bedragen tegen 2024, tegenover ongeveer 3,5 % in Vlaanderen en 3,7 % in Wallonië. Dezelfde opmerking geldt voor de niet-verhandelbare diensten: het aandeel ervan in de Brusselse toegevoegde waarde zou 21,1 % bedragen aan het einde van de projectieperiode, wat meer is dan in Wallonië (19,1 %) en aanzienlijk meer dan in Vlaanderen (11,6 %).

In Vlaanderen en Wallonië vertegenwoordigt de secundaire sector (‘energiesector’, ‘verwerkende nijverheid’ en ‘bouw’) nog steeds een relatief groot aandeel van de activiteit (respectievelijk 25,8 % en 22,7 % van de regionale toegevoegde waarde in 2017). In 2024 zouden die aandelen vrijwel ongewijzigd zijn (24,9 % en 22,4 %).

¹³ Het gemiddelde jaarlijkse groeiverschil van Brussel ten opzichte van Vlaanderen bedroeg -1,0 procentpunt over de periode 2003-2017.

Tabel 5 Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest
in procent

	Structuur in lopende prijzen				Gemiddelde jaarlijkse groei (in volume)		
	1995	2005	2017	2024	2004- 2010	2011- 2017	2018- 2024
1. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,0	37,5	5,0	1,3
2. Energie	3,2	4,0	3,1	2,9	2,1	-5,9	0,0
3. Verwerkende nijverheid	7,2	5,4	2,5	2,3	-3,2	-2,0	-0,1
a. Intermediaire goederen	2,6	1,8	0,8	0,6	-3,7	-2,8	-1,6
b. Uitrustingsgoederen	2,3	1,8	0,6	0,6	-6,0	-2,7	0,9
c. Consumptiegoederen	2,3	1,8	1,1	1,1	-0,8	-1,0	0,3
4. Bouwnijverheid	2,7	2,3	2,7	2,8	3,2	0,7	1,4
5. Marktdiensten	71,3	71,3	71,3	70,9	1,2	0,6	1,0
a. Vervoer en communicatie	9,2	11,4	8,4	8,5	0,0	2,9	1,8
b. Handel en horeca	14,2	13,3	10,4	9,0	-0,5	-2,8	-0,9
c. Krediet en verzekeringen	16,9	16,6	17,2	16,2	1,5	-0,8	0,8
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	4,5	4,8	5,4	5,9	0,2	0,4	1,3
e. Overige marktdiensten	26,5	25,2	29,9	31,2	2,6	1,9	1,4
6. Niet-verhandelbare diensten	15,5	17,0	20,3	21,1	1,7	1,2	0,8
7. Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	1,2	0,4	0,9

Tabel 6 Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen van het Vlaams Gewest
in procent

	Structuur in lopende prijzen				Gemiddelde jaarlijkse groei (in volume)		
	1995	2005	2017	2024	2004- 2010	2011- 2017	2018- 2024
1. Landbouw	1,8	1,2	0,9	0,9	1,9	-2,1	1,5
2. Energie	3,7	2,9	2,8	2,6	6,2	0,3	0,4
3. Verwerkende nijverheid	24,8	20,8	17,1	16,5	0,3	2,4	1,4
a. Intermediaire goederen	10,8	9,9	9,1	8,8	0,2	4,9	1,5
b. Uitrustingsgoederen	6,3	4,7	3,0	2,9	-2,1	-1,3	1,6
c. Consumptiegoederen	7,7	6,2	5,0	4,8	2,0	0,8	1,1
4. Bouwnijverheid	6,0	5,7	5,9	5,8	3,4	1,1	1,6
5. Marktdiensten	52,0	58,0	61,8	62,6	2,5	1,8	1,7
a. Vervoer en communicatie	7,8	7,3	6,6	6,2	2,7	1,0	1,2
b. Handel en horeca	14,3	16,6	15,6	15,2	1,2	0,8	1,3
c. Krediet en verzekeringen	3,7	3,0	3,7	3,5	1,7	2,3	1,2
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	5,9	6,4	7,3	7,7	1,6	0,7	1,5
e. Overige marktdiensten	20,4	24,7	28,5	30,0	3,5	2,7	2,1
6. Niet-verhandelbare diensten	11,7	11,4	11,5	11,6	0,9	1,0	1,0
7. Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	2,0	1,7	1,5

Tabel 7 Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen van het Waals Gewest in procent

	Structuur in lopende prijzen				Gemiddelde jaarlijkse groei (in volume)		
	1995	2005	2017	2024	2004- 2010	2011- 2017	2018- 2024
1. Landbouw	1,8	1,1	0,8	0,8	0,8	-3,1	0,9
2. Energie	3,2	2,9	2,8	2,6	2,3	-1,8	0,0
3. Verwerkende nijverheid	19,5	17,5	14,6	14,6	2,3	0,3	1,6
a. Intermediaire goederen	11,3	11,0	8,3	8,1	2,3	-0,4	1,2
b. Uitrustingsgoederen	3,3	2,6	2,5	2,7	2,1	0,7	2,7
c. Consumptiegoederen	4,9	4,0	3,7	3,8	2,7	2,0	1,8
4. Bouwnijverheid	5,5	5,1	5,4	5,2	3,5	0,4	1,3
5. Marktdiensten	51,9	55,2	57,5	57,8	1,8	1,1	1,3
a. Vervoer en communicatie	7,2	7,0	5,7	5,3	2,1	-0,9	1,0
b. Handel en horeca	11,5	13,4	13,0	12,6	0,4	0,8	1,1
c. Krediet en verzekeringen	3,4	2,9	3,9	3,7	3,7	1,3	1,1
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	7,7	8,2	9,5	10,2	1,6	0,4	1,4
e. Overige marktdiensten	22,1	23,7	25,4	26,0	2,2	2,0	1,5
6. Niet-verhandelbare diensten	18,1	18,2	19,0	19,1	0,8	0,9	0,7
7. Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	1,8	0,8	1,2

Investeringsen

De bruto-investeringen in vaste activa vertonen in het algemeen een grotere variatie dan andere macro-economische aggregaten. De jongste jaren zijn er ook uitzonderlijke investeringen waarmee rekening moet worden gehouden bij de analyse van deze component. De meest recente regionale rekeningen – die voor dit aggregaat tot 2016 gaan – tonen aanzienlijke investeringen in de drie gewesten van het land, vooral in Wallonië in 2015 met de aankoop van octrooien, en in Vlaanderen in 2016 met de aankoop van schepen. Daarom verkiezen we dit macro-economische aggregaat te analyseren via periodegemiddelden en niet per jaar.

Naast de jaarlijkse veranderingen wijst de onderliggende trend van de investeringen op een relatief sterke groei in de drie gewesten sinds 2014. Deze groeifase van de regionale productiecapaciteit zou zich doorzetten tot 2019. De jaarlijkse groei van de bruto-investeringen zou van 2017 tot 2019 gemiddeld 2,8 % bedragen in Brussel, 2,9 % in Vlaanderen en 3,0 % in Wallonië. Ondanks de recente verzwakking van de internationale conjunctuur blijven de financieringsvoorwaarden immers gunstig en profiteren de meeste bedrijfstakken in elk gewest nog steeds van hoge winstmarges.

Nadien zou het groeitempo van de investeringen meer beperkt zijn. Van 2021 tot 2024 zou de investeringsgroei 1,7 % bedragen in Brussel en ongeveer 2,0 % in de twee andere gewesten. Die meer gematigde ontwikkeling van de productiecapaciteit weerspiegelt de lichte groeivertraging van de activiteit op middellange termijn en geleidelijk minder gunstige interne en externe financieringsvoorwaarden voor investeringen: enerzijds de groeiherneming van de loonkosten in de drie gewesten die de productiviteitswinsten overtreft (vooral in Brussel en Wallonië, zie *infra*) en anderzijds de verwachte geleidelijke stijging van de langetermijnrente.

Over de gehele projectieperiode 2018-2024 zou de investeringsgroei beperkter blijven dan tijdens de zeven voorgaande jaren (2011-2017): 2,0 % in Brussel (tegenover 2,2 % voordien), 2,4 % in Vlaanderen (tegenover 3,1 %) en 2,3 % in Wallonië (tegenover 3,7 %). De verzwakking van de investeringsvooruitzichten verschilt van gewest tot gewest en hangt af van de verwachte ontwikkelingen per bedrijfstak.

Zo zou er in Vlaanderen een stabilisering zijn (of zelfs een lichte stijging) van de investeringsgroei in de verwerkende nijverheid in de projectieperiode (2,2 % per jaar tussen 2018 en 2024) in vergelijking met de voorgaande periode (2,0 % tussen 2011 en 2017), als gevolg van de sterke groei in 2018 en 2019. De investeringsgroei in de marktdiensten zou vanaf 2020 jaarlijks – ondanks een vertraging – hoger liggen dan in de industrie. Ze zou er een investeringsgroei van 2,6 % laten optekenen in de periode 2018-2024 en dus de belangrijkste motor zijn achter de totale regionale investeringen. Bepaalde takken van de marktdiensten kunnen in het bijzonder worden aangestipt voor hun investeringsdynamiek: de tak ‘Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening’ (in het verlengde met wat voor België wordt waargenomen) en de tak ‘Vervoer en communicatie’, die met name de geplande overheidsinvesteringen in het kader van het Oosterweelproject bevat. Die hogere bijdrage van de marktdiensten verklaart waarom de investeringsvooruitzichten van Vlaanderen die voor België overtreffen (gemiddeld +0,2 procentpunt tussen 2018 en 2024).

In Wallonië daarentegen zou de verwachte groei van de industriële investeringen in de periode 2018-2024 gemiddeld hoger zijn (2,7 %) dan die van de marktdiensten (2,1 %), ook al convergeert de groei van beide naar 2 % aan het einde van de projectieperiode. De Waalse investeringen in de verwerkende nijverheid zouden op korte termijn kunnen rekenen op een snelle groei – net als in Vlaanderen – maar ook beter standhouden aan het einde van de projectieperiode. Over het geheel genomen lijkt de terugval in Wallonië echter sterker te zijn omdat de groei in de vorige periode (5,9 % tussen 2011 en 2017) werd opgedreven door specifieke grote projecten. De investeringsgroei zou ook in de Waalse marktdiensten een terugval kennen. Ondanks groeicijfers die vergelijkbaar zijn met die van het Belgische gemiddelde aan het einde van de projectieperiode (2022-2024), leidt het geringere aandeel van die bedrijfstakken in Wallonië tot een lagere groeibijdrage (0,4 procentpunt minder) aan de regionale bruto-investeringen in vergelijking met de Belgische groei. Over de projectiehorizon zou dat fenomeen opnieuw vrijwel worden gecompenseerd door een sterkere bijdrage van de industrie.

In Brussel, ten slotte, zou de bijdrage van de verwerkende nijverheid verwaarloosbaar zijn tussen 2018 en 2024, gezien haar geringe aandeel in de lokale economie. Bovendien zou de groei van de investeringen van de marktdiensten als geheel, net als in het verleden gematigd blijven (1,5 %), al doen ‘handel en horeca’ en ‘gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening’ het iets beter (1,8 %). Anderzijds zouden de investeringen in de niet-marktdiensten duidelijk toenemen en sneller groeien dan in de rest van het land (4,7 % tussen 2018 en 2024). Enerzijds nemen de federale investeringen, die snel zouden groeien over de periode 2018-2024, een groter deel in van het Brussels niet-markttotaal. Anderzijds zou het deel van de investeringen van de gemeenschappen en gewesten dat toe te schrijven is aan het Brussels economisch grondgebied sneller stijgen in Brussel. Het zou immers worden ondersteund door de verwachte sterke toename van de investeringen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, door de uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling van de universiteiten en door de investeringen van de andere gefedereerde entiteiten op het Brussels grondgebied (cf. hoofdstuk 5). Deze

hogere bijdrage van de niet-marktdiensten in Brussel zou echter niet voldoende zijn om het aangehaalde gebrek aan investeringsdynamiek in de marktbedrijfstakingen te compenseren.

Ondanks de voor alle gewesten verwachte vertraging van de investeringsgroei op middellange termijn, zou die groei hoger blijven dan die van de economische activiteit, waardoor de opwaartse trend (sinds 2013) van de investeringsquotes¹⁴ zich in elk gewest voortzet. Dat percentage zou in de drie gewesten meer dan 20 % bedragen, wat historisch hoog is in vergelijking met de beschikbare observaties. De investeringsgraad zou iets hoger zijn in Vlaanderen (22,6 % in 2024). In Brussel was dit percentage – in tegenstelling tot de andere twee gewesten – gedaald aan het begin van het decennium (tot slechts 16,2 % in 2012), alvorens zich vanaf 2013 aanzienlijk te herstellen. In 2024 zou het 20,4 % bereiken, waarbij de tragere investeringsgroei in het gewest gepaard gaat met een zwakkere groei van de globale economische activiteit. In Wallonië is de toename van het aandeel van de investeringen in de toegevoegde waarde reeds langer aan de gang. Startend vanaf een lager niveau (15 % in 1995) heeft de herneming van de investeringen ertoe geleid dat de Waalse investeringsquote reeds in 2011 op het Belgische gemiddelde uitkwam (19,4 %), en het zou dat gemiddelde volgen tot 2024 (22,1 %).

Productiviteit en lonen

Tijdens de projectieperiode 2018-2024 zouden de marktbedrijfstakingen in Vlaanderen samen een reële productiviteitsgroei per hoofd laten optekenen van 0,6 % per jaar, d.i. een iets meer uitgesproken groei dan in Brussel en Wallonië (0,4 %). In Brussel en Wallonië zou die stijging een inhaalbeweging betekenen na een negatieve evolutie in het recente verleden (gemiddeld -0,1 % per jaar over de periode 2011-2017), terwijl in Vlaanderen de productiviteitsgroei reeds 0,8 % bedroeg. Die groeivoeten contrasteren met de jaarlijkse productiviteitsgroei van vóór de grote recessie van 2009, die ruimschoots hoger lag dan 1 % per jaar in alle gewesten.

De zwakke productiviteitsgroei in de marktbedrijfstakingen (zelfs nulgroei in Wallonië) – de weerspiegeling van een arbeidsintensieve herneming van de activiteit sinds 2015 – zou zich in de drie gewesten voorzetten tot 2019. Ondanks de stijging van de lonen in dat jaar (zie onder), zou de jobcreatie nog dynamisch zijn in een context die wordt gekenmerkt door een lichte groeivertraging van de activiteit. Vanaf 2020 stabiliseert de groei van de marktactiviteit zich in de drie gewesten, terwijl de productiviteit zich herstelt in 2020-2021 en de werkgelegenheidsgroei die periode vertraagt. De reële loonkosten per hoofd laten vervolgens een hoger groeitempo optekenen, wat een lagere arbeidsintensiteit verklaart ten gunste van de productiviteit. De groeiverschillen in de toegevoegde waarde van de marktbedrijfstakingen tussen de gewesten zouden in de periode 2021-2024 vooral een weerslag hebben op de binnenlandse werkgelegenheid, terwijl de –meer bescheiden– productiviteitsverschillen zich zouden handhaven (0,8 % in Vlaanderen, tegenover 0,7 % in Wallonië en 0,6 % in het Brussels Gewest).

In het Brussels Gewest hebben – gezien het geringe aandeel van de industriële activiteiten – vooral de dienstenbedrijfstakingen de productiviteitsgroei ondersteund, in het bijzonder de bedrijfstakingen ‘vervoer en communicatie’ en ‘krediet en verzekeringen’. De productiviteitsgroei blijft het sterkst in die twee

¹⁴ De investeringsquote wordt gedefinieerd als de investeringen in procent van de bruto toegevoegde waarde (in lopende prijzen).

bedrijfstakken in Brussel, maar ze zou licht vertragen over de periode 2018-2024 in vergelijking met de periode 2011-2017 in 'vervoer en communicatie' (1,3 % per jaar tegenover 1,4 %) en enigszins aantrekken in 'krediet en verzekeringen' (2,0 % per jaar tegenover 1,8 %). Het voor Brussel verwachte productiviteitsherstel voor het geheel van de marktbedrijfstakken is vooral het resultaat van de stopzetting van de daling (-1,4 % van 2011 tot 2017) van de reële productiviteit in de tak 'handel en horeca' vanaf 2020 (de groei bedraagt 0,4 % per jaar aan het einde van de projectieperiode) en – in mindere mate – van een minder uitgesproken productiviteitsdaling in 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (die -0,2 % per jaar zou bedragen na 2020, tegenover een daling van -1,2 % per jaar van 2011 tot 2017).

Net als in het verleden zou de verwerkende nijverheid zowel in Vlaanderen als Wallonië (die samen 96 % van de werkgelegenheid van de Belgische verwerkende nijverheid vertegenwoordigen) een belangrijke bron van de productiviteitsgroei vormen. In de periode 2018-2024 zou de productiviteitsgroei per hoofd in de verwerkende nijverheid in Vlaanderen en Wallonië (gemiddeld resp. 1,8 % en 1,7 % per jaar) hoger liggen dan de reële loonstijgingen per hoofd (gemiddeld resp. 0,9 % en 0,4 %¹⁵ per jaar). De industriële bedrijven ervaren immers sterke internationale concurrentie, wat hen ertoe aanzet hun loonkosten per eenheid product te drukken.

In de tertiaire marktdiensten zou de arbeidsproductiviteit trager blijven toenemen dan in de industrie. Die zou iets dynamischer zijn in Vlaanderen dan in Wallonië (respectievelijk gemiddeld 0,7 % en 0,5 % per jaar), wat grotendeels zou bijdragen tot het geprojecteerde verschil voor het geheel van de marktakken tussen Vlaanderen en Wallonië (0,6 % tegenover 0,4 %). Dat verschil situeert zich vooral bij 'handel en horeca' en 'overige marktdiensten'. Beide takken hebben een groter aandeel en een licht hogere productiviteitsgroei in Vlaanderen. Het relatief kleine verschil tussen de verwachte productiviteitsgroei in Vlaanderen en Wallonië van 2018 tot 2024 vertaalt evenwel verschillende evoluties: voor Vlaanderen zou de gemiddelde productiviteitsgroei licht vertragen in vergelijking met de laatste jaren (2011-2017: +0,8 %), maar voor Wallonië – en Brussel eveneens – zou dat overeenkomen met een sterk herstel in vergelijking met die recente jaren (-0,1 %).

De positieve, maar in historisch opzicht bescheiden, geprojecteerde productiviteitsgroei moet worden gezien in combinatie met de verwachte stijging van de reële arbeidskosten. In het recente verleden werden die gematigd, onder meer door maatregelen zoals de indexsprong, loonlastenverlagingen en een tijdelijke bevriezing van de reële lonen. In dat kader zijn de reële loonkosten per hoofd in de marktbedrijfstakken gedaald in 2015 en 2016 in de drie gewesten en zouden ze een nog steeds zwakke groei hebben laten optekenen in 2017 en 2018. In Brussel zou de daling zich hebben voorgezet in reële termen gedurende die twee jaren, in Vlaanderen zou de groei nagenoeg nihil zijn geweest en in Wallonië zou de groei positief zijn geweest in 2017 (als gevolg van de ontslagvergoedingen) en negatief in 2018. Zoals hierboven aangegeven, zouden de loonkosten een uitgesproken groei laten optekenen vanaf 2019 en tussen 2021 en 2024 gemiddeld 0,8 % bedragen in Brussel, 0,9 % in Wallonië en 1 % in Vlaanderen.

¹⁵ Dat lage groeicijfer voor Wallonië wordt verklaard door een terugval in 2018, nadat grote ontslagvergoedingen werden uitgekeerd in 2017. Van 2021 tot 2024 zou de evolutie veel dichterbij die van Vlaanderen. Er wordt immers uitgegaan van een groei van 0,9 % in Wallonië tegenover 1,0 % in Vlaanderen.

Tijdens de projectieperiode 2018-2024 zou de toename van de reële loonkosten van de marktbedrijfstakingen 0,1 procentpunt hoger liggen dan de reële productiviteitsgroei in de drie gewesten, ofwel 0,7 % in Vlaanderen en 0,5 % in de andere twee gewesten.

De geprojecteerde loonevolutie over de periode 2021-2024 zou dus vrij gelijkaardig zijn in de drie gewesten, wat ook globaal wordt waargenomen binnen de bedrijfstakingen. Het loonoverleg verloopt immers relatief gecentraliseerd in België en bovendien kent de productiviteit per hoofd in de marktsector een nagenoeg identiek verloop in de drie gewesten, wat een belangrijke determinant vormt van de loonontwikkeling¹⁶.

Als gevolg van de meer dynamische herneming van de lonen dan van de productiviteit over de periode 2018-2024, zouden de reële loonkosten per eenheid product¹⁷ in de marktbedrijfstakingen stijgen in de drie gewesten. Die indicator weerspiegelt het kostenconcurrentievermogen van de regionale economieën en zou over de projectieperiode stijgen met 0,2 % per jaar in Brussel en met 0,1 % per jaar in Vlaanderen en Wallonië.

Binnenlandse werkgelegenheid

Volgens de meest recente cijfers van de regionale rekeningen is de binnenlandse werkgelegenheid in 2017 aanzienlijk gestegen in Vlaanderen (1,6 %) en in Wallonië (1,4 %). In Brussel bleef ze beperkt (0,5 %) tegen de achtergrond van een laattijdigere (2015 i.p.v. 2014) en ook gematigdere herneming van de bbp-groei. In 2018 zou de groei van de binnenlandse werkgelegenheid versneld zijn in Brussel (0,7 %), maar licht vertraagd zijn in Vlaanderen en Wallonië (tot resp. 1,5 % en 1,2 %).

In België wordt de recente economische groei gekenmerkt door een hoge arbeidsintensiteit van de groei¹⁸ in de drie gewesten. Het aantrekken van de economische activiteit is gepaard gegaan met een sterkere nettojobcreatie per procentpunt bbp-groei dan vroeger, vooral in het Brussels gewest¹⁹. Deze zwakke productiviteitsgroei per hoofd wordt in de hand gewerkt door de gematigde stijging van de reële arbeidskosten (zie supra).

Vanaf 2019 zou de ontwikkeling van de werkgelegenheid globaal genomen gelijkaardig zijn in de drie gewesten en hoofdzakelijk worden bepaald door de dynamiek in de reële loonkostengroei en de verwachte vertraging van de economische groei van de gewesten (zie supra). Daardoor zou de werkgelegenheidsgroei in de marktbedrijfstakingen aanzienlijk afnemen tussen 2019 en 2022 en zich

¹⁶ De verwachte lage werkloosheidsgraad aan het einde van de projectieperiode zou, met name in Vlaanderen, opwaartse druk kunnen uitoefenen op de lonen die groter is dan geprojecteerd. Door de top-downmodellering van de regionale economische vooruitzichten is het niet mogelijk om een voldoende nauwkeurige opsplitsing te maken tussen de gewesten van de mogelijk asymmetrische en niet-lineaire impact van de terugkoppeling van de regionale werkloosheidsgraad op de brutolonen van de verschillende bedrijfstakingen. Met die spanningen wordt evenwel indirect rekening gehouden via de nationale modellering. Bovendien dragen de pendelstromen vanuit de andere twee gewesten bij tot de binnenlandse werkgelegenheid. Die instromen zouden groter worden naarmate de werkloosheid daalt op de lokale arbeidsmarkt en aldus het arbeidsaanbod verruimen.

¹⁷ De loonkosten per eenheid product worden gemeten door de verhouding tussen de loonkosten en de productiviteit per hoofd, beide in reële termen.

¹⁸ De arbeidsintensiteit van de groei wordt hier gemeten door de verhouding tussen de werkgelegenheidsgroei en de bbp-groei.

¹⁹ In 2017 bedroeg de arbeidsintensiteit van de groei 0,6 in Brussel, 0,8 in Vlaanderen en 0,9 in Wallonië. In 2018 zou ze uitkomen op 0,8 in Brussel en op 0,9 in de twee andere gewesten. Vóór 2012 was de arbeidsintensiteit van de economische activiteit in de drie gewesten aanzienlijk zwakker, nl. 0,4 in Brussel en Vlaanderen en 0,5 in Wallonië (mediaanwaarden voor de periode 1996-2011).

vrijwel stabiliseren in 2023-2024. De binnenlandse werkgelegenheidsgroei zou in Vlaanderen afzakken van 1,4 % in 2019 tot 0,6 % in 2022 (0,6 % in 2024); in Wallonië zou die vertragen van 1,1 % in 2019 tot 0,5 % in 2022 (0,4 % in 2024) en in Brussel zou die dalen van 0,6 % in 2019 tot 0,3 % in 2022 (0,3 % in 2024).

Over de gehele periode 2018-2024 zou de binnenlandse werkgelegenheidsgroei gemiddeld 0,9 % per jaar bedragen in Vlaanderen, 0,7 % in Wallonië en 0,4 % in Brussel. Uitgedrukt in eenheden zou de nettojobcreatie gemiddeld 26 000 personen per jaar bedragen in Vlaanderen (182 000 gecumuleerd over de hele periode), 9 000 in Wallonië (64 000 gecumuleerd) en 3 000 in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (21 000 gecumuleerd).

Op middellange termijn zouden de takken 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' en 'overige marktdiensten' (inclusief dienstenchequewerkgelegenheid) in elk gewest de drijvende kracht blijven vormen achter de werkgelegenheidsgroei, net als in het recente verleden. De industriële werkgelegenheid zou verder dalen in de drie gewesten door de productiviteitswinsten, die noodzakelijk zijn in de verwerkende nijverheid om het hoofd te bieden aan de internationale concurrentie. De regionale werkgelegenheid in de verwerkende nijverheid zou evenwel minder sterk krimpen dan in het recente verleden. In de bouwsector zou de loontrekkende werkgelegenheid een aanzienlijke groei laten optekenen door de dynamiek van de bouwactiviteit en door verhoogde loonsubsidies. De werkgelegenheidsevolutie in de tak 'overheidsadministratie en onderwijs' zou door de werkgelegenheidsgroei in het onderwijs worden ondersteund, rekening houdend met de evolutie van de schoolbevolking en de maatregelen van beide gemeenschappen om de omkaderingsgraad te verhogen. De werkgelegenheid in het onderwijs zou sneller stijgen in Vlaanderen en in Brussel als gevolg van een positieve groei van hun schoolbevolking, terwijl ze quasi nul zou zijn in Wallonië.

Het aantal zelfstandigen zou tijdens de projectieperiode 2018-2024 sterker blijven stijgen in Brussel (gemiddeld 1,5 % per jaar) dan in de andere twee gewesten (1,2 % in Vlaanderen en 0,8 % in Wallonië). Na een aanzienlijke stijging in 2018 en 2019 zou de groei van de zelfstandige werkgelegenheid echter geleidelijk vertragen in de drie gewesten vanaf 2020. Ook de samenstelling van de zelfstandige werkgelegenheid verandert in de drie gewesten, wat vooral ten koste gaat van 'handel en horeca' en – in Vlaanderen en Wallonië – van 'landbouw', terwijl de bijdrage van de bedrijfstak 'overige marktdiensten' zou stijgen.

Tabel 8 Structuur en groei van de binnenlandse werkgelegenheid van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest
in procent

	Structuur				Gemiddelde jaarlijkse groei		
	1995	2005	2017	2024	2004- 2010	2011- 2017	2018- 2024
1. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,0	-14,8	8,2	1,4
2. Energie	1,0	1,0	1,3	1,3	3,4	1,2	0,1
3. Verwerkende nijverheid	7,2	5,2	2,6	2,3	-6,0	-3,5	-1,4
a. Intermediaire goederen	1,9	1,4	0,5	0,3	-7,1	-7,4	-5,4
b. Uitrustingsgoederen	2,2	1,7	0,6	0,5	-10,8	-2,7	-2,1
c. Consumptiegoederen	3,0	2,1	1,5	1,5	-2,5	-2,3	-0,0
4. Bouwnijverheid	3,3	2,7	3,2	3,5	1,6	1,3	1,5
5. Marktdiensten	64,2	65,2	66,8	67,4	0,7	0,5	0,6
a. Vervoer en communicatie	8,0	7,7	6,8	6,8	-1,4	-0,3	0,5
b. Handel en horeca	17,4	15,5	12,9	11,7	-0,6	-1,3	-1,0
c. Krediet en verzekeringen	10,2	9,9	7,6	6,8	-1,7	-1,9	-1,0
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	7,7	8,8	10,1	11,1	1,7	1,6	1,8
e. Overige marktdiensten	21,0	23,2	29,4	30,9	2,7	1,8	1,2
6. Niet-verhandelbare diensten	24,3	25,9	26,1	25,6	0,8	0,6	0,2
7. Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	0,5	0,4	0,4

Tabel 9 Structuur en groei van de binnenlandse werkgelegenheid van het Vlaams Gewest
in procent

	Structuur				Gemiddelde jaarlijkse groei		
	1995	2005	2017	2024	2004- 2010	2011- 2017	2018- 2024
1. Landbouw	2,7	2,1	1,5	1,3	-2,4	-1,7	-0,4
2. Energie	1,1	1,0	1,1	1,0	2,9	0,1	0,1
3. Verwerkende nijverheid	21,3	17,1	12,7	11,5	-2,0	-1,0	-0,4
a. Intermediaire goederen	7,2	6,4	5,1	4,5	-1,3	-0,3	-0,7
b. Uitrustingsgoederen	5,1	3,9	2,4	2,2	-4,0	-2,0	-0,6
c. Consumptiegoederen	9,0	6,8	5,2	4,8	-1,6	-1,2	-0,1
4. Bouwnijverheid	6,8	6,1	6,1	6,2	1,6	0,2	1,1
5. Marktdiensten	52,0	57,6	63,5	65,2	2,2	1,6	1,3
a. Vervoer en communicatie	6,8	6,4	5,8	5,6	1,1	-0,7	0,5
b. Handel en horeca	18,7	17,8	16,1	15,5	0,4	0,1	0,3
c. Krediet en verzekeringen	2,5	2,0	1,8	1,5	-0,5	-0,4	-0,9
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	8,6	10,7	13,2	14,2	3,0	2,4	2,0
e. Overige marktdiensten	15,3	20,6	26,7	28,4	3,8	2,9	1,8
6. Niet-verhandelbare diensten	16,1	16,0	15,1	14,7	1,0	0,5	0,5
7. Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	1,2	0,9	0,9

Tabel 10 Structuur en groei van de binnenlandse werkgelegenheid van het Waals Gewest
in procent

	Structuur				Gemiddelde jaarlijkse groei		
	1995	2005	2017	2024	2004- 2010	2011- 2017	2018- 2024
1. Landbouw	2,7	2,0	1,4	1,4	-2,4	-0,6	-0,1
2. Energie	1,2	1,0	1,3	1,2	3,0	0,6	-0,2
3. Verwerkende nijverheid	15,5	12,8	10,3	9,8	-0,7	-1,1	-0,1
a. Intermediaire goederen	7,6	6,4	4,9	4,4	-1,0	-1,6	-0,6
b. Uitrustingsgoederen	2,7	2,2	1,6	1,5	-0,5	-2,6	0,1
c. Consumptiegoederen	5,2	4,2	3,8	3,8	-0,4	0,2	0,5
4. Bouwnijverheid	6,8	6,5	6,4	6,6	2,1	-0,3	1,1
5. Marktdiensten	51,1	55,1	59,8	61,2	2,0	1,4	1,0
a. Vervoer en communicatie	6,6	6,2	5,3	5,1	-0,1	-1,1	0,3
b. Handel en horeca	18,2	17,1	16,1	15,8	0,4	0,6	0,4
c. Krediet en verzekeringen	2,2	1,8	1,5	1,4	-0,3	-0,5	-1,2
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	10,1	12,5	14,6	15,7	2,9	1,9	1,8
e. Overige marktdiensten	14,0	17,5	22,3	23,2	3,6	2,4	1,3
6. Niet-verhandelbare diensten	22,7	22,7	20,8	19,9	0,4	0,2	0,1
7. Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	1,2	0,7	0,7

3.2. Arbeidsmarkt

De werkgelegenheid in de productie-eenheden gevestigd op het grondgebied van een gewest, ongeacht het gewest van herkomst van de werknemers, noemen we 'regionale binnenlandse werkgelegenheid'. De werknemers die niet wonen in het gewest waarin ze werken, worden pendelarbeiders genoemd; zij die niet wonen in het land waarin ze werken, worden grensarbeiders genoemd. Door het saldo van de pendelarbeid en dat van de grensarbeid toe te voegen aan de totale binnenlandse werkgelegenheid van een gewest, verkrijgt men de 'regionale werkende beroepsbevolking' of de 'werkgelegenheid naar woonplaats', wat dus overeenstemt met de werkgelegenheid (of 'werkzaamheid') van de ingezetenen van een gewest. De werkgelegenheidsgraad (of werkzaamheidsgraad) duidt dan aan welk percentage van de ingezeten bevolking op arbeidsleeftijd werkt.

De verwachte evoluties van het aantal werklozen en van de werkloosheidsgraad worden afgeleid uit een confrontatie van het arbeidsaanbod²⁰ met de arbeidsvraag. De vooruitzichten voor het regionaal arbeidsaanbod worden berekend met behulp van een sociodemografische module. Het resultaat op nationaal niveau wordt bottom-up berekend, door sommering van de regionale ramingen. De resultaten van de sociodemografische projectie van het arbeidsaanbod worden gebruikt als exogene hypothesen in de eigenlijke regionale economische projectie. De groei van het arbeidsaanbod kan opgesplitst worden in een bijdrage van veranderingen in het aanbodgedrag en een demografische bijdrage. De bijdrage van gedragsveranderingen is het resultaat van wijzigingen in de activiteitsgraden bij constante bevolking per leeftijd, geslacht en regio van woonplaats. De demografische bijdrage is het resultaat van wijzigingen in de bevolking per leeftijd, geslacht en regio van woonplaats bij constante activiteitsgraden²¹.

De resultaten voor de regionale binnenlandse werkgelegenheid werden al besproken als onderdeel van de gehele regionale productie-optiek in afdeling 3.1. De overige elementen – demografie en arbeidsaanbod, pendel- en grensarbeid, regionale werkende beroepsbevolking en werkgelegenheidsgraad, werkloosheid en werkloosheidsgraad – komen in die volgorde aan bod in dit hoofdstuk over de arbeidsmarkt.

3.2.1. Demografie en arbeidsaanbod

Bevolking op arbeidsleeftijd in België en in de gewesten

De groei van de Belgische bevolking op arbeidsleeftijd (15 tot 64 jaar) versnelde aanzienlijk na de eeuwwisseling, van 0,13 % in 2000 tot 1,01 % (+70 200 personen) in 2007. Dat gebeurde voornamelijk onder impuls van een fors aantrekkend extern migratiesaldo op arbeidsleeftijd²². In de jaren vanaf 2004

²⁰ Of m.a.w. de beroepsbevolking volgens definitie FPB (inclusief 'oudere werklozen').

²¹ De demografische bijdrage aan de groei van het arbeidsaanbod kan (soms beduidend) afwijken van de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd. Er moet immers ook rekening gehouden worden met verschuivingen in de leeftijdsstructuur. Een positief (negatief) verschil tussen beide grootheden is het resultaat van een verschuiving naar (van) bevolkingsgroepen met activiteitsgraden boven (onder) de gemiddelde activiteitsgraad en zorgt voor een positief (negatief) effect op de evolutie van de macro-economische activiteitsgraad, zelfs indien het participatiegedrag op elke leeftijd niet verandert.

²² Een groot gedeelte van de externe migratie vindt plaats op arbeidsleeftijd, meer bepaald binnen de leeftijdsklasse 18-40 jaar.

werd die evolutie ook nog eens geaccentueerd door een positief natuurlijk verloop²³, naarmate schaarsbevolkte oorlogscohorten de leeftijd van 65 jaar bereikten en vervangen werden door sterker bevolkte cohorten die de leeftijd van 15 jaar bereikten. Tussen 2007 en 2011 bleef het migratiesaldo nog aanzienlijk verder toenemen, maar deed zich een omslag voor in het natuurlijk verloop, zodat de groei van de Belgische bevolking op arbeidsleeftijd slonk tot 0,63 %. Tussen 2011 en 2014 halveerde dan het extern migratiesaldo, vooral omdat de immigratie uit niet-EU-landen gevoelig afnam. Daardoor viel, bij een nog steeds negatief natuurlijk verloop, de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd gevoelig verder terug, tot 0,13 % (+9 200 personen) in 2014.

Dat omgekeerd u-vormig profiel geldt voor de drie gewesten, zij het met een verschillende timing. De omslag in het natuurlijk verloop speelt vooral in Vlaanderen en in Wallonië, terwijl veranderingen in het extern migratiesaldo een grotere impact hebben gehad in Brussel. Bijgevolg piekte de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd al in 2007 in de eerste twee gewesten (op respectievelijk 0,85 % en 1,05 %) en pas in 2010 in Brussel (op 2,50 %). De groei van de bevolking op arbeidsleeftijd lag tijdens de gehele periode 2000-2014 gevoelig hoger in Brussel dan in beide andere gewesten, ondanks het feit dat het intern migratiesaldo met de beide andere gewesten fors negatiever werd tijdens die periode. De terugval in de groei was echter ook relatief sterker in Brussel (tot 0,81 % in 2014) dan in Vlaanderen (tot 0,07 %) en in Wallonië (tot 0,00 %).

In Brussel verhoogde het extern migratiesaldo op arbeidsleeftijd kortstondig in 2015, om in de jaren 2016-2017 terug te vallen tot een niveau dat lager ligt dan in 2014, terwijl in beide andere gewesten sprake was van een geleidelijke maar zeer beperkte toename tijdens de jaren 2015-2017. Terzelfdertijd verstevigde tijdens die periode het intern migratiesaldo aanhoudend in Vlaanderen, ten koste van een negatiever wordend saldo in Brussel en – vooral - een afkalkend positief saldo in Wallonië, dat laatste vooral ten gevolge van aantrekkende uitgaande migratie van Wallonië naar Vlaanderen. Daar staat tegenover dat het natuurlijk verloop nog negatiever werd in Vlaanderen tijdens die periode, terwijl het licht positiever werd in Brussel en licht minder negatief in Wallonië. De groei van de bevolking op arbeidsleeftijd versnelde tot 1,06 % in 2015 in Brussel, maar viel daarna gevoelig terug, tot 0,44 % in 2017, de laagste jaarlijkse groei sinds de eeuwwisseling in dat gewest. Zowel in Vlaanderen als in Wallonië versnelde de groei tijdens de periode 2015-2016 (tot respectievelijk 0,19 % en 0,13 %) om in 2017 terug te vallen (tot respectievelijk 0,17 % en 0,06 %). De nationale evolutie volgt hetzelfde profiel: versnelling tot 0,22 % in 2016, afzwakking tot 0,17 % in 2017.

In 2018²⁴ zou de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd verder vertraagd zijn in Vlaanderen (tot 0,13 %) en in Wallonië (tot 0,02 %), in beide gevallen voornamelijk op grond van een negatiever natuurlijk verloop, terwijl in Brussel de groei terug zou zijn aangetrokken tot 0,60 % onder invloed van

²³ Voor de totale bevolking wordt het natuurlijk saldo gedefinieerd als het verschil tussen het aantal geboorten en het aantal sterfgevallen. Dat saldo geeft het 'natuurlijk verloop' van de bevolking, de wijziging in afwezigheid van externe migratiestromen. Voor de bevolking op arbeidsleeftijd kan naar analogie een natuurlijk verloop (toename in afwezigheid van migratie) berekend worden als het verschil tussen enerzijds de instroom op arbeidsleeftijd (cohort die 15 jaar bereikt) en anderzijds de uitstroom uit arbeidsleeftijd (cohort die 65 jaar wordt) plus de sterfgevallen op arbeidsleeftijd.

²⁴ De bevolkingstoestand op 1 januari 2018 is een observatie, die voor 1 januari 2019 is een projectie gebaseerd op de 'Demografische vooruitzichten 2018-2070. Bevolking en huishoudens. Federaal Planbureau en Statbel, januari 2019'. De bevolkingscijfers voor 2018 in deze regionale vooruitzichten zijn het rekenkundig gemiddelde van die twee situaties, en zijn dus slechts gedeeltelijk geobserveerd.

een licht positiever migratiesaldo, zodat op nationaal vlak een quasi-stabilisatie geldt (lichte afzwakking tot 0,15 %).

Tabel 11 Scenario voor demografie en arbeidsaanbod
jaargemiddelden

	2017	2018	2019	2020	2021- 2024	Gemiddelden		
						2004- 2010	2011- 2017	2018- 2024
1. Totale bevolking								
<i>1a. Wijziging in duizendtallen</i>								
Het Rijk	54,1	52,6	51,6	52,6	45,6	74,2	64,8	48,5
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	5,4	6,9	6,8	7,0	4,7	15,5	13,0	5,6
Vlaams Gewest	37,6	34,9	33,0	33,4	29,7	39,1	36,5	31,5
Waals Gewest	11,1	10,8	11,8	12,2	11,2	19,7	15,4	11,4
<i>1b. Wijziging in procent</i>								
Het Rijk	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,7	0,6	0,4
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,5	0,6	0,6	0,6	0,4	1,5	1,1	0,5
Vlaams Gewest	0,6	0,5	0,5	0,5	0,4	0,6	0,6	0,5
Waals Gewest	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,6	0,4	0,3
2. Bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar)								
<i>2a. Wijziging in duizendtallen</i>								
Het Rijk	12,2	10,6	10,4	10,5	3,4	53,6	18,9	6,5
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	3,5	4,8	5,0	5,2	3,2	12,0	8,6	4,0
Vlaams Gewest	7,2	5,3	4,5	4,3	0,8	23,6	7,4	2,5
Waals Gewest	1,5	0,5	1,0	1,1	-0,5	18,0	3,0	0,1
<i>2b. Wijziging in procent</i>								
Het Rijk	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0	0,8	0,3	0,1
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,4	0,6	0,6	0,6	0,4	1,7	1,1	0,5
Vlaams Gewest	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0	0,6	0,2	0,1
Waals Gewest	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,8	0,1	0,0
3. Activiteitsgraad, definitie FPB (1)(2)								
Het Rijk	73,3	73,5	73,8	73,9	74,4	72,8	72,9	74,0
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	69,8	69,8	69,8	69,7	69,3	74,0	70,9	69,6
Vlaams Gewest	75,7	76,0	76,3	76,7	77,4	73,6	74,7	76,8
Waals Gewest	70,2	70,3	70,5	70,6	70,8	70,8	70,2	70,6
4. Beroepsbevolking (15 jaar en meer), definitie FPB								
<i>4a. Wijziging in duizendtallen</i>								
Het Rijk	25,9	19,8	29,5	21,8	10,3	42,7	21,7	16,0
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2,4	3,6	3,5	3,0	1,3	6,9	2,6	2,2
Vlaams Gewest	20,6	14,7	19,7	16,5	8,3	23,4	16,9	12,0
Waals Gewest	2,9	1,6	6,3	2,3	0,8	12,4	2,2	1,9
<i>4b. Wijziging in procent</i>								
Het Rijk	0,5	0,4	0,5	0,4	0,2	0,8	0,4	0,3
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,4	0,6	0,6	0,5	0,2	1,4	0,5	0,4
Vlaams Gewest	0,7	0,5	0,6	0,5	0,3	0,8	0,5	0,4
Waals Gewest	0,2	0,1	0,4	0,1	0,0	0,8	0,1	0,1

(1) Verhouding tussen beroepsbevolking (15 jaar en meer) en bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar).

(2) In de kolom 2021-2024 wordt de waarde op het einde van de periode (2024) weergegeven.

Tijdens de projectieperiode blijft het natuurlijk verloop in zowel Vlaanderen als Wallonië vrijwel even sterk negatief georiënteerd als in het recente verleden. Dat zorgt voor een negatieve bijdrage aan de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd in beide gewesten van respectievelijk 0,41 ppt en 0,31 ppt per jaar. Volgens de jongste demografische vooruitzichten zou de bijdrage van het intern migratiesaldo eveneens nauwelijks wijzigingen ondergaan (positieve impulsen van gemiddeld 0,15 ppt en 0,07 ppt per jaar), terwijl het externe migratiesaldo in beide gewesten vooral in de tweede helft van de projectieperiode minder gaat bijdragen tot de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd (in Vlaanderen: van 0,39 ppt in 2019 tot 0,21 ppt in 2024; in Wallonië: van 0,29 ppt in 2019 tot 0,18 ppt in 2024). De groei van de bevolking op arbeidsleeftijd blijft in beide gewesten licht positief in de periode 2019-2021 (respectievelijk 0,10 % en 0,04 % per jaar), maar slinkt tijdens de periode 2022-2024 en wordt negatief naar het einde van de periode (respectievelijk -0,05 % en -0,10 %). Over de gehele periode 2019-2024 bedraagt de gemiddelde groei van de Vlaamse bevolking op arbeidsleeftijd 0,05 % per jaar en die van de Waalse 0,00 % per jaar. De positievere bijdrage van migratiebewegingen (intern plus extern) overcompenseert daarbij de negatievere bijdrage van het natuurlijk verloop in Vlaanderen.

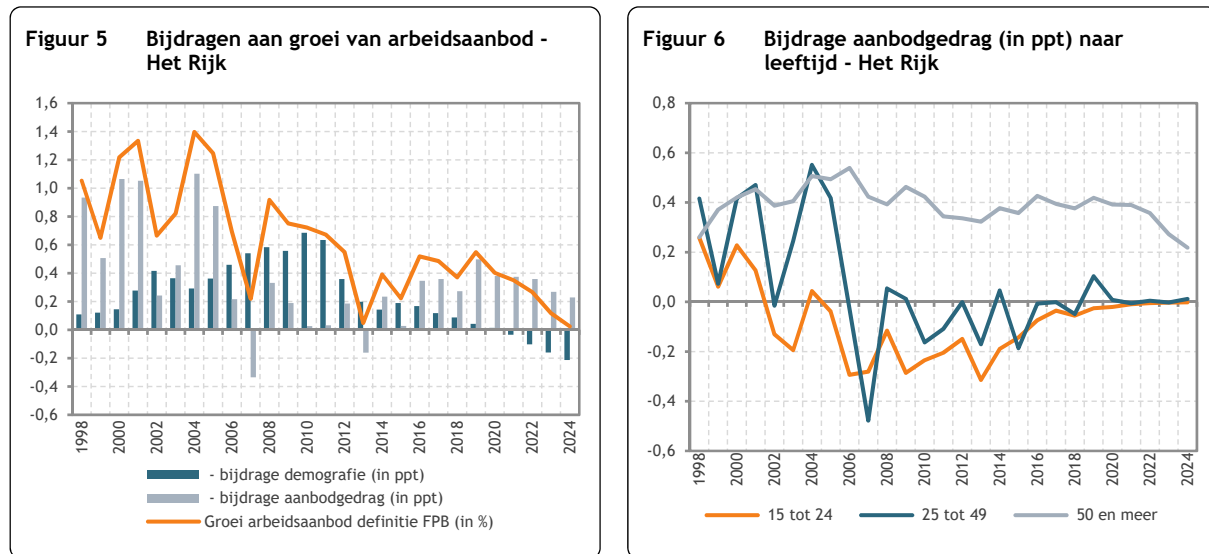
De bijdrage van het natuurlijk verloop aan de groei van de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd wordt tijdens de projectieperiode steeds positiever (van 0,17 ppt in 2018 tot 0,30 ppt in 2024), naarmate sterker bevolkte cohorten de leeftijd van 15 jaar bereiken. De bijdrage van het externe migratiesaldo blijft op peil tijdens de periode 2019-2020 (1,36 ppt per jaar), maar slinkt stelselmatig in de jaren daarna (tot 0,87 ppt in 2024). In het laatste projectiejaar is dat niet langer voldoende om de negatieve bijdrage van interne migraties (constant op -0,97 ppt tijdens de gehele periode) te compenseren, zodat op dat moment het geheel van migratiebewegingen negatief bijdraagt aan de groei van de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd. Die laatste trekt licht aan in de periode 2019-2020 (groei van 0,63 % per jaar), maar valt daarna fors terug (tot 0,20 % in 2024). Dat de bevolking op arbeidsleeftijd in Brussel ook op middellange termijn sterker blijft groeien (0,47 % groei per jaar gemiddeld) dan in beide andere gewesten, is dan nog louter toe te schrijven aan het dynamischer natuurlijk verloop in dat gewest.

Arbeidsaanbod in België

Op nationaal vlak blijft de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd nagenoeg ongewijzigd tijdens de eerste helft van de periode (jaren 2019-2021: 0,14 % per jaar), maar valt hij nadien terug en wordt hij negatief in het laatste projectiejaar (-0,04 %). Bovendien nemen zowel het aandeel van de oudste leeftijdsklasse (60-64 jaar) als dat van de jongste leeftijdsklasse (15-19 jaar) toe, net de groepen waar de activiteitsgraden het sterkst onder de gemiddelde activiteitsgraad op arbeidsleeftijd liggen. Vandaar dat de demografische bijdrage aan de groei van het arbeidsaanbod dit jaar nog slechts 0,04 ppt bedraagt, in 2021 licht negatief wordt (-0,03 ppt) en zakt tot -0,21 ppt op het einde van de periode (figuur 5). Gemiddeld over de periode is de bijdrage van de demografie nu duidelijk negatief (-0,08 ppt per jaar), terwijl hij de jongste zes jaar nog 0,15 ppt en de zes jaar daarvoor zelfs nog 0,56 ppt per jaar bedroeg.

Uit figuur 5 blijkt ook dat wijzigingen in het aanbodgedrag in de periode 2007-2015 op nationaal vlak nog nauwelijks bijdroegen tot de groei van de beroepsbevolking. Figuur 6 toont dat positieve bijdragen in de leeftijdsklasse 50-64 jaar (verlies aan relatief belang van het brugpensioen; stijgende participatie van opeenvolgende vrouwelijke cohorten; effecten eindeloopbaanmaatregelen) in die periode nagenoeg volledig gecompenseerd werden door negatieve of teruglopende bijdragen in de overige

leeftijdsklassen (verlenging studieduur in hoger onderwijs; moeilijke instroom van laaggeschoolde jongeren op de arbeidsmarkt; hervormingen in het stelsel van inschakelingsuitkeringen; verstrengde controles op actief zoekgedrag van uitkeringsgerechtigde werklozen en stringentere toegang tot werkloosheidsuitkeringen).

Tijdens de jongste drie jaar bleven de activiteitsgraden op oudere leeftijd gevoelig toenemen, vooral dan in de leeftijdsklasse van 58 tot 62 jaar, waar de maatregelen ter verstrenging van de instroom in zowel SWT-regeling als vervroegd pensioen de grootste impact hebben. De bijdrage van stijgende participatie bij 50-plussers aan de groei van het arbeidsaanbod bleef daardoor stabiel rond de 0,40 ppt. Terzelfdertijd werd de bijdrage in de overige leeftijdsklassen gevoelig minder negatief (van -0,33 ppt in 2015 tot respectievelijk -0,08 ppt in 2016, -0,04 ppt in 2017 en -0,10 ppt in 2018). Het feit dat de maatregelen inzake inschakelingsuitkeringen en controle op zoekgedrag van werklozen op kruissnelheid komen (of zijn) speelt daarin een rol. Daarnaast moet ook aangestipt worden dat in de jongste leeftijdsklasse studentenarbeid sterk toenam, na de versoepeling van de wetgeving ter zake (in jaargemiddelden: van 48 400 personen in 2015 tot 60 400 personen in 2018). Ten slotte kunnen ook de verbeterende arbeidsmarktperspectieven een aanleiding zijn voor jongeren om hun intrede in de arbeidsmarkt te vervroegen (of minder lang uit te stellen).

Gegeven het hierboven geschetste profiel voor de evolutie van de activiteitsgraden en bij een steeds afnemende demografische bijdrage, versnelde de groei van de beroepsbevolking van 0,22 % in 2015 tot rond de 0,50 % in 2016-2017, maar vertraagde ze vorig jaar tot 0,37 %. De macro-economische activiteitsgraad steeg tijdens de afgelopen drie jaar van 72,8 % tot 73,5 %.

Tijdens de eerste helft van de projectieperiode (2019-2021) blijven de participatiegraden op oudere leeftijd onverminderd toenemen. Dat wordt verklaard door cohorte-effecten bij vrouwen²⁵, door de verhoging van de instapleeftijd en/of verstrenging van de loopbaanvereisten voor vervroegd pensioen en SWT en door de toename van het aantal personen dat aan de slag blijft op en na de wettelijke pensioenleeftijd. Bovendien gaan we er van uit dat – in lijn met de evolutie van de jongste jaren –

²⁵ Die ontstaan door de veroudering van generaties vrouwen die sterker participeren in de arbeidsmarkt dan eerdere generaties.

veranderingen in activiteitsgraden in de overige leeftijdsklassen niet langer negatief zouden bijdragen tot de groei van het arbeidsaanbod, hoewel zij evenmin het terrein goedmaken dat tijdens het jongste anderhalve decennium werd verloren. De groei van het arbeidsaanbod blijft tijdens die periode nagenoeg op het peil van de afgelopen drie jaar (gemiddeld 0,43 % of +23 400 personen per jaar), zij het dat de groei in 2019 opwaarts vertekend wordt door een wijziging in de registratie van werkzoekende leefloners in het Waals gewest.

In de tweede helft van de projectieperiode (2022-2024) gaat de demografie steeds negatiever bijdragen aan de groei van het arbeidsaanbod. Bovendien komen vanaf 2023 de eindeloopbaanmaatregelen op kruissnelheid, zodat de toename van de participatie op oudere leeftijd vertraagt. De groei van de beroepsbevolking slinkt drastisch tijdens die periode, van 0,35 % (+19 000 personen) in 2021 tot 0,02 % (+1 300 personen) in 2024. Ondanks dat sterk aflopend profiel, neemt over de gehele periode het arbeidsaanbod toe met 92 500 personen, wat niet zo veel minder is dan tijdens de jongste zes jaar (+108 200 personen). Die toename wordt nu uitsluitend nog gedragen door wijzigingen in de activiteitsgraden, die hun bijdrage zien toenemen tot gemiddeld 0,35 ppt per jaar (tegen 0,18 ppt per jaar tijdens de jongste zes jaar en 0,07 ppt per jaar tijdens de zes jaar daarvoor). De macro-economische activiteitsgraad staat onder neerwaartse druk door veranderingen in de leeftijdsstructuur binnen de bevolking op arbeidsleeftijd, maar neemt desondanks toe tijdens de gehele projectieperiode, gevoelig tijdens de periode 2019-2022 (van 73,5 % tot 74,2 %), zwakker naar het einde van de periode (tot 74,4 % in 2024).

De zonet geschetste evolutie van het Belgische arbeidsaanbod is het resultaat van een projectie die bottom-up is opgebouwd vanuit de gewesten. De volgende afdelingen commentariëren de gewestelijke resultaten.

Arbeidsaanbod in Brussel

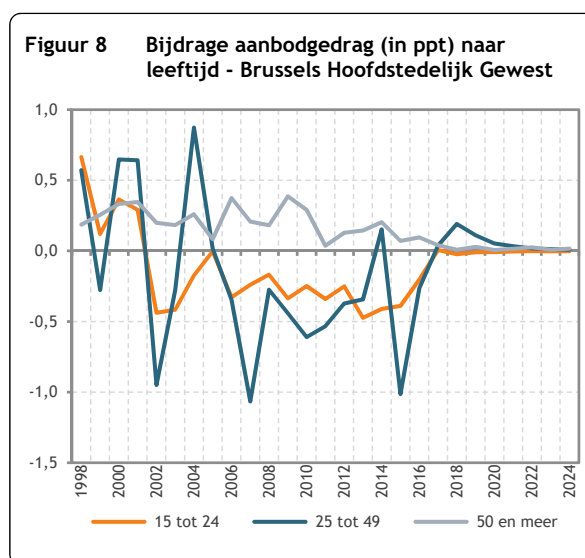
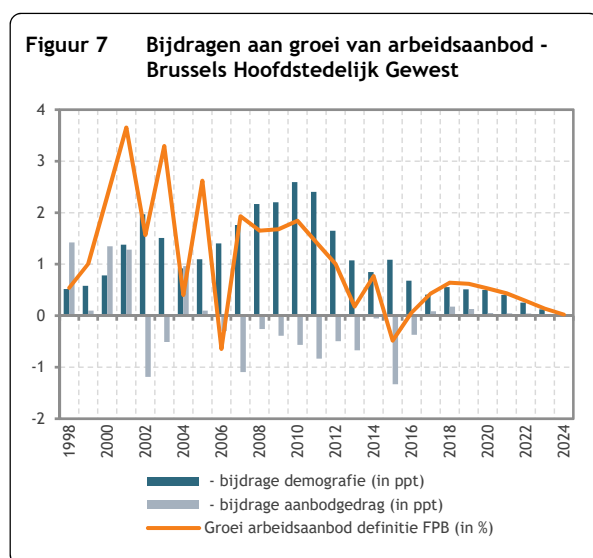
In Brussel sluit de demografische bijdrage aan de groei van het arbeidsaanbod (figuur 7) gedurende de jongste twee decennia nauw aan bij de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd. Hij nam opvallend sterk toe na de eeuwwisseling, tot een maximum van 2,59 ppt in 2010, maar nam nadien structureel af, in eerste instantie bijzonder fors (tot 0,85 ppt in 2014), vervolgens minder uitgesproken (tot 0,55 ppt in 2018). De evolutie van het extern migratiesaldo was de factor bij uitstek ter verklaring van dat profiel.

De afwijking met de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd schommelde tijdens de gehele periode binnen een band van -0,1 ppt en +0,2 ppt, maar was wel het resultaat van contrasterende tendensen voor de onderliggende demografische determinanten (natuurlijk verloop, interne en externe migratie). Zo is interne migratie geconcentreerd op leeftijden met hoge activiteitsgraden, waardoor het negatieve Brusselse intern migratiesaldo de demografische bijdrage sterker drukt dan zijn impact op de bevolking op arbeidsleeftijd zou laten vermoeden (structureffect dat opliep tot -0,14 ppt in 2018). Externe migratie is tijdens het jongste decennium enigszins verschoven naar jongere leeftijdsgroepen met lagere activiteitsgraden, zodat het positieve Brusselse extern migratiesaldo de demografische bijdrage minder sterk is gaan voeden dan zijn impact op de bevolking op arbeidsleeftijd zou laten vermoeden (structureffect dat opliep tot -0,19 ppt in 2018). Die beide tendensen worden tijdens het laatste

decennium echter gecompenseerd door positieve structureffecten op de demografische bijdrage die het gevolg zijn van het natuurlijk verloop van de Brusselse bevolking (+0,29 ppt in 2018).

Ook op middellange termijn blijft de externe migratie het profiel van de demografische bijdrage bepalen. Die laatste stabiliseert rond 0,50 ppt tijdens de jaren 2019-2020, maar brokkelt daarna volledig af (tot 0,00 ppt in 2024). De afname is daarmee sterker dan hetgeen de evolutie van de bevolking op arbeidsleeftijd suggereert. Interne en externe migratie blijven immers onverminderd voor negatieve structureffecten zorgen (rond de -0,35 ppt tijdens de gehele periode), terwijl de compenserende positieve effecten vanuit het natuurlijk verloop terugvallen (tot +0,13 ppt tegen 2024). Dat laatste is het gevolg van het toenemend gewicht van de jongste klasse op arbeidsleeftijd (15-19 jaar), naarmate sterker bevolkte cohorten de kaap van de 15 jaar overschrijden.

Rekening houdend met die structureffecten, blijkt dat netto-migratie vanaf 2021 negatief bijdraagt aan de groei van het Brusselse arbeidsaanbod (-0,02 ppt dat jaar). Tegen 2024 loopt die negatieve bijdrage zelfs op tot -0,43 ppt, het resultaat van een positieve bijdrage vanuit externe migratie (0,67 ppt) en een negatieve bijdrage vanuit interne migratie (-1,10 ppt). Het natuurlijk verloop van de Brusselse bevolking zorgt er echter voor dat gemiddeld over de projectieperiode demografische veranderingen de groei van het Brusselse arbeidsaanbod blijven ondersteunen (bijdrage van 0,30 ppt gemiddeld per jaar), wat niet langer het geval is in beide andere gewesten.

De forse bijdrage van de demografie aan de groei van het Brusselse arbeidsaanbod stond tijdens de periode 2006-2015 in schril contrast met de significant negatieve bijdrage van veranderingen in de activiteitsgraden (figuur 7²⁶ en figuur 8 voor de opsplitsing van de gedragsbijdrage naar leeftijdsklassen). Enerzijds was de toename van de activiteitsgraden op oudere leeftijd (met name in de klasse

²⁶ Voor de gewesten kan tijdens de observatieperiode de som van beide bijdragen sterker afwijken van de groei van de beroepsbevolking. Er is immers een verschil tussen de regionale beroepsbevolking volgens HERMREG-definitie en de regionale beroepsbevolking zoals geraamd in de sociodemografische databank die gebruikt wordt voor de projectie van het arbeidsaanbod (en voor de opsplitsing naar demografische en gedragsbijdragen). In de HERMREG-databank wordt de gewestelijke werkende beroepsbevolking berekend als een identiteit: binnenlandse werkgelegenheid volgens gewest van werkplaats uit de Regionale Rekeningen (INR) plus ramingen van het gewestelijke saldo van de grensarbeid en het gewestelijke pendelsaldo. In de sociodemografische databank wordt de regionale werkende beroepsbevolking onmiddellijk geraamd naar woonplaats op basis van data van de instellingen van sociale zekerheid. Die statistische discrepantie kon vooral

50-59 jaar) veel minder uitgesproken dan in de beide andere gewesten. Anderzijds daalden de activiteitsgraden gevoelig in de jonge- en middenleeftijdsklassen, mee onder impuls van wijzigingen in de werkloosheidsreglementering (zie bv. de sterke daling van de activiteitsgraden in de klasse 25-49 jaar in 2015 na de verstrenging op het vlak van inschakelingsuitkeringen). Ondanks het feit dat de Brusselse macro-economische activiteitsgraad zakte van 75,6 % in 2005 tot 70,2 % in 2015, groeide de Brusselse beroepsbevolking tijdens die periode gemiddeld met 0,93 % per jaar.

De jongste drie jaar zwakt de negatieve dynamiek in de activiteitsgraden in de gehele klasse 15-49 jaar echter snel af, in die mate dat voor het eerst sinds 2005 de globale bijdrage van veranderingen in activiteitsgraden positief werd (van -1,33 ppt in 2015 tot +0,08 ppt in 2017 en +0,18 ppt in 2018²⁷). Daardoor trok de groei van het Brusselse arbeidsaanbod sterk aan, van -0,48 % in 2015 tot 0,43 % in 2017 en 0,64 % in 2018. De Brusselse macro-economische activiteitsgraad zakte tot 69,8 % in 2016, maar stabiliseerde zich sindsdien.

Tijdens de projectieperiode blijft de toename van de activiteitsgraden in de oudere leeftijdsklassen in Brussel ondermaats, omdat cohorte-effecten er nauwelijks spelen. Bovendien gaan we er van uit dat de recent geobserveerde toename van de activiteitsgraden in de klasse 25-49 jaar vrij snel aan kracht verliest²⁸, zodat de globale bijdrage van gedragsveranderingen terugvalt van 0,18 ppt in 2018 tot 0,05 ppt in 2020 en – bij een vrijwel gelijkblijvende ondersteuning vanuit de demografie – de groei van de Brusselse beroepsbevolking terugvalt van 0,64 % in 2018 tot 0,53 % in 2020. Nadien valt de bijdrage van gedragsveranderingen nog nauwelijks terug, maar leidt de fors krimpende demografische bijdrage tot een gevoelige verdere afzwakking van de groei van de beroepsbevolking (tot 0,02 % tegen 2024). De evolutie van de macro-economische activiteitsgraad komt nu ook in Brussel onder steeds sterkere neerwaartse druk door veranderingen in de leeftijdsstructuur en zakt tot 69,3 % tegen 2024.

Arbeidsaanbod in Vlaanderen

De demografische bijdrage aan de groei van de Vlaamse beroepsbevolking steeg van 0,06 ppt rond de eeuwwisseling tot een maximum van 0,43 ppt in 2010 (figuur 9). Het opvallend verschil met het profiel voor de groei van de Vlaamse bevolking op arbeidsleeftijd (die eerder en veel hoger piekte) wordt verklaard door de sterke negatieve impact van structureffecten tijdens die periode (oplopend tot -0,3 ppt à -0,6 ppt tijdens de jaren 2004-2008). In die jaren verlieten de oorlogscohorten de arbeidsleeftijden, wat een sterke impuls gaf aan de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd. In werkelijkheid zorgde het natuurlijk verloop van de Vlaamse bevolking (geboorte, veroudering en sterfte) tijdens de periode 2000-2010 voor een steeds negatievere bijdrage aan de groei van het arbeidsaanbod (van -0,09 ppt tot -0,31 ppt). De positieve demografische impuls op het arbeidsaanbod kwam dus louter van een toename van het interne migratiesaldo (oplopende bijdrage van 0,05 ppt tot

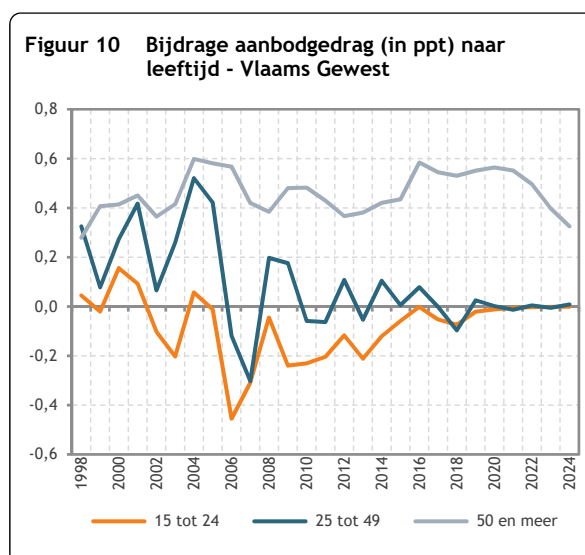
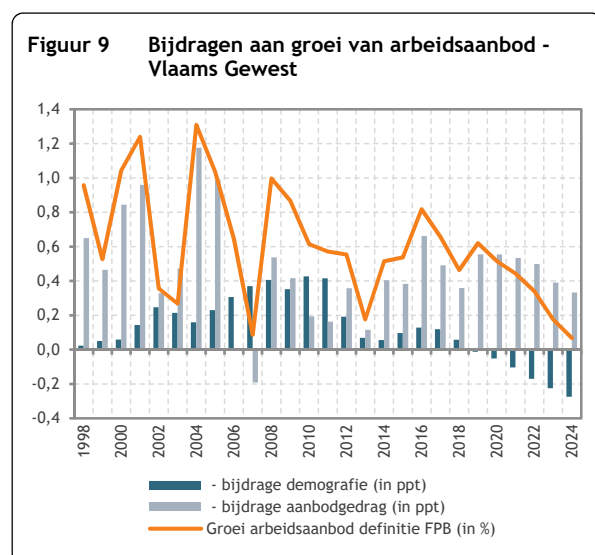
in Brussel belangrijke waarden aannemen, maar is sterk afgenomen sinds 2009. Vanaf dat jaar werd het immers mogelijk de evolutie van de pendelstromen in HERMREG eveneens te baseren op administratieve cijfers.

²⁷ Hierbij moet opgemerkt worden dat de bevolkingscijfers voor 2018 nog gedeeltelijk berusten op vooruitzichten. Inmiddels leren de eerste indicaties dat de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd vorig jaar sterker is gegroeid dan verwacht. Dat wil zeggen dat de definitieve inschatting van de demografische bijdrage voor 2018 in Brussel wellicht opwaarts en de inschatting van de bijdrage van gedragsveranderingen neerwaarts herzien zal moeten worden.

²⁸ Die eerder conservatieve hypothese is gebaseerd op de dubbele overweging dat de geraamde evolutie van de administratieve activiteitsgraden in 2018 nog geen rekening houdt met definitieve bevolkingsgegevens en dat de EAK-bron vooralsnog geen bevestiging geeft voor de opvallende recente verbetering van de Brusselse activiteitsgraden.

0,13 ppt) en – vooral – van de sterke verhoging van het externe migratiesaldo (oplopende bijdrage van 0,11 ppt tot 0,60 ppt).

De demografische bijdrage verzwakt tot 0,06 ppt tussen 2010 en 2014 (voornamelijk ingegeven door de afname van het extern migratiesaldo), neemt licht toe tot 0,12 ppt in 2017 (ingegeven door een toename van zowel extern als intern migratiesaldo) en slinkt terug tot 0,06 ppt in 2018. Dat gebeurt tegen de achtergrond van een steeds negatievere bijdrage van het natuurlijk verloop van de (vergrijzende) Vlaamse bevolking. Op middellange termijn loopt de negatieve druk die uitgaat van de veroudering van de Vlaamse bevolking verder op en gaat hij gepaard met een terug oplopend negatief structureffect (van -0,07 ppt in 2018 tot -0,22 ppt in 2024), naarmate de baby-boomcohorten opschuiven naar de oudere leeftijdsklassen. Bovendien brokkelt ook het extern migratiesaldo af, vooral tijdens de tweede helft van de periode. De demografische bijdrage wordt dit jaar licht negatief (-0,01 ppt) en valt stelselmatig verder terug, om uit te komen op -0,27 ppt in 2024. Op dat moment dragen interne en externe migratiebewegingen nog steeds positief bij aan de groei van het arbeidsaanbod (beide ten belope van 0,17 ppt), maar dat wordt volledig overschaduwed door de negatieve bijdrage (-0,62 ppt) die volgt uit het natuurlijk verloop van de Vlaamse bevolking.

Ook in Vlaanderen was er in de tweede helft van de jaren 2000 sprake van een afname of minder sterke toename van de activiteitsgraden onder 50 jaar, maar dat verlies was minder groot dan in de beide andere gewesten en werd nog altijd meer dan gecompenseerd door sterke toenames van de activiteitsgraden in de oudere leeftijdsklassen (figuur 10). Zo bleef – op de periode 2006-2007 na – de globale bijdrage van gedragsveranderingen positief. De Vlaamse macro-economische activiteitsgraad zakte van 73,9 % in 2005 tot 73,2 % in 2007, maar steeg gedurende de gehele periode 2008-2015, tot 74,9 % in 2015. De Vlaamse beroepsbevolking groeide gemiddeld met 0,56 % per jaar in de periode 2006-2015, sinds 2012 steeds sterker berustend op gedragsveranderingen.

In 2016 versnelde de groei van de Vlaamse beroepsbevolking aanzienlijk (van 0,54 % tot 0,82 %), het gevolg van een bijzonder gunstige evolutie van de activiteitsgraden in alle leeftijdsklassen. Die positieve dynamiek verzwakte echter tijdens de jongste twee jaar. De evolutie van de activiteitsgraden in de klasse 15-49 jaar droeg in die periode opnieuw licht negatief bij aan de groei van het arbeidsaanbod,

terwijl de toename van de activiteitsgraden in de oudere leeftijdsklassen enigszins afzwakte, behoudens bij 64-plussers. De groei van de Vlaamse beroepsbevolking zakte dus tijdens de afgelopen twee jaar (tot 0,66 % in 2017 en tot 0,46 % in 2018), wat niet belet dat de macro-economische activiteitsgraad ook tijdens die periode aanzienlijk bleef toenemen (tot 76,0 %).

We gaan er van uit dat vanaf dit jaar de activiteitsgraden op jongere leeftijd niet langer negatief bijdragen aan de groei van het arbeidsaanbod, zodat, ondanks de licht afnemende demografische impuls, de groei van het Vlaamse arbeidsaanbod versnelt tot 0,62 %. Tijdens de periode 2020-2022 blijft de toename van de activiteitsgraden in de oudere leeftijdsklassen nagenoeg op peil, maar zakt de groei van de Vlaamse beroepsbevolking in lijn met de slinkende demografische bijdrage (tot 0,34 % in 2022). De macro-economische activiteitsgraad blijft gevoelig toenemen tijdens die periode en klimt tot 77,2 %, ondanks het feit dat zijn evolutie nu aanzienlijk gedrukt wordt door negatieve structureffecten. Vanaf 2023 zwakt de stuwende invloed van de eindeloopbaanmaatregelen echter gevoelig af, wat – gekoppeld aan een steeds negatievere demografische bijdrage – leidt tot een drastische terugval in de groei van het arbeidsaanbod, die op twee jaar tijd terugvalt tot slechts 0,07 %. De macro-economische activiteitsgraad blijft ook in die periode stijgen (tot 77,4 % in 2024), maar in een veel lager tempo.

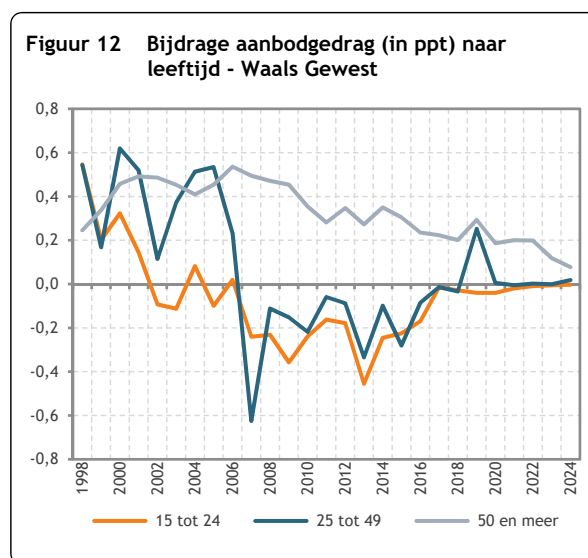
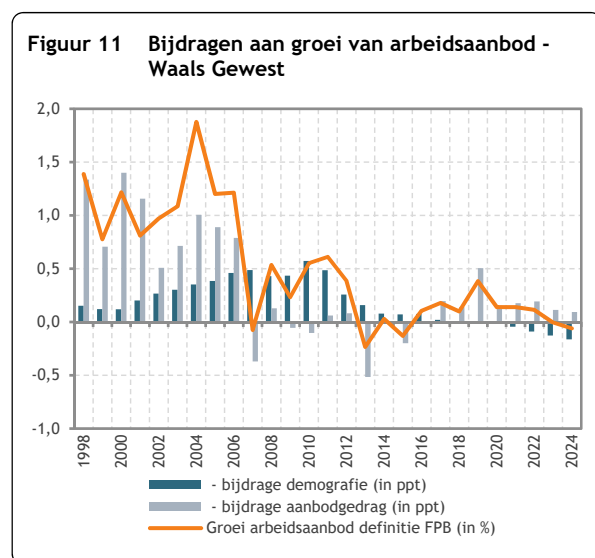
Arbeidsaanbod in Wallonië

De evolutie van de demografische bijdrage aan de groei van de Waalse beroepsbevolking (figuur 11) vertoonde gedurende de laatste twee decennia sterke gelijkenissen met die in Vlaanderen. Ook in Wallonië bleef de werkelijke demografische impuls tijdens de jaren 2000 ver verwijderd van de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd, omwille van negatieve structureffecten. De demografische bijdrage nam tijdens die periode weliswaar iets sterker toe dan in Vlaanderen (tot 0,57 ppt in 2010, komend van 0,12 ppt in 2000). In vergelijking met Vlaanderen zorgde het natuurlijk verloop van de bevolking voor een minder sterk afnemende bijdrage tijdens die periode (van 0,03 ppt tot -0,12 ppt). De positieve impuls die uitging van het oplopend migratiesaldo was echter vergelijkbaar in beide gewesten, zij het in Wallonië iets evenwichtiger gespreid over interne migratie (waarvan de bijdrage toenam van 0,08 ppt tot 0,22 ppt) en externe migratie (toename van 0,01 ppt tot 0,47 ppt). De terugval van de demografische bijdrage die daarop volgde (tot 0,08 ppt in 2014) werd eveneens gedomineerd door de afname van het extern migratiesaldo, maar was nog iets meer uitgesproken dan in Vlaanderen.

Dat de demografische bijdrage verder zakt tijdens de periode 2015-2017 (tot 0,02 ppt) terwijl ze in Vlaanderen licht aansterkt, heeft alles te maken met het feit dat het Waals intern migratiesaldo terugviel tijdens die periode (ten gunste van het Vlaams intern migratiesaldo). Op middellange termijn vermindert het Waals intern migratiesaldo niet langer, neemt het extern migratiesaldo minder snel af dan in Vlaanderen en weegt de vergrijzing van de bevolking minder sterk door, zodat de demografische bijdrage aan de groei van de Waalse beroepsbevolking, die vorig jaar licht negatief werd (-0,01 ppt), minder sterk terugvalt (tot -0,16 ppt in 2024) dan in Vlaanderen. Tegen dan dragen interne en externe migratiebewegingen nog steeds positief bij aan de groei van het arbeidsaanbod (respectievelijk ten belope van 0,09 ppt en 0,16 ppt), onvoldoende weliswaar om de negatieve bijdrage (-0,41 ppt) te compenseren die volgt uit het natuurlijk verloop van de Waalse bevolking.

De omslag in de evolutie van de activiteitsgraden in de klasse 25-49 jaar vanaf 2006 was in Wallonië nog veel frappanter dan in Vlaanderen (figuur 12). Bovendien bleven ook in Wallonië de activiteitsgraden

in de jongste leeftijdsklassen (15-24 jaar) dalen. De toename van de activiteitsgraden in de oudere leeftijdsklassen was nauwelijks voldoende om de globale bijdrage van gedragsveranderingen te stabiliseren. De Waalse macro-economische activiteitsgraad zakte van 71,4 % in 2005 tot 70,2 % in 2010 onder invloed van negatieve structureffecten en stabiliseerde vrijwel tussen 2010 en 2015 (70,1 % in 2015). De Waalse beroepsbevolking groeide gemiddeld met 0,31 % per jaar in de periode 2006-2015, en werd uitsluitend gedragen door demografische stimuli. Hij kromp in 2015 (-0,13 %), jaar waarin de maatregelen inzake verstrenge toegang tot inschakelingsuitkeringen sterk speelden.

Net zoals in Brussel, viel ook in Wallonië de negatieve groei in de activiteitsgraden onder 50 jaar vrijwel weg tijdens de jaren 2016-2017. Ondanks een zeker verlies aan dynamiek in de toename van de activiteitsgraden op oudere leeftijd en ondanks de licht afnemende demografische bijdrage, versnelde de groei van de Waalse beroepsbevolking tot 0,10 % in 2016 en tot 0,18 % in 2017. De macro-economische activiteitsgraad nam in die twee jaar licht toe, tot 70,2 %.

Net zoals in Vlaanderen, zou vorig jaar de bijdrage vanuit veranderingen in het participatiegedrag afgezwakt zijn in alle leeftijdsklassen, behoudens bij 64-plussers, zodat de groei van de Waalse beroepsbevolking terugviel tot 0,10 %. Tijdens de periode 2019-2022 valt de nog steeds licht negatieve dynamiek in de activiteitsgraden bij jongeren geleidelijk weg en blijven de activiteitsgraden op oudere leeftijd onverminderd toenemen. De groei van de Waalse beroepsbevolking ligt tijdens die periode net onder de 0,15 %, behalve in 2019, wanneer de heropname van werkzoekende leefloners in de Waalse werkloosheidscijfers de groei van de beroepsbevolking eenmalig naar 0,38 % stuwt. Na 2022 volgt de groei van de Waalse beroepsbevolking een sterk aflopend profiel (tot -0,06 % in 2024), naarmate de invloed van de eindeloopbaanmaatregelen op kruissnelheid komen en de negatieve demografische druk verder toeneemt. De groei van de macro-economische activiteitsgraad wordt gedurende de gehele projectieperiode afgeremd door veranderingen in de leeftijdsstructuur, weliswaar slechts half zo sterk als in Brussel en in Vlaanderen, maar gemiddeld toch nog altijd met 0,07 ppt per jaar. Desondanks stijgt de Waalse macro-economische activiteitsgraad tot 70,7 % in 2022, om vervolgens trager toe te nemen en uit te komen op 70,8 % in 2024.

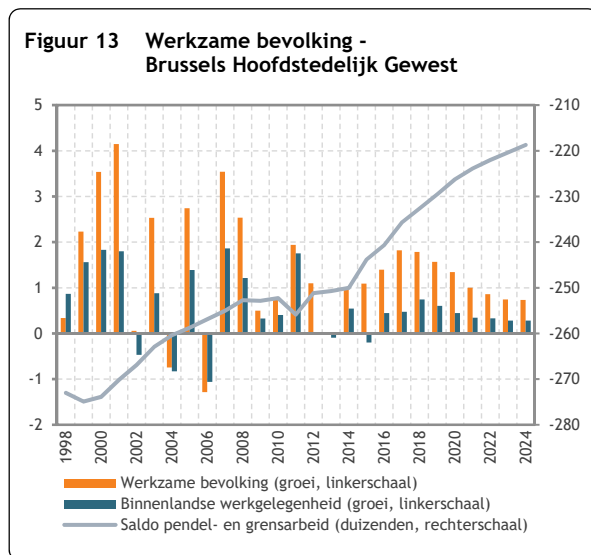
Gemiddeld groeit de Waalse beroepsbevolking met 0,12 % per jaar tijdens de periode 2019-2024, minder sterk dan in Vlaanderen (0,36 % per jaar) – waar veranderingen in activiteitsgraden positiever

doorwegen – en dan in Brussel (0,34 % per jaar), waar de groei van het arbeidsaanbod nog steeds getrokken wordt door demografische impulsen. De twee laatste gewesten kennen echter een sterker aflopend profiel, zodat er een zekere convergentie optreedt in de groei van de gewestelijke beroepsbevolking naarmate de periode vordert.

3.2.2. Grens- en pendelarbeid, werkzame bevolking en werkgelegenheidsgraad

De regionale binnenlandse werkgelegenheid kwam aan bod in afdeling 3.1. Hier gaan we na in welke mate die regionale vraag naar arbeidskrachten ingevuld wordt door ingezetenen of door inkomende grens- of pendelarbeid. Rekening houdend met alle inkomende en uitgaande stromen, kan voor elk gewest het pendel- en grensarbeidsaldo berekend worden, wat toelaat om, gegeven de regionale binnenlandse werkgelegenheid, te bepalen wat de evolutie zal zijn van de regionale werkzame bevolking en te bekijken hoe de werkgelegenheidsgraad evolueert.

Grens- en pendelarbeid en werkzame bevolking

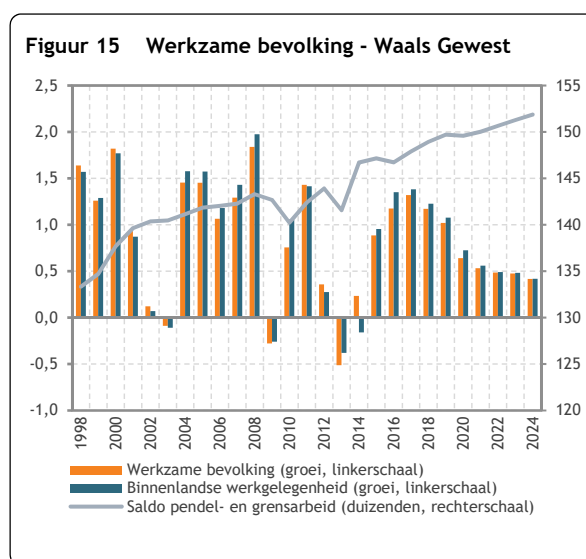
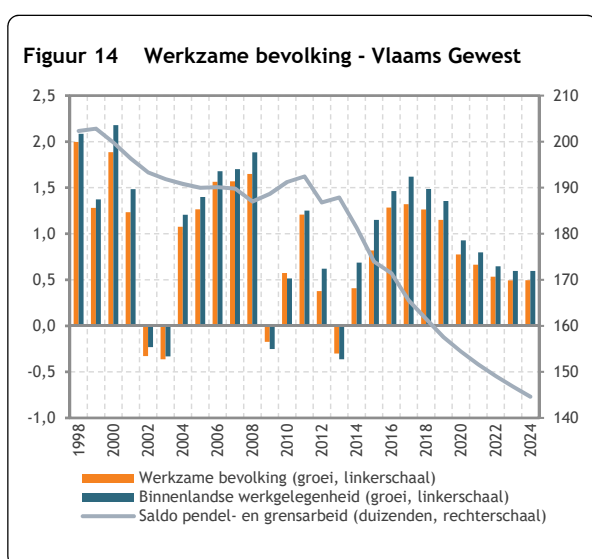

Brussel kende in 2017 een negatief pendel- en grensarbeidsaldo van -235 700 personen (figuur 13), grotendeels het resultaat van de hoge inkomende pendel uit beide andere gewesten. Dat saldo is gedurende het jongste anderhalve decennium gevoelig minder negatief geworden, zodat de Brusselse werkende bevolking tijdens de periode 1999-2017 meer dan dubbel zo sterk groeide (met 1,51 % per jaar) dan de Brusselse binnenlandse werkgelegenheid (0,62 % per jaar). Zowel het Brusselse pendelsaldo met Vlaanderen als dat met Wallonië werd minder negatief tijdens die periode, terwijl de uitgaande grensarbeid naar extraterritoriale enclaves (internationale instellingen gevestigd op Brussels grondgebied) toenam.

Op middellange termijn blijft het Brusselse pendel- en grensarbeidsaldo verder klimmen (tot -218 700 personen in 2024), voornamelijk omdat de uitgaande pendel naar beide andere gewesten fors blijft toenemen (met 11 600 personen naar Vlaanderen en met 4 300 personen naar Wallonië). Het aandeel van Brusselaars in de werkgelegenheid op de beide andere gewestelijke arbeidsmarkten blijft dus stijgen (van 1,60 % tot 1,90 % op de Vlaamse en van 1,48 % tot 1,73 % op de Waalse arbeidsmarkt). Voor de uitgaande pendel naar Wallonië gaat het daarbij om de bevestiging van een langetermijnevolutie, die weliswaar kortstondig onderbroken werd in de periode 2013-2014. Voor de uitgaande pendel naar Vlaanderen werd de opwaartse trend onderbroken na het uitbreken van de financiële crisis, maar is sinds 2014 sprake van een bijzonder sterke herneming, wellicht het resultaat van de slinkende arbeidsreserve in Vlaanderen en mogelijk ook ondersteund door een betere coördinatie tussen de gewestelijke diensten voor arbeidsbemiddeling. De inkomende pendel vanuit de beide andere gewesten slonk sterk tijdens de jongste zes jaar (Vlaanderen) of stabiliseerde quasi (Wallonië), en zou op

middellange termijn licht verder dalen (Vlaanderen) of stabiliseren (Wallonië). Aangezien de Brusselse werkgelegenheid blijft groeien tijdens de projectieperiode, zien Brusselaars ook hun aandeel in de werkgelegenheid op de eigen arbeidsmarkt verder toenemen (van 53,3 % tot 54,9 %). De groei van de Brusselse werkzame bevolking (1,15 % gemiddeld per jaar) ligt in de periode 2018-2024 ruim twee en een half keer zo hoog als die van de Brusselse binnenlandse werkgelegenheid (0,43 % per jaar), zodat het gewest met de zwakste groei van de binnenlandse werkgelegenheid opnieuw veruit de sterkste groei van de werkzame bevolking kent.

Zowel in Vlaanderen (figuur 14) als in Wallonië (figuur 15) is het pendel- en grensarbeidsaldo positief (in 2017: respectievelijk +165 500 en +147 900 personen), waarbij de uitgaande pendel naar Brussel de hoofdrol speelt. Voor beide gewesten geldt echter dat pendel- en grensarbeid veel minder doorwegen in verhouding tot de binnenlandse regionale werkgelegenheid en dat de verschillen in groeivoeten met de werkzame bevolking potentieel dus veel beperkter zijn dan in Brussel.

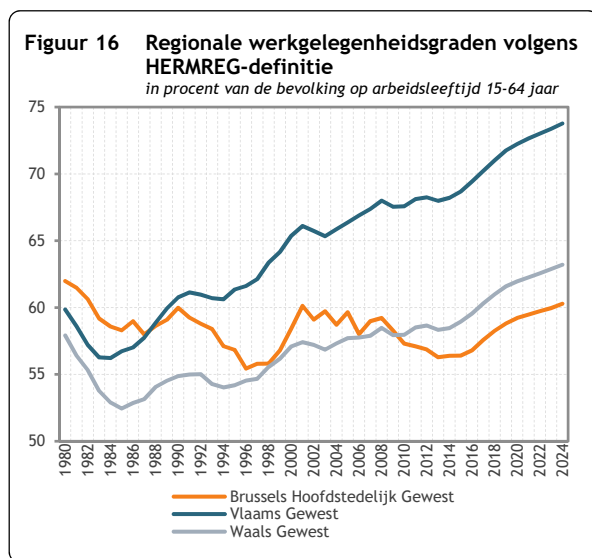
Het Vlaamse saldo daalde structureel tijdens de periode 1999-2017, zodat de groei van de Vlaamse werkende bevolking achterbleef op die van de binnenlandse werkgelegenheid (0,86 % per jaar t.o.v. 1,00 % per jaar). In de jaren 2012-2017 versterkte die tendens nog, vooral omdat de uitgaande pendel naar Brussel fors afnam en – meer recent – de inkomende pendel uit Brussel gevoelig toenam. Daar bovenop werd het saldo van de grensarbeid met Nederland minder positief tijdens die periode. Ook op middellange termijn blijft het Vlaamse saldo afnemen (tot +144 600 personen in 2024), zodat tijdens de periode 2018-2024 de groei van de werkzame bevolking ruim een tiende procentpunt lager ligt dan die van de binnenlandse werkgelegenheid (0,77 % per jaar t.o.v. 0,91 % per jaar). De vermindering van het Vlaamse saldo moet vooral toegeschreven worden aan een verdere afname van het pendelsaldo met Brussel, terwijl ook het grensarbeidsaldo met Nederland (licht) minder positief wordt en het pendelsaldo met Wallonië negatiever wordt. De pendelstromen tussen Vlaanderen en Wallonië kennen beide een positieve trend, maar die is meer uitgesproken voor de uitgaande pendel van Wallonië naar Vlaanderen.

De Waalse werkende bevolking groeide eveneens minder sterk dan de Waalse binnenlandse werkgelegenheid in de periode 1999-2017 (0,87 % per jaar tegen 0,90 % per jaar), gezien de slechts

beperkte toename van het Waalse pendel- en grensarbeidsaldo tijdens die periode. Zowel het Waalse pendelsaldo met Vlaanderen als het grensarbeidsaldo met Luxemburg namen toe tijdens die periode, maar dat werd gedeeltelijk gecompenseerd door een slinkend pendelsaldo met Brussel en – tijdens het eerste decennium van die periode – een oplopend negatief grensarbeidsaldo met Frankrijk. Op middellange termijn zou het Waalse saldo licht blijven toenemen (tot +151 900 personen in 2024). Dat is het gevolg van een verdere stijging van de Waalse uitgaande grensarbeid naar Luxemburg en de verdere toename van het Waalse pendelsaldo met Vlaanderen, terwijl het pendelsaldo met Brussel blijft afnemen tijdens de projectieperiode. De toename van het Waalse saldo is ook nu echter onvoldoende om de groei van de werkzame bevolking (0,67 % gemiddeld per jaar) op hetzelfde peil te houden als die van de binnenlandse werkgelegenheid (0,71 % per jaar).

Werkgelegenheidsgraad

De werkgelegenheidsgraad (of werkzaamheidsgraad) duidt aan welk percentage van de ingezeten bevolking op arbeidsleeftijd werkt. In figuur 16 wordt de werkgelegenheidsgraad volgens HERMREG-definitie weergegeven: de verhouding tussen de totale werkzame bevolking (15 jaar en meer) volgens HERMREG-definitie²⁹ en de bevolking van 15 tot 64 jaar.

De Brusselse werkgelegenheidsgraad zakte aanzienlijk tussen 2008 en 2014 (van 59,2 % tot 56,4 %), terwijl de werkgelegenheidsgraad in beide andere gewesten – ondanks twee opeenvolgende conjuncturele inzinkingen – in 2014 op nagenoeg hetzelfde niveau lag als in 2008 (68,2 % in Vlaanderen en 58,5 % in Wallonië). Tijdens die periode steeg de Brusselse binnenlandse werkgelegenheid nochtans sterker dan de Vlaamse en de Waalse binnenlandse werkgelegenheid. De gunstige evolutie van het pendelsaldo zorgde er zelfs voor dat de Brusselse werkzame bevolking dubbel zo sterk groeide dan in de beide andere gewesten, maar dat was ruimschoots onvoldoende

om de toen nog bijzonder sterke groei van de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd op te vangen.

Tijdens de jongste vier jaar pikte de groei van de binnenlandse werkgelegenheid gevoelig op in zowel het Vlaams als het Waals gewest. Dat leidde tot een verhoging van de werkgelegenheidsgraad met 2,8 ppt in Vlaanderen (tot 71,0 %) en met 2,5 ppt in Wallonië (tot 61,0 %). In Brussel trok de groei van de binnenlandse werkgelegenheid eveneens aan in die periode, maar bleef hij ver achter op die in de andere gewesten (gemiddeld 0,36 % per jaar tegen 1,43 % per jaar in Vlaanderen en 1,23 % per jaar in Wallonië). De bijzonder gunstige evolutie van het pendelsaldo bleef er echter voor zorgen dat de Brusselse werkzame bevolking beduidend ruim sterker bleef groeien dan in de beide andere gewesten (gemiddeld 1,52 % per jaar tegen respectievelijk 1,17 % en 1,14 %) en nu ook ruimschoots de – zelf

²⁹ Regionale binnenlandse werkgelegenheid volgens de Regionale Rekeningen plus de HERMREG-raming van het regionaal pendel- en grensarbeidsaldo.

slinkende – groei van de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd overtrof, zodat de Brusselse werkgelegenheidsgraad steeg tot 58,3 %. Die toename (+1,9 ppt op vier jaar) was nog steeds onvoldoende om het verloren terrein sinds 2008 goed te maken en was ook minder uitgesproken dan in de beide andere gewesten. Nochtans doet zich de jongste jaren een duidelijke tendens naar convergentie in de regionale evoluties voor en hield de toename van de Brusselse werkgelegenheidsgraad de jongste twee jaar gelijke tred met die in Wallonië, ongeveer 0,1 ppt verwijderd van de toename in Vlaanderen.

De groei van de werkzame bevolking valt zowel in Vlaanderen als in Wallonië terug gedurende de gehele projectieperiode, dit jaar nog bescheiden, volgend jaar bijzonder fors, nadien terug beperkter. De toename van de werkgelegenheidsgraad zwakt daardoor af in beide gewesten in de periode 2019-2022, maar versnelt terug licht naar het einde van de periode, wanneer de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd sterker terugvalt. De toename van de werkgelegenheidsgraad blijft op middellange termijn iets meer uitgesproken in Vlaanderen, omdat de binnenlandse werkgelegenheid er sterker groeit dan in Wallonië en dat slechts gedeeltelijk gecompenseerd wordt door een ongunstiger evoluerend pendelsaldo en een licht sterkere groei van de bevolking op arbeidsleeftijd. Uiteindelijk stijgt de Waalse werkgelegenheidsgraad met 2,2 ppt in vergelijking met 2018 en komt hij uit op 63,2 % in 2024, terwijl de Vlaamse werkgelegenheidsgraad klimt tot 73,8 % in 2024 (+2,8 ppt).

De Brusselse werkgelegenheidsgraad stijgt op middellange termijn met 2,0 ppt, tot 60,3 %. Ook tijdens de projectieperiode blijft de binnenlandse werkgelegenheid er minder sterk groeien dan in Wallonië en – a fortiori – Vlaanderen, maar wordt dat gedeeltelijk gecompenseerd door de stijgende aanwezigheid van Brusselaars op de respectieve gewestelijke arbeidsmarkten. De vertraging in de toename van de Brusselse werkgelegenheidsgraad tijdens de eerste helft van de projectieperiode (2019-2021) is vergelijkbaar met die in de beide andere gewesten, maar verschilt enigszins qua timing (minder sterke vertraging in 2020, sterkere vertraging in 2021). Uiteindelijk blijven de verschillen in evolutie tussen de regionale werkgelegenheidsgraden uit de jongste twee jaar (0,1 ppt sterkere toename in Vlaanderen) vrijwel onaantast op middellange termijn.

In het kader van de EU2020-strategie wordt de werkgelegenheidsgraad gedefinieerd als de verhouding tussen werkende bevolking en bevolking in de klasse 20-64 jaar en gemeten op basis van cijfers uit de Enquête naar de Arbeidskrachten. Over een periode van meerdere jaren komen de evoluties in beide graden (HERMREG vs. EU2020) doorgaans vrij goed overeen. De jaarlijkse veranderingen kunnen wel sterk verschillen (zie tabel 12), waarbij de evolutie in de EU2020-reeksen gekenmerkt wordt door een hogere volatiliteit. Over de laatste vier jaar bijvoorbeeld was de toename in de nationale werkgelegenheidsgraad volgens HERMREG-definitie (+2,6 ppt) vergelijkbaar met die volgens de EU2020-definitie (+2,4 ppt), maar in 2015 lag de toename van de HERMREG-graad 0,5 ppt hoger, in 2018 dan weer 0,5 ppt lager. In dat laatste jaar kwamen de evoluties voor Brussel en Wallonië goed overeen volgens beide concepten, maar nam de EU2020-graad voor Vlaanderen maar liefst 0,9 ppt meer toe dan de HERMREG-graad.

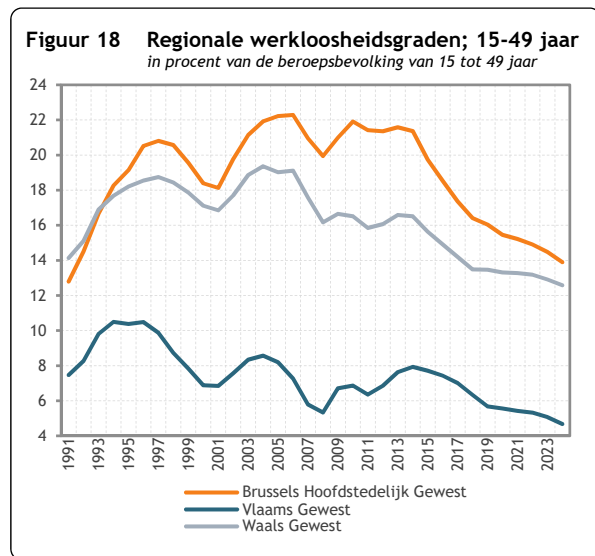
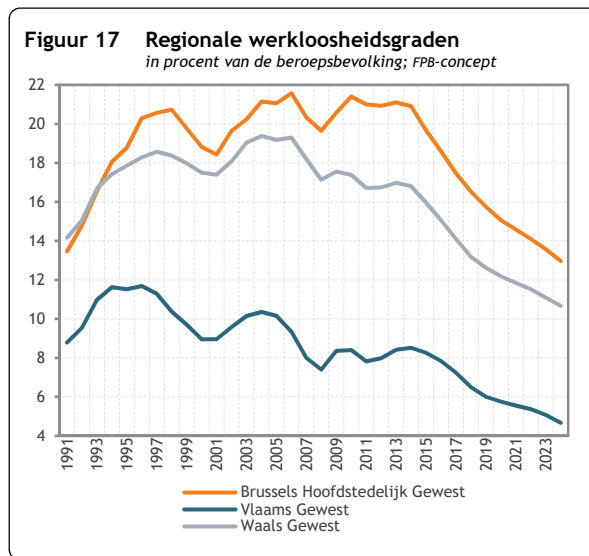
In projectie (vanaf 2019) volgt de EU 2020-graad de evolutie van de HERMREG-graad, gecorrigeerd voor een raming van de regionale evolutie van de werkzame bevolking in de leeftijdsklassen 15-19 jaar en 65 jaar en meer. De EU2020-graad zou in 2024 uitkomen op 63,9 % in Brussel (+2,4 ppt ten opzichte

van 2018), op 77,7 % in Vlaanderen (+3,1 ppt) en op 66,0 % in Wallonië (+2,3 ppt). Die toename is in Vlaanderen en in Brussel dus meer uitgesproken dan voor de administratieve graad, terwijl dat in Wallonië nauwelijks het geval is. De reden daarvoor is de sterkere toename van de bevolking in de leeftijdsklasse 15-19 in de eerste twee gewesten, die – gezien de lage werkgelegenheidsgraden op die leeftijden – de evolutie van de administratieve graad enigszins drukt.

3.2.3. Werkloosheid en werkloosheidsgraad

Evolutie in 2015-2018

Op nationaal vlak daalde de werkloosheid³⁰ met 28 200 personen in 2015. Die daling kon toen nog deels toegeschreven worden aan de hervormingen in het stelsel van inschakelingsuitkeringen, die het aantal uitkeringsgerechtigden deden dalen en gepaard gingen met een sterk negatief effect op de activiteitsgraden in de betrokken leeftijdsklassen. De jongste drie jaar (dalingen van 31 500 personen in 2016, 38 900 personen in 2017 en 41 900 personen in 2018) is zij echter vooral het gevolg van het arbeidsintensief karakter van de groei in de marktsector, dat in de hand werd gewerkt door de arbeidskostenverlagende maatregelen. Terwijl de Belgische werkloosheid dus op vier jaar tijd met 140 500 personen zakte, zakte de Belgische werkloosheidsgraad van 12,4 % in 2014 tot 9,6 % in 2018.

De daling van de werkloosheidsgraad was in de periode 2015-2016 (zie figuur 17) sterker in Brussel (van 20,9 % tot 18,6 %) en in Wallonië (van 16,8 % tot 15,1 %) dan in Vlaanderen (van 8,5 % tot 7,8 %). Een deel van de regionale verschillen in de evolutie van de (op administratieve cijfers gebaseerde) werkloosheidsgraden moet in die periode echter toegeschreven worden aan de verstrenging in de werkloosheidsreglementering, die een veel grotere impact heeft gehad in Brussel en in Wallonië, en die de activiteitsgraden in beide gewesten sterk negatief beïnvloedde. De Vlaamse beroepsbevolking groeide dan ook veel sneller dan in beide andere gewesten in de periode 2015-2016, een evolutie die eveneens ondersteund werd door een ruimere expansie van het arbeidsaanbod in de oudere leeftijdsklassen in Vlaanderen. Bovendien werd de snellere groei van de Vlaamse binnenlandse

³⁰ Volgens FPB-definitie: werkzoekenden volgens administratieve cijfers plus oudere werklozen.

werkgelegenheid deels geabsorbeerd door een aanzienlijk afnemend pendelsaldo van Vlaanderen met Brussel, zodat de Vlaamse werkzame bevolking nauwelijks sterker toenam dan de Waalse en iets minder sterk dan de Brusselse werkzame bevolking.

Tijdens de jongste twee jaar versnelde de groei van de werkzame bevolking in Brussel in vergelijking met de beide andere gewesten, in 2017 op basis van een bijzonder gunstige evolutie van het Brussels pendelsaldo, vorig jaar omdat het negatief groeiverschil met de andere gewesten voor de binnenlandse werkgelegenheid slonk. Terzelfdertijd verminderden de negatieve impulsen op de activiteitsgraden in Wallonië en – vooral – in Brussel. De groei van de beroepsbevolking trok daardoor licht aan in Wallonië en fors in Brussel, terwijl hij in Vlaanderen net verzwakte. Uiteindelijk bleef de werkloosheidsgraad tijdens die twee jaar even sterk dalen als de twee voorafgaande jaren in Brussel en in Wallonië, tot respectievelijk 16,5 % en 13,2 %. In Vlaanderen versnelde de daling van de werkloosheidsgraad en kwam hij uit op 6,5 %. In de drie gewesten ligt de administratieve werkloosheidsgraad daarmee onder het niveau van vóór het uitbreken van de financiële crisis, fors lager in Brussel en Wallonië (in 2008 bedroeg hij in die gewesten respectievelijk 19,6 % en 17,1 %), minder uitgesproken in Vlaanderen (waar hij in 2008 7,4 % bedroeg).

Men moet echter ook rekening houden met de structurele daling van de werkloosheidsgraden in de oudere leeftijdsklassen (50-64 jaar) sinds 2008, die zich wel sterker manifesteerde in Vlaanderen en in Wallonië (dalingen van respectievelijk 6,8 ppt en 7,4 ppt) dan in Brussel (daling van 3,9 ppt). Vooral in de eerste twee gewesten is de daling van de werkloosheidsgraad in de jongere leeftijdsklassen (15-49 jaar; zie figuur 18) dus minder sterk geweest dan de evolutie van de macro-economische gewestelijke werkloosheidsgraad zou doen vermoeden. Blijkt zelfs dat in de klasse 15-49 jaar (zie Figuur 18) de Vlaamse werkloosheidsgraad vorig jaar nog steeds beduidend boven zijn niveau van 2008 bleef (6,3 % tegen 5,3 %), terwijl de Waalse en de Brusselse graad in die leeftijdsklasse gevoelig lager lagen dan in 2008 (respectievelijk 13,5 % tegen 16,2 % en 16,4 % tegen 19,9 %). Dat laatste werd weliswaar in de hand gewerkt door de verstrenging van de werkloosheidsreglementering, die vooral in die twee gewesten een grote impact heeft gehad.

Vooruitzichten van 2019 tot 2024

In Wallonië zakt de werkloosheidsgraad dit jaar slechts half zo sterk (tot 12,6 %) als vorig jaar. Dat is grotendeels het gevolg van de wijziging in de registratie van werkzoekende leefloners in het Waals gewest. Die wijziging zorgde nog voor een overtrokken daling van de Waalse werkloosheidsgraad in 2017, maar leidt tot een opwaartse breuk in de Waalse werkloosheids- en activiteitsgraden in 2019, vooral in de klasse 25-49 jaar (zie ook afdeling 3.2.1). Tijdens de jaren 2020-2022 verzwakt dan de groei van de werkzame bevolking, fors in 2020, beperkter in de jaren 2021-2022. De groei van het arbeidsaanbod komt tijdens die jaren – na de eenmalige opstoot in 2019 – terug op een niveau te liggen dat vergelijkbaar is met dat uit de jaren 2016-2018. De jaarlijkse afname van de werkloosheidsgraad vertraagt dan verder, zelfs in vergelijking met 2019, zodat de Waalse werkloosheidsgraad uitkomt op 11,5 % in 2022. Tijdens de laatste twee jaar van de projectieperiode zwakt de groei van de werkzame bevolking nog licht verder af, maar valt de groei van het arbeidsaanbod sterker terug, zodat de werkloosheidsgraad terug enigszins versneld daalt, tot 10,7 % in 2024.

Ook in Vlaanderen vertraagt de daling van de werkloosheidsgraad aanzienlijk tijdens de jaren 2019-2020 (van -0,74 ppt in 2018 tot -0,24 ppt in 2020), wat dit jaar nog samenhangt met een zekere versnelling van de groei in het arbeidsaanbod, maar volgend jaar het gevolg is van de sterke groeivertraging voor de werkzame bevolking. De groei van die laatste blijft verder vertragen tijdens de periode 2021-2022, maar hetzelfde geldt voor het arbeidsaanbod, zodat het dalingstempo van de werkloosheidsgraad zich nagenoeg stabiliseert (rond -0,20 ppt per jaar). Tijdens de laatste twee jaar van de projectieperiode versnelt de daling van de werkloosheidsgraad terug (tot -0,40 ppt in 2024), zelfs iets meer uitgesproken dan in Wallonië, omdat de groei van de Vlaamse beroepsbevolking sterker afzwakt tijdens die periode en die van de werkzame bevolking vrijwel stabiliseert. Tegen 2024 zakt de Vlaamse werkloosheidsgraad tot 4,7 %.

In Brussel geldt een soortgelijk scenario als in de beide andere gewesten: de afname van de werkloosheidsgraad vertraagt eerst, stabiliseert vervolgens en versnelt terug aan het einde van de periode. Er zijn nochtans nuanceverschillen: de vertraging is relatief minder sterk dan in Vlaanderen tijdens de periode 2019-2020, omdat de groei van de beroepsbevolking in die periode niet versnelt in Brussel en omdat de bijzonder gunstige evolutie van het Brusselse pendelsaldo fors blijft bijdragen aan de groei van de Brusselse werkzame bevolking. De vertraging is dan weer iets meer uitgesproken in 2021, omdat de impuls aan de groei van de werkende bevolking vanuit de pendelstromen enigszins afzwakt. Dat laatste geldt ook voor de periode 2022-2024, zodat de versnelling in de afname van de Brusselse werkloosheidsgraad naar het einde van de projectieperiode iets minder uitgesproken is dan in Vlaanderen en vergelijkbaar is met die in Wallonië. Tegen 2024 zakt de Brusselse werkloosheidsgraad tot 12,9 %.

In absolute termen blijft op middellange termijn de daling van de werkloosheidsgraad in Brussel (met 3,6 ppt) sterker dan in Wallonië (2,5 ppt) en in Vlaanderen (1,8 ppt). Houdt men ook rekening met de verschillen in startniveau, dan blijkt echter dat de werkloosheidsgraad proportioneel iets sterker daalt in Vlaanderen dan in Brussel en in Wallonië. In elk van de drie gewesten komt de werkloosheidsgraad gevoelig lager te liggen dan in 2008. Voor Brussel moet al teruggegrepen worden naar het einde van de jaren tachtig om dergelijk lage niveaus voor de administratieve werkloosheidsgraad terug te vinden, voor Wallonië tot begin van de jaren tachtig en voor Vlaanderen zelfs tot midden van de jaren zeventig.

Over de gehele periode 2019-2024 daalt het aantal werklozen in de FPB-definitie met 18 700 personen (-20,1 %) in Brussel, met 54 600 personen (-26,5 %) in Vlaanderen en met 39 800 personen (-18,4 %) in Wallonië. Gegeven het feit dat het stelsel van 'oudere werklozen met vrijstelling van zoekplicht' vrijwel volledig verder wordt afgebouwd tijdens de eerste twee jaar van de projectieperiode, is de daling van het aantal administratief werkzoekenden iets minder uitgesproken: -16 000 personen (-17,8 %) in Brussel, -45 600 personen (-23,2 %) in Vlaanderen en -32 700 personen (-15,7 %) in Wallonië. De administratieve werkloosheidsgraad exclusief oudere werklozen (zie tabel 12) bedraagt in 2024 12,9 % in Brussel, 4,7 % in Vlaanderen en 10,7 % in Wallonië, en daalt daarmee nu ook in Vlaanderen onder het niveau van 2008 (dat 5,6 % bedroeg).

Het zij opgemerkt dat in onze huidige regionale modellering de resultaten uit het nationale HERMES-model top-down verdeeld worden over de gewesten. In het nationale model wordt rekening gehouden met een positief verband tussen brutoloningroei en toenemende arbeidsmarktkrapttes, wat dan weer

zorgt voor een rem op de werkgelegenheidsgroei. Die arbeidsmarktkraptes worden echter gemeten aan de hand van de evolutie in de nationale en macro-economische werkloosheidsgraad, en houden dus geen rekening met specifieke regionale onevenwichten. In die omstandigheden kunnen we niet uitsluiten dat reacties op gang komen die onvoldoende opgepikt worden in onze huidige modellering (aanbodrestricties op de groei; sterkere opwaartse druk op loonvorming, activiteitsgraden en/of netto-migratie).

Daar staat tegenover dat de werkgelegenheidsgroei in deze regionale vooruitzichten enigszins kunstmatig geruggensteund wordt door een budgettair beleid dat – in afwezigheid van verdere maatregelen – de vooropgestelde doelen niet zal bereiken. Bovendien moet opnieuw rekening worden gehouden met de verschuiving die in de oudere leeftijdsklassen aan de gang is van (niet-werkzoekende) ‘oudere werklozen’ naar minstens ‘aangepast beschikbare’ administratief werkzoekenden. Die verschuiving werd tijdens het jongste decennium vergezeld van een bijzonder sterke daling van de werkloosheidsgraden op oudere leeftijd, die vooralsnog niet aan kracht inboet, en waarvan we veronderstellen dat ze nu ook de klasse 60-64 jaar zal bereiken tijdens de projectieperiode, waar de afbouw van het stelsel van ‘oudere werkloze’ nog voltooid moet worden. De daling van de macro-economische werkloosheidsgraad in deze Vooruitzichten zou dus gepaard gaan met een minder uitgesproken daling van de werkloosheidsgraad in de klasse 15-49 jaar (zie figuur 18). Dat zou met name het geval zijn in Vlaanderen en in Wallonië, waar de afname van de werkloosheidsgraad op oudere leeftijd tijdens het jongste decennium ook al veel sterker was dan in Brussel. In Vlaanderen zou de werkloosheidsgraad in de leeftijdsklasse 15-49 jaar dalen met 1,7 ppt, van 6,3 % in 2018 tot 4,7 % in 2024, wat uiteindelijk niet zo ver verwijderd is van het peil uit 2008 (5,3 %). In Wallonië zakt de werkloosheidsgraad in die leeftijdsklasse met 0,9 ppt, tot 12,6 %. In Brussel zou de globale werkloosheidsdaling relatief meer moeten putten uit de beschikbare arbeidsreserve op jongere leeftijd, en zou de werkloosheidsgraad in de klasse 15-49 jaar afnemen met 2,5 ppt, tot 13,9 %.

De sterke verdere daling van de werkloosheidsgraad op oudere leeftijd, de herzieningen op het vlak van (interne en externe) migratieprojecties in de jongste Demografische vooruitzichten in de richting van een sterkere groei van de Vlaamse bevolking op arbeidsleeftijd en de geprojecteerde evolutie van de pendelstromen in HERMREG dragen er elk toe bij dat – louter in kwantitatieve termen – het voorliggend regionaal scenario voor de arbeidsmarkt geen onredelijke evoluties impliceert voor de daling van de regionale werkloosheidsgraden in de klasse 15-49 jaar.

Tabel 12 Regionale arbeidsmarktvooruitzichten

	2017	2018	2019	2020	2021- 2024	Gemiddelden		
						2004- 2010	2011- 2017	2018- 2024
1. Binnenlandse werkgelegenheid								
1.1. Totale binnenlandse werkgelegenheid, in duizendtallen (1)								
Het Rijk	4724,0	4785,7	4841,7	4880,6	4991,2	4357,0	4596,3	4902,7
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	697,4	702,6	706,9	710,0	718,9	664,4	691,8	711,8
Vlaams Gewest	2765,1	2806,1	2844,1	2870,5	2946,9	2525,3	2674,5	2886,1
Waals Gewest	1261,5	1276,9	1290,7	1300,0	1325,4	1167,2	1230,0	1304,8
1.2. Wijziging in duizendtallen								
Het Rijk	64,5	61,7	56,0	38,9	27,7	45,7	35,7	38,2
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	3,3	5,2	4,2	3,2	2,2	3,1	2,9	3,1
Vlaams Gewest	44,1	41,1	38,0	26,4	19,1	28,7	24,4	26,0
Waals Gewest	17,2	15,5	13,7	9,3	6,4	13,9	8,4	9,1
1.3. Wijziging in procent								
Het Rijk	1,4	1,3	1,2	0,8	0,6	1,1	0,8	0,8
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,5	0,7	0,6	0,4	0,3	0,5	0,4	0,4
Vlaams Gewest	1,6	1,5	1,4	0,9	0,7	1,2	0,9	0,9
Waals Gewest	1,4	1,2	1,1	0,7	0,5	1,2	0,7	0,7
2. Saldo van de grensarbeid (1)								
Het Rijk	77,7	77,8	77,8	77,8	77,8	76,0	78,3	77,8
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	25,6	25,1	25,2	25,3	25,4	26,7	26,6	25,3
Vlaams Gewest	21,8	21,3	20,2	19,7	18,9	27,1	25,0	19,7
Waals Gewest	30,3	31,4	32,4	32,7	33,4	22,3	26,7	32,8
3. Saldo van de pendelarbeid (1)								
Het Rijk	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-261,3	-257,7	-254,8	-251,6	-244,2	-282,2	-273,4	-250,1
Vlaams Gewest	143,7	140,1	137,4	134,7	125,7	162,6	154,9	132,5
Waals Gewest	117,6	117,6	117,4	116,9	118,5	119,6	118,5	117,5
4. Werkende beroepsbevolking (15 jaar en ouder)								
4.1. Werkende beroepsbevolking, in duizendtallen (1)								
Het Rijk	4801,7	4863,4	4919,4	4958,3	5069,0	4433,0	4674,6	4980,5
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	461,7	470,0	477,3	483,8	500,2	408,9	444,9	487,0
Vlaams Gewest	2930,6	2967,6	3001,7	3025,0	3091,5	2714,9	2854,4	3038,3
Waals Gewest	1409,4	1425,9	1440,4	1449,6	1477,3	1309,2	1375,2	1455,1
4.2. Wijziging in duizendtallen								
Het Rijk	64,8	61,7	56,0	38,9	27,7	47,1	35,5	38,2
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	8,2	8,2	7,4	6,4	4,1	4,6	5,2	5,5
Vlaams Gewest	38,2	37,0	34,1	23,3	16,6	28,6	20,7	23,0
Waals Gewest	18,4	16,5	14,5	9,2	6,9	13,9	9,5	9,7
4.3. Wijziging in procent								
Het Rijk	1,4	1,3	1,2	0,8	0,6	1,1	0,8	0,8
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1,8	1,8	1,6	1,3	0,8	1,2	1,2	1,2
Vlaams Gewest	1,3	1,3	1,1	0,8	0,5	1,1	0,7	0,8
Waals Gewest	1,3	1,2	1,0	0,6	0,5	1,1	0,7	0,7

	2017	2018	2019	2020	2021- 2024	Gemiddelden		
						2004- 2010	2011- 2017	2018- 2024
5. Werkgelegenheidsgraad (1)								
5.1. Werkgelegenheidsgraad, FPB-definitie (2)								
Het Rijk	65,7	66,4	67,1	67,5	68,9	63,3	64,3	67,8
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	57,6	58,3	58,8	59,2	60,3	58,6	56,8	59,4
Vlaams Gewest	70,2	71,0	71,8	72,2	73,8	67,1	68,7	72,5
Waals Gewest	60,3	61,0	61,6	62,0	63,2	57,9	59,0	62,2
5.2. Werkgelegenheidsgraad, EU2020 (3)								
Het Rijk	68,5	69,7	70,4	70,8	72,4	67,0	67,5	71,2
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	60,8	61,4	62,0	62,5	63,9	59,2	58,7	62,8
Vlaams Gewest	73,0	74,6	75,4	75,9	77,7	71,2	72,0	76,3
Waals Gewest	63,2	63,7	64,3	64,7	66,0	61,8	62,3	64,9
6. Werkloosheid								
6.1. Werkloosheid, FPB-definitie, in duizendtallen (1)								
Het Rijk	557,4	515,5	489,0	471,9	402,5	664,2	622,3	458,4
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	97,7	93,1	89,2	85,8	74,3	107,5	110,9	83,5
Vlaams Gewest	228,5	206,1	191,7	184,9	151,5	263,5	248,5	178,8
Waals Gewest	231,2	216,3	208,1	201,2	176,6	293,2	262,9	196,1
6.2. Wijziging in duizendtallen								
Het Rijk	-38,9	-41,9	-26,5	-17,1	-17,4	-4,4	-13,8	-22,1
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-5,9	-4,7	-3,9	-3,4	-2,9	2,3	-2,6	-3,3
Vlaams Gewest	-17,6	-22,3	-14,5	-6,8	-8,3	-5,2	-3,8	-11,0
Waals Gewest	-15,4	-14,9	-8,2	-6,9	-6,2	-1,5	-7,3	-7,8
6.3. Wijziging in procent								
Het Rijk	-6,5	-7,5	-5,1	-3,5	-3,9	-0,5	-2,2	-4,5
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-5,7	-4,8	-4,2	-3,8	-3,5	2,2	-2,3	-3,8
Vlaams Gewest	-7,1	-9,8	-7,0	-3,5	-4,8	-1,5	-1,5	-5,7
Waals Gewest	-6,3	-6,4	-3,8	-3,3	-3,2	-0,4	-2,8	-3,8
6.4. Werkloosheidsgraad, FPB-definitie (1)								
Het Rijk	10,4	9,6	9,0	8,7	7,4	13,0	11,8	8,4
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	17,5	16,5	15,7	15,1	12,9	20,8	20,0	14,6
Vlaams Gewest	7,2	6,5	6,0	5,8	4,7	8,9	8,0	5,6
Waals Gewest	14,1	13,2	12,6	12,2	10,7	18,3	16,1	11,9
6.5. Werkloosheidsgraad, excl. oudere werklozen (1)								
Het Rijk	9,9	9,3	8,9	8,6	7,3	11,1	10,8	8,3
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	16,8	16,1	15,5	15,0	12,9	19,0	19,0	14,5
Vlaams Gewest	6,8	6,2	5,9	5,7	4,7	6,9	7,1	5,5
Waals Gewest	13,5	12,8	12,4	12,1	10,7	16,4	14,9	11,8

(1) In de kolom 2021-2024 wordt de waarde op het einde van de periode (2024) weergegeven.

(2) Administratief concept, gemeten als de verhouding tussen het totale aantal werkende personen (met inbegrip van de 65-plussers) en de bevolking tussen 15 en 64 jaar.

(3) Gemeten op basis van de Enquête naar de arbeidskrachten; leeftijdscategorie 20-64 jaar.

4. Inkomensrekeningen van de huishoudens

4.1. Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft de middellangetermijnresultaten voor de voornaamste aggregaten van de inkomensrekeningen van de huishoudens volgens woonplaats.

Die projecties zijn gebaseerd op de rekeningen die door het INR³¹ werden gepubliceerd voor de periode 1995-2016 en die werden opgesteld volgens het ESR2010. De regionale boekhouding onderscheidt twee rekeningen voor de huishoudens. De eerste, nl. 'de rekening voor bestemming van primaire inkomens', omvat de inkomens en lasten van de ingezetenen van een gewest die rechtstreeks voortvloeien uit een economische activiteit, hetzij de bezoldigingen van de werknemers³², het gemengd inkomen van de zelfstandigen, het exploitatieoverschot en het netto-inkomen uit vermogen. Het saldo van die rekening vormt het primair inkomen van de huishoudens. De tweede rekening, 'de secundaire inkomensverdelingsrekening', heeft betrekking op de lopende overdrachten tussen de huishoudens en andere economische agenten (vooral de overheid). Aan de bestedingszijde vinden we de belastingen op inkomen en vermogen, de sociale premies³³ en de overige netto lopende overdrachten. Wat de middelen betreft, omvat ze de sociale uitkeringen aan de huishoudens (meer bepaald de uitkeringen i.v.m. werkloosheid, werkloosheid met bedrijfstoelage, pensioenen, kinderbijslag³⁴, ziekte- en invaliditeitsuitkeringen, leefloon, tegemoetkomingen voor personen met een handicap...³⁵). Samen met het saldo van de primaire inkomens van de huishoudens vormen die lopende overdrachten het beschikbaar inkomen.

In het vervolg van dit hoofdstuk stellen we de geobserveerde en de voorziene evoluties voor van de voornaamste rubrieken van de inkomensrekeningen van de huishoudens, eerst op nationaal niveau en vervolgens voor elk van de drie gewesten. In het laatste deel wordt de evolutie van de twee grote saldi van het (primair en beschikbaar) inkomen in verhouding tot het aantal inwoners van elk gewest geanalyseerd. De analyses die hieronder worden uitgevoerd, wijken af van de traditionele voorstelling van de inkomensrekeningen van de huishoudens in de nationale en de regionale boekhouding. Om ons op de huishoudens te focussen hebben we de sociale premies ten laste van de werkgevers geneutraliseerd. Die bijdragen zijn opgenomen als middelen in de rekening voor bestemming van primaire inkomens (rubriek D.12) en als bestedingen in de secundaire verdelingsrekening (rubrieken D.611 en D.612). Die neutralisatie heeft geen impact op het beschikbaar gezinsinkomen, maar leidt tot een primair inkomen dat lager ligt dan in de nationale rekeningen. In de tabellen in bijlage 9.2 (en in de

³¹ Instituut voor de Nationale Rekeningen (2019).

³² Lonen (D.11), wat overeenstemt met de beloning van de werknemers (D.1) verminderd met de sociale bijdragen ten laste van de werkgevers (D.12).

³³ Zonder sociale bijdragen ten laste van de werkgevers (D.611 en D.612).

³⁴ Vanaf 2015 wordt de kinderbijslag in de nationale boekhouding geboekt als een uitkering sociale voorziening in geld (D.623) en niet langer als een uitkering sociale zekerheid in geld (D.621). Die wijziging van rubriek weerspiegelt de nieuwe regeling die werd getroffen in het kader van de zesde staatshervorming en betreffende de financiering van het kinderbijslagstelsel die voortaan onder de bevoegdheid van de gefedereerde entiteiten valt.

³⁵ Volgens het ESR worden de terugbetalingen voor gezondheidszorg beschouwd als uitkeringen in natura i.p.v. in geld. Ze worden dus in de nationale rekeningen opgenomen in een derde rekening, die van de 'inkomensverdeling in natura'. Momenteel stelt het HERMREG-model voor deze derde rekening nog geen projectie voor.

statistische bijlage op de website) worden de resultaten voorgesteld zoals in de nationale rekeningen, d.w.z. zonder de werkgeversbijdragen te neutraliseren.

Tenzij anders vermeld, worden de resultaten hieronder uitgedrukt in reële termen. Dit betekent dat de evolutie van de prijzen – gemeten aan de hand van de deflator van de particuliere consumptie voor België – in rekening wordt genomen. De groei van de prijzen zou aanvankelijk vertragen tot 1,5 % in 2020 en vervolgens opnieuw aantrekken tot 1,9 % in 2024. Deze stijging weerspiegelt de verwachte toename van de energieprijzen in combinatie met een sterkere stijging van de arbeidskosten (zie paragraaf 2.2.3).

4.2. Evolutie op nationaal niveau

De groei van het reëel beschikbaar inkomen van de Belgische gezinnen³⁶ zou gemiddeld 1,4 % per jaar bedragen over de periode 2018-2024. De toename van het reëel beschikbaar inkomen vertoont evenwel een grote variatie op jaarbasis.

In 2018 is het beschikbaar inkomen van de huishoudens in reële termen met 1,3 % gestegen, waardoor de in 2016 en 2017 geobserveerde opleving wordt voortgezet, na een daling gedurende meerdere jaren (gemiddeld -0,3 % per jaar tussen 2010 en 2015) die toe te schrijven was aan de bescheiden groei van de inkomens uit arbeid en vooral aan de terugval van de netto-inkomens uit vermogen.

De groei van het reëel beschikbaar inkomen zou aanzienlijk versnellen tot 2,3 % in 2019, dankzij bijkomende verlagingen van de personenbelasting (in het kader van de laatste fase van de taxshift), een sterkere stijging van de sociale uitkeringen, de nog steeds sterke jobcreatie en de meer dynamische groei van de reële brutolonen per hoofd³⁷. Die snellere groei van de lonen is toe te schrijven aan een prijseffect, nl. een loonindexering die de toename van de consumptieprijzen overtreft.

Daarna zou de groei van het reëel beschikbaar inkomen vertragen, eerst sterk in 2020 (1,4 %) en vervolgens geleidelijk in de daaropvolgende jaren om in 2024 nog 0,9 % te bedragen. Op middellange termijn wordt de evolutie van de koopkracht van de huishoudens door verschillende factoren afgeremd: de versnelling van de inflatie (die de reële groei van de niet-geïndexeerde inkomenscomponenten overtreft), het op kruissnelheid zijn van de maatregelen ter verlaging van de verplichte heffingen in het kader van de taxshift en een minder dynamische groei van de loonmassa.

³⁶ Het concept beschikbaar inkomen van de huishoudens dat in dit hoofdstuk wordt gebruikt, stemt overeen met het netto beschikbaar inkomen (B.6n in de nationale boekhouding).

³⁷ Door de toepassing van de wet van 2017 m.b.t. het concurrentievermogen, zouden de bruto-uurlonen vóór indexering in 2019-2020 met maximaal 1,1 % mogen stijgen in de privésector, een marge vastgelegd in het interprofessioneel akkoord (IPA) van februari 2019. In deze projecties wordt verondersteld dat die marge volledig wordt gebruikt, met een stijging van 0,5 % in 2019 en van 0,6 % in 2020. In termen van brutolonen per hoofd ontvangen door de gezinnen stemt dat overeen met een reële groei van resp. 0,8 % en 0,7 %. Het verschil tussen de uurlonen waarop de wet m.b.t. het concurrentievermogen betrekking heeft en de lonen per hoofd in de regionale projectie kan worden verklaard door de sectorale perimeter (privésector versus totale economie), de gemiddelde arbeidsduur per hoofd en het verschil tussen de indexering (op basis van de gezondheidsindex) en de effectieve inflatie (hier op basis van de deflator van de particuliere consumptie). Voor de volgende jaren worden, bij gebrek aan een IPA, twee elementen in overweging genomen om de evolutie van de brutolonen vóór indexering te projecteren: enerzijds, de klassieke determinanten van de economische theorie (productiviteit, werkloosheidsgraad, fiscaliteit) en, anderzijds, de bepalingen van de nieuwe wet van 19 maart 2017 tot wijziging van de wet van 26 juli 1996 tot bevordering van de werkgelegenheid tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen.

Globaal genomen zou het reëel beschikbaar inkomen jaarlijks met gemiddeld 1,2 % toenemen over de volledige periode 2021-2024.

Wat de belastingen betreft, zouden de heffingen op het gezinsinkomen aanzienlijk stijgen. Na de verwachte sterke daling in 2019 door het laatste luik van de taxshift (-1,4 % in reële termen) zouden de betaalde belastingen tussen 2021 en 2024 met 2,8 % per jaar stijgen. Die toename wordt verklaard door de toename van de belastbare basis per persoon, door de effecten van de reële groei van de belastbare basis per persoon op de progressiviteit van de personenbelasting en door de evolutie van de betaalde roerende voorheffing als gevolg van de herneming van de rentevoeten. Er moet bovendien worden opgemerkt dat de hervormingen van de woonbonus – die specifiek zijn voor elk gewest – de groei van de personenbelasting in meer of mindere mate – en volgens een verschillende timing – opdrijven.

Tabel 13 Inkomensrekeningen van de huishoudens - België
Reële groeivoeten (%)

	2018	2019	2020	2021- 2024	Gemiddelden		
					2004- 2010	2011- 2017	2018- 2024
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens							
Exploitatieoverschot (B.2n)	-2,1	-0,7	-0,7	-0,1	-3,8	-2,9	-0,6
Gemengd inkomen (B.3n)	1,0	0,8	1,0	0,9	-0,1	0,8	0,9
Lonen (D.11)	1,7	1,9	1,4	1,3	1,1	1,1	1,5
Netto-inkomen uit vermogen (D.4)	1,2	-0,9	0,4	2,3	0,8	-3,8	1,4
2. Saldo primaire inkomens (1)	1,5	1,4	1,2	1,3	0,7	0,2	1,3
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening							
a. Middelen							
Sociale uitkeringen, exclusief sociale overdrachten in natura (D.62)	1,4	1,9	2,1	1,8	1,9	1,6	1,8
b. Bestedingen							
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	1,3	-1,4	1,8	2,8	0,8	1,1	1,8
Sociale premies ten laste van de huishoudens	1,8	1,5	1,9	1,2	1,2	0,8	1,4
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	12,2	-2,4	-2,3	-2,6	0,5	5,5	-0,4
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	1,3	2,3	1,4	1,2	1,0	0,3	1,4
<i>p.m. Deflator van de particuliere consumptie</i>	<i>1,8</i>	<i>1,6</i>	<i>1,5</i>	<i>1,8</i>	<i>2,2</i>	<i>1,5</i>	<i>1,7</i>

(1) Exclusief sociale premies ten laste van de werkgevers

Wat de bezoldigingen van de werknemers betreft, gaat de projectie uit van een groeivertraging van de loonmassa op middellange termijn (+1,3 % per jaar tussen 2021 en 2024). Terwijl de groei van de reële brutolonen per hoofd nochtans sterk zou blijven in de komende jaren (+0,8 % per jaar), wordt die vertraging verklaard door een beperktere creatie van gesalarieerde werkgelegenheid in België. Die zou afnemen van gemiddeld 42 000 eenheden per jaar in de periode 2018-2020 tot 20 000 eenheden per jaar in de periode 2021-2024. De minder sterke toename van de loonmassa zou evenwel gecompenseerd worden door de herneming van de groei van het netto-inkomen uit vermogen (+2,3 % per jaar tussen 2021 en 2024) onder impuls van hogere rentevoeten. Ook de sociale uitkeringen zouden de koopkracht van de huishoudens verder ondersteunen tijdens de periode 2021-2024, met een groeivoet van gemiddeld 1,8 % per jaar.

4.3. Evolutie per gewest

4.3.1. Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Volgens de projecties zou het reëel beschikbaar inkomen van de Brusselse gezinnen gemiddeld met 1,4 % per jaar toenemen over de periode 2018-2024, wat overeenstemt met het nationale cijfer. Die groei bevestigt de herneming van het reëel beschikbaar inkomen van de Brusselaars dat in 2016 en 2017 werd ingezet (gemiddeld +2,4 % per jaar) na de slechte prestaties van 2010 tot 2015 (gemiddeld -0,3 % per jaar). De groei van het Brussels beschikbaar inkomen zou fors versnellen in 2019 (+2,2 %) en geleidelijk vertragen tijdens de daaropvolgende jaren. Die vertraging wordt ook op Belgisch niveau verwacht, maar ze is meer uitgesproken in Brussel. In 2024 zou de groei van het reëel beschikbaar inkomen in het Brussels Gewest nog slechts 0,7 % bedragen, of 0,3 procentpunt onder het nationaal gemiddelde.

Tussen 2018 en 2020 zou het saldo van de primaire inkomens³⁸ met 1,9 % per jaar stijgen in reële termen in Brussel, tegenover 1,3 % op nationaal niveau. Die groei zou vooral worden ondersteund door de sterke groei van de bezoldigingen van de werknemers die op het regionale grondgebied wonen. Het Brussels Gewest zou immers voordeel halen uit een dynamische groei van zijn werkende beroepsbevolking, die niet alleen wordt ondersteund door de stijging van de binnenlandse werkgelegenheid, maar ook door een gunstige evolutie van het pendelsaldo (toename van het aantal uitgaande werknemers en quasi-stabilisering van het aantal inkomende pendelaars, zie paragraaf 3.2.2). Er dient ook te worden gewezen op de terugkeer van een hogere groei van de reële brutolonen per hoofd vanaf 2019, die hoger reeds werd vermeld voor het gehele land. Tegen die achtergrond zou de reële groei van de Brusselse loonmassa 2,4 % per jaar bedragen over de periode 2018-2020 (1,7 % voor België). Het gemengd inkomen van de zelfstandigen zou ook sneller toenemen tijdens die periode door een beduidend sterkere toename van het aantal zelfstandigen in Brussel ten opzichte van België. De groei van de netto-inkomens uit vermogen van de Brusselaars zou zwak zijn aan het begin van de projectieperiode (0,2 % per jaar van 2018 tot 2020, wat overeenstemt met de nationale waarde).

De verwachte groei van de voornaamste rubrieken van de sociale uitkeringen (zonder sociale overdrachten in natura) in het Brussels Gewest zou tijdens de periode 2018-2020 minder dynamisch zijn dan die van de primaire inkomens. Het globaal bedrag van de sociale uitkeringen zou met 1,3 % per jaar stijgen in reële termen, wat lager is dan op nationaal niveau (1,8 %). Het verschil is vooral merkbaar voor de pensioenuitgaven en de werkloosheidsuitkeringen, dit als gevolg van de specifieke demografische kenmerken van de Brusselse bevolking (jonger en verjongend). In vergelijking met het nationaal niveau, wegen de pensioenen in Brussel relatief weinig door in het Brussels beschikbaar inkomen, terwijl het omgekeerde geldt voor de werkloosheidsuitkeringen. In 2018 vertegenwoordigen de pensioenuitgaven (voor alle stelsels samen) ongeveer 11 % van het Brussels beschikbaar inkomen, tegenover 18 % op nationaal niveau. Voor de werkloosheidsuitkeringen bedragen die aandelen respectievelijk 4 % en 2 %.

Er bestaan niet alleen verschillen in de structuur van de sociale uitkeringen tussen Brussel en het gehele land, maar er tekenen zich ook aanzienlijke verschillen af in de evoluties. De groei van het totaalbedrag aan pensioenuitkeringen aan de Brusselaars zou 1,6 % per jaar bedragen tussen 2018 en 2020, een cijfer

³⁸ Zonder sociale werkgeversbijdragen.

dat aanzienlijk lager is dan het nationaal gemiddelde (+2,8 %). Bovendien kent Brussel sinds enkele jaren een belangrijke daling van het aantal werkzoekenden en die neerwaartse trend zou zich voortzetten in de projectie. Die verbetering is niet enkel toe te schrijven aan de zeer dynamische groei van de Brusselse werkende beroepsbevolking (zie supra), maar ook aan strengere regels inzake het recht op werkloosheidsuitkeringen. Bijgevolg zouden de werkloosheidsuitkeringen sterk blijven dalen in Brussel (-3,7 % per jaar over de periode 2018-2020), al zou die daling minder uitgesproken zijn dan op nationaal niveau.

De inkomensbelasting betaald door de Brusselse huishoudens, zou sterk variëren tijdens de eerste drie projectiejaren. In 2018 en 2020 zou de groei van de verplichte fiscale heffingen in Brussel tussen 2,1 % en 2,7 % bedragen in reële termen. Voor 2019 wordt een aanzienlijke daling van de heffingen verwacht (-0,9 %) als gevolg van verlagingen van de personenbelasting in het kader van de laatste fase van de taxshift. De daling van de betaalde belastingen zou minder uitgesproken zijn voor de Brusselaars dan voor het totaal van de Belgische gezinnen in 2019 (-1,4 %).

Na de piek in 2019 zou de groei van het reëel beschikbaar inkomen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest de komende jaren voortdurend vertragen. Tijdens het tweede deel van de projectieperiode (2021-2024) zou de groei van het reëel beschikbaar inkomen van de Brusselse gezinnen gemiddeld met 0,7 procentpunt vertragen ten opzichte van de periode 2018-2020. Die vertraging is aanzienlijk meer uitgesproken dan op nationaal niveau en wordt vooral verklaard door de minder dynamische groei van de loonmassa en door de sterke stijging van de verwachte fiscale heffingen op middellange termijn, zowel in Brussel als op nationaal niveau.

De groei van de loonmassa zou terugvallen tot gemiddeld 1,6 % per jaar in het Brussels Gewest over de periode 2021-2024, maar nog steeds hoger liggen dan de raming voor België (+1,3 %). Net zoals op nationaal niveau stijgt de Brusselse loonmassa minder snel ondanks de nog steeds sterke groei van de reële brutolonen per hoofd op middellange termijn (0,9 % per jaar tussen 2021 en 2024). Die vertraging weerspiegelt dan ook een minder gunstige evolutie van de Brusselse loontrekkende werkgelegenheid naar woonplaats in de komende jaren. De groei van de werkende beroepsbevolking zou immers sterk vertragen in Brussel, nl. van 1,8 % in 2018 tot 0,7 % in 2024. Het aantal werkende Brusselaars zou sneller blijven stijgen dan in de rest van het land, maar dat het verschil zou aanzienlijk verkleinen ten opzichte van het recente verleden. Het gemengd inkomen van de zelfstandigen zou ook sneller blijven stijgen in Brussel (+1,0 % per jaar van 2021 tot 2024), maar zou ook vertragen op middellange termijn, in lijn met de minder dynamische groei van de zelfstandige werkgelegenheid aan het einde van de projectieperiode. De groei-vertraging van beide inkomens uit arbeid zou slechts licht worden gecompenseerd door het verwachte herstel van de netto-inkomens uit vermogen van de Brusselaars. De inkomens uit vermogen zouden met gemiddeld 1,5 % per jaar toenemen over de periode 2021-2024, maar onder het nationale gemiddelde blijven.

De fiscale heffingen zouden de ontwikkeling van het reëel beschikbaar inkomen van de Brusselse gezinnen afremmen tussen 2021 en 2024. Bij ongewijzigd fiscaal beleid, zouden de fiscale heffingen immers opnieuw stijgen vanaf 2020. De groei van de inkomensbelastingen van de Brusselse gezinnen zou versnellen tot gemiddeld 3,4 % per jaar over de periode 2021-2024 (+2,8 % voor België), of een groeitempo dat twee keer hoger ligt dan dat van het saldo van de primaire inkomens.

Tot slot zou de groei van de sociale uitkeringen op middellange termijn iets minder sterk zijn aan die in het begin van de projectieperiode. Het totaalbedrag aan uitkeringen voor de Brusselse gezinnen zou aldus met 1,1 % per jaar stijgen over de periode 2021-2024, wat aanzienlijk lager is dan voor België. Van de belangrijkste uitgaven voor sociale uitkeringen in Brussel, zou de groei van de pensioenen zich tussen 2021 en 2024 handhaven op 1,8 % per jaar, terwijl de werkloosheidsuitkeringen verder dalen (-3,0 % per jaar), maar minder uitgesproken dan tijdens de voorgaande jaren. De ziekte- en invaliditeitsuitkeringen kenden zeer sterke groei tussen 2008 en 2016 (gemiddeld +5,9 % per jaar in de werknemersregeling), maar de groei van die uitgaven zou sterk afnemen tot 1,8 % per jaar over de periode 2021-2024. Hun aandeel in het Brussels beschikbaar inkomen zou vanaf 2020 groter worden dan dat van de werkloosheidsuitkeringen.

Tabel 14 Inkomensrekeningen van de huishoudens - Brussels Hoofdstedelijk Gewest
Reële groeivoeten (%)

	2018	2019	2020	2021- 2024	Gemiddelden		
					2004- 2010	2011- 2017	2018- 2024
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens							
Exploitatieoverschot (B.2n)	-2,0	-0,6	-0,6	-0,1	-1,5	-3,0	-0,5
Gemengd inkomen (B.3n)	1,6	1,4	1,2	1,0	0,6	1,7	1,2
Lonen (D.11)	2,5	2,5	2,3	1,6	1,3	1,4	2,0
Netto-inkomen uit vermogen (D.4)	1,0	-0,8	0,5	1,5	-0,3	-3,2	1,0
2. Saldo primaire inkomens (1)	2,0	1,9	1,8	1,5	0,8	0,5	1,7
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening							
a. Middelen							
Sociale uitkeringen, exclusief sociale overdrachten in natura (D.62)	1,2	0,9	1,8	1,1	1,1	0,8	1,2
b. Bestedingen							
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	2,1	-0,9	2,7	3,4	0,1	0,6	2,5
Sociale premies ten laste van de huishoudens	2,3	2,0	2,6	1,4	1,3	0,9	1,8
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	12,3	-2,3	-2,2	-2,6	-3,1	5,3	-0,3
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	1,5	2,2	1,7	1,1	1,1	0,4	1,4
<i>p.m. Deflator van de particuliere consumptie</i>	<i>1,8</i>	<i>1,6</i>	<i>1,5</i>	<i>1,8</i>	<i>2,2</i>	<i>1,5</i>	<i>1,7</i>

(1) Exclusief sociale premies ten laste van de werkgevers

4.3.2. Vlaams Gewest

Na vier opeenvolgende jaren van quasi-nulgroei en zelfs negatieve groei (gemiddeld jaarlijks -0,7 % in de periode 2010-2013), heeft de groei van het Vlaams reëel beschikbaar inkomen zich geleidelijk hersteld van 0,4 % in 2014 tot 1,4 % in 2017. Tussen 2018 en 2024 zou het reëel beschikbaar inkomen van de Vlaamse gezinnen gemiddeld met 1,5 % per jaar toenemen, een percentage dat licht hoger ligt dan de raming voor België (1,4 %). Algemeen genomen wordt die verbetering ten opzichte van het recente verleden grotendeels verklaard door de loongroei, de stijging van het netto-inkomen uit vermogen en een meer dynamische groei van de sociale uitkeringen. De groei van het reëel beschikbaar inkomen zou in het Vlaams Gewest een gelijkaardig traject volgen als dat voor het hele land (zie afdeling 4.2): een lichte vertraging in 2018 (1,2 %), een aanzienlijke versnelling in 2019 (tot 2,4 %) en een vertraging in 2020 (1,4 %) die nog sterker wordt tegen 2024 (1,1 %). De verschillende elementen die die evoluties verklaren, worden hieronder geanalyseerd.

Wat het primair inkomen betreft³⁹, zou het profiel aanzienlijk ‘vlakker’ zijn dan dat van het beschikbaar inkomen, aangezien de reële groei zou schommelen tussen 1,2 % en 1,5 % per jaar over de periode 2018-2024. In 2017 knoopte het primair inkomen van het Vlaams Gewest opnieuw aan met een positieve reële groei (1,3 %) na een lichte daling in 2016 (-0,1 %). De groei van het reëel inkomen uit vermogen, het exploitatieoverschot en het gemengd inkomen is opnieuw positief geworden, terwijl die van de brutolonen, ondersteund door de aanzienlijke jobcreatie, is versneld. In 2018 zou het primair inkomen van het Vlaams Gewest (1,5 %) en de componenten ervan, een groei laten optekenen die vrij gelijkaardig is aan die van 2017. In 2019 en 2020 zou het reëel primair inkomen van het Vlaams Gewest iets minder snel groeien (respectievelijk 1,3 % en 1,2 %), ondanks de snellere groei van de brutolonen per hoofd (in reële termen, gemiddeld +0,8 % per jaar in 2019-2020 tegenover +0,3 % in 2017-2018). De groei van 2019 zou afgeremd worden door de daling van het reëel inkomen uit vermogen en die van 2020 door de beduidend tragere groei van de Vlaamse werkende beroepsbevolking (van 1,1 % in 2019 tot 0,8 % in 2020). Van 2021 tot 2024 zou de reële groei van het Vlaams primair inkomen 1,4 % per jaar bedragen: de groeivertraging van de werkgelegenheid (tot 0,5 % in 2022 voor de Vlaamse werkende beroepsbevolking, vervolgens stabilisering op 0,5 %) zou worden gecompenseerd door de gunstige evolutie van de brutolonen per hoofd (in reële termen, gemiddeld +0,8 % per jaar) en door de groeiversnelling van het netto-inkomen uit vermogen in een context van stijgende rentevoeten. De groei van het gemengd inkomen zou daarentegen licht vertragen op middellange termijn, parallel met de groeivertraging van het aantal zelfstandigen.

De projecties met betrekking tot de secundaire inkomensverdelingsrekening van de Vlaamse huishoudens maken het mogelijk de impact van de verschillende soorten sociale uitkeringen en heffingen te analyseren.

Over de periode 2018-2024 zou het totaalbedrag van de sociale uitkeringen aan de Vlaamse huishoudens gemiddeld met 1,9 % per jaar in reële termen toenemen (+0,1 procentpunt ten opzichte van België). In historisch opzicht is dat niet uitzonderlijk hoog – bvb. tussen 2000 en 2017 ging het om 2,2 % – maar het overtreft de groei van de primaire inkomens en ondersteunt aldus de toename van beschikbaar gezinsinkomen.

Tijdens de periode 2016-2018 lieten de totale sociale uitkeringen een zwakke groei optekenen in Vlaanderen (gemiddeld 1,2 % per jaar in reële termen), hoofdzakelijk als gevolg van de forse daling van de werkloosheidsuitkeringen. Die evolutie weerspiegelt de sterke terugval van het aantal Vlaamse werklozen tegen de achtergrond van een dynamische arbeidsmarkt die wordt gekenmerkt door een sterke nettojobcreatie. Twee minder belangrijke rubrieken – de uitgaven voor brugpensioenen en loopbaanonderbreking – zijn ook sterk gedaald. De uitkeringen voor het leefloon zijn daarentegen fors gestegen.

Van 2019 tot 2024 stijgt het totaalbedrag aan sociale uitkeringen in volume met ongeveer 2,0 % in reële termen per jaar. Die versnelling is toe te schrijven aan de werkloosheidsuitkeringen die in die periode minder sterk zouden dalen en aan de pensioenen van de privésector (werknemers en zelfstandigen),

³⁹ Zonder sociale werkgeversbijdragen.

waarvan de groei iets hoger zou liggen, gegeven de verwachte demografische evoluties. Bovendien zouden de ziekte- en invaliditeitsuitkeringen relatief sterk stijgen tijdens de volledige projectieperiode.

Wat tot slot de bestedingen in de secundaire inkomensverdelingsrekening betreft, zouden de belastingen op het inkomen van de Vlaamse gezinnen gemiddeld genomen dalen tijdens de periode 2016-2019 (-0,3 % per jaar in reële termen) als gevolg van de inwerkingtreding van de verschillende luiken van de taxshift. Vanaf 2020 zou de groei van de personenbelasting sterk hernemen in een context waarin de belastbare basis in reële termen stijgt en de maatregelen van de taxshift op kruissnelheid zijn. De reële groei van het totaalbedrag aan personenbelasting zou oplopen tot 2,8 % per jaar tussen 2021 en 2024, wat beduidend hoger is dan de groei van de belastbare basis.

Tabel 15 Inkomensrekeningen van de huishoudens - Vlaams Gewest
Reële groeivoeten (%)

	2018	2019	2020	Gemiddelden			
				2021-2024	2004-2010	2011-2017	2018-2024
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens							
Exploitatieoverschot (B.2n)	-2,1	-0,7	-0,6	-0,1	-4,1	-2,7	-0,5
Gemengd inkomen (B.3n)	1,0	0,9	1,2	1,0	0,3	0,9	1,0
Lonen (D.11)	1,8	1,9	1,4	1,2	1,1	1,1	1,4
Netto-inkomen uit vermogen (D.4)	1,3	-0,8	0,4	2,8	1,3	-3,7	1,7
2. Saldo primaire inkomens (1)	1,5	1,4	1,2	1,4	0,7	0,2	1,4
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening							
a. Middelen							
Sociale uitkeringen, exclusief sociale overdrachten in natura (D.62)	1,4	2,0	2,2	2,0	2,0	1,8	1,9
b. Bestedingen							
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	1,4	-1,5	1,7	2,8	0,9	1,3	1,8
Sociale premies ten laste van de huishoudens	1,8	1,5	2,0	1,2	1,2	0,8	1,4
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	12,2	-2,3	-2,2	-2,5	-0,1	5,9	-0,3
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	1,2	2,4	1,4	1,4	1,1	0,3	1,5
<i>p.m. Deflator van de particuliere consumptie</i>	<i>1,8</i>	<i>1,6</i>	<i>1,5</i>	<i>1,8</i>	<i>2,2</i>	<i>1,5</i>	<i>1,7</i>

(1) Exclusief sociale premies ten laste van de werkgevers

4.3.3. Waals Gewest

Het reëel beschikbaar inkomen van de huishoudens liet in Wallonië nog een daling optekenen in 2015 en hernam in 2016 (+1,7 %), het laatste gepubliceerde jaar in de regionale rekeningen. Dat herstel is het sluitstuk van een fase waarin het reëel beschikbaar inkomen gemiddeld daalde gedurende de zes voorgaande jaren. Enerzijds werden de inkomens uit arbeid ondersteund door de groeiversnelling van de werkgelegenheid, ondanks de daling van de brutolonen per hoofd met 0,3 % in reële termen. Anderzijds leidde de federale taxshift tot een forse daling van de door de gezinnen betaalde belastingen. In 2017 en 2018 zou de jobcreatie de loongroei verder ondersteunen, wat deze keer gepaard gaan met een reële stijging van de lonen per hoofd. Door de wederom positieve groei van de personenbelasting zou de gunstige impact op het beschikbaar inkomen worden getemperd, die gemiddeld slechts met 1,4 % zou toenemen tijdens die twee jaren.

Tijdens de projectieperiode zou het beschikbaar inkomen van de Walen het snelst groeien in 2019. De werkgelegenheidsgroei zou immers krachtig blijven (+1 % voor de gesalarieerden die in Wallonië

wonen) en de groei van de reële brutolonen per hoofd zou aantrekken (+0,8 %). Die gunstige evolutie wordt versterkt door de inwerkingtreding van de laatste fase van de taxshift, wat de stijging van het reëel beschikbaar inkomen op 2,2 % zou brengen.

In 2020 zou de stijging van het beschikbaar inkomen aanzienlijk vertragen en tot 2024 een groeitempo aanhouden van ongeveer 1,0 % per jaar.

Van de primaire inkomens zouden de looninkomens (gemiddelde stijging van 1,2 % per jaar in reële termen⁴⁰) van 2021 tot 2024 immers lijden onder de verwachte vertraging van de activiteit en de werkgelegenheid (waarvan de groei dat jaar zou dalen tot 0,5 %), ondanks de stijging van de gemiddelde brutolonen (+0,7 % per jaar). Het gemengd inkomen van de zelfstandigen zou ook vertragen (+0,4 %), d.i. een groei die nog steeds aanzienlijk lager ligt dan in Vlaanderen en Brussel. Alleen het inkomen uit vermogen zou sterker stijgen (+1,0 %) dan in het begin van de projectieperiode, als gevolg van de verwachte stijging van de rentevoeten. De Waalse gezinnen zijn evenwel minder netto-crediteuren dan de Vlaamse gezinnen, waardoor ze minder voordeel halen uit die herneming van het inkomen uit vermogen. In totaal zou Wallonië, met een verwachte groei van 1,1 % van de totale primaire inkomens tussen 2021 en 2024, een tragere groei laten optekenen dan Vlaanderen, een verschil dat een weerslag heeft op het beschikbaar inkomen.

Van 2021 tot 2024 zou het beschikbaar inkomen van de Waalse huishoudens in vrijwel hetzelfde tempo groeien (1,0 %) als de primaire inkomens. De impact van de secundaire inkomensverdeling is wat dat betreft neutraal.

Wat de verplichte heffingen betreft, stijgen de sociale premies ten laste van de huishoudens gemiddeld met 1,1 % per jaar. Die groei is relatief stabiel en gelijk aan die van de totale primaire inkomens. De verwachte groeiversnelling van de belastingen vanaf 2021 zou daarentegen wegen op de toename van het reëel beschikbaar inkomen van de Waalse gezinnen. Die versnelling, die de gemiddelde jaarlijkse groei van de belastingen opdrijft tot 2,8 % per jaar van 2021 tot 2024, gaat samen met de toename van de belastbare basis van de personenbelasting, de herneming van de rentevoeten en het op kruissnelheid zijn van de taxshiftmaatregelen.

Anderzijds zou de groei van de sociale uitkeringen zich handhaven op 1,7 % van 2021 tot 2024, wat een sterkere toename is dan die van de andere inkomenscomponenten van de rekening van de huishoudens. Die evolutie zou de verwachte groeiversnelling van de betaalde bedrag aan belastingen gedeeltelijk temperen. De stijging van de sociale uitkeringen in Wallonië, net zoals in Vlaanderen, grotendeels ondersteund blijven door de pensioeninkomens. Ook zou de groei van de ziekte- en invaliditeitsuitkeringen de totale vervangingsinkomens nog aanzienlijk ondersteunen, ondanks een geleidelijke groeivertraging tijdens de projectieperiode. Van 2021 tot 2024 zou die daling evenwel worden gecompenseerd door een minder negatieve bijdrage van de werkloosheidsuitkeringen aan het totaalbedrag van de sociale uitkeringen als gevolg van de vertraging van de jobcreatie vanaf 2020.

⁴⁰ Ter herinnering: het betreft de lonen exclusief sociale premies ten laste van de werkgevers.

Tabel 16 Inkomensrekeningen van de huishoudens - Waals Gewest
Reële groeivoeten (%)

	2018	2019	2020	Gemiddelden			
				2021-2024	2004-2010	2011-2017	2018-2024
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens							
Exploitatieoverschot (B.2n)	-2,3	-0,9	-0,8	-0,2	-4,0	-3,2	-0,7
Gemengd inkomen (B.3n)	0,6	0,4	0,6	0,4	-1,1	0,2	0,5
Lonen (D.11)	1,5	1,8	1,2	1,2	1,2	1,0	1,3
Netto-inkomen uit vermogen (D.4)	0,9	-1,1	0,2	1,0	-0,0	-4,3	0,6
2. Saldo primaire inkomens (1)	1,2	1,2	0,9	1,1	0,5	0,1	1,1
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening							
a. Middelen							
Sociale uitkeringen, exclusief sociale overdrachten in natura (D.62)	1,6	2,0	1,9	1,7	1,8	1,4	1,8
b. Bestedingen							
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	0,7	-1,4	1,7	2,8	1,0	1,0	1,7
Sociale premies ten laste van de huishoudens	1,5	1,3	1,7	1,1	1,1	0,7	1,3
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	12,0	-2,5	-2,4	-2,6	6,1	4,9	-0,5
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	1,3	2,2	1,2	1,0	0,8	0,3	1,2
<i>p.m. Deflator van de particuliere consumptie</i>	<i>1,8</i>	<i>1,6</i>	<i>1,5</i>	<i>1,8</i>	<i>2,2</i>	<i>1,5</i>	<i>1,7</i>

(1) Exclusief sociale premies ten laste van de werkgevers

4.4. Inkomens per hoofd

Om de resultaten van onze projecties in perspectief te plaatsen, is het interessant om de twee grote saldi van de inkomensrekeningen van de huishoudens te bestuderen in verhouding tot de bevolking van elk gewest.

De verwachte reële groei van het saldo van de primaire inkomens⁴¹ van alle huishoudens van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zou gemiddeld hoger zijn dan in de naburige gewesten. Gezien de relatief gelijkaardige bevolkingsgroei in de drie gewesten tijdens de projectieperiode (zie paragraaf 3.2.1), blijft dat positieve verschil t.o.v. de twee andere gewesten grotendeels behouden indien we de bedragen per hoofd vergelijken. Zo zou de reële groei van het saldo van de primaire inkomens per inwoner over de periode 2018-2024 gemiddeld 1,2 % bedragen in Brussel, 0,9 % in Vlaanderen en 0,8 % in Wallonië. Dat verwachte groeioverschot in het Brussels Gewest zou worden verklaard door de meer dynamische groei van het primaire inkomen (zie afdeling 4.3) en door de aanzienlijk tragere bevolkingsgroei dan in het verleden. Die situatie behelst een ommezwaai die zich pas recent heeft voorgedaan, met name vanaf 2015. Gedurende meerdere jaren is het groeiverschil op het niveau van de primaire inkomens per hoofd immers negatief gebleven in het Brussels Gewest. Meer bepaald van 2000 tot 2014 daalde het primair inkomen per Brusselaar gemiddeld met 0,8 % per jaar, terwijl dat vrijwel stagneerde in de andere twee gewesten. Tijdens die periode werd die evolutie in Brussel beïnvloed door een uitgesproken demografische groei. De Brusselse bevolking steeg immers met gemiddeld 1,3 % per jaar, een aanzienlijk hoger groeitempo dan in Vlaanderen en Wallonië (+0,5 % voor beide).

De groei van het reëel beschikbaar inkomen per inwoner zou daarentegen vrijwel identiek zijn in de drie gewesten over de periode 2018-2024, met gemiddeld 0,9 % per jaar in het Brussels Hoofdstedelijk

⁴¹ Zonder sociale bijdragen ten laste van de werkgevers (D.12).

Gewest en het Waals Gewest, en 1,0 % in het Vlaams Gewest. Het negatief verschil dat het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in het verleden heeft laten optekenen zou dus vrijwel wegvallen, dit als gevolg van de tragere groei van de Brusselse bevolking, die de afgelopen jaren is waargenomen en zich zou voorzetten op middellange termijn.

Tabel 17 Evolutie van de primaire en beschikbare inkomens per hoofd

	Bedragen in lopende euro's			Reële groeivoeten (%) Gemiddelden			
	2008	2016	2024	2004- 2010	2011- 2017	2018- 2024	2021- 2024
1. Saldo primaire inkomens (1) per hoofd							
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	17520	17445	22117	-0,7	-0,6	1,2	1,1
Vlaams Gewest	20255	20992	25813	0,1	-0,4	0,9	0,9
Waals Gewest	16098	16549	20367	0,0	-0,3	0,8	0,8
2. Beschikbaar inkomen per hoofd (B.6n)							
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	17388	17600	21741	-0,4	-0,7	0,9	0,7
Vlaams Gewest	19381	20625	25597	0,4	-0,3	1,0	0,9
Waals Gewest	16448	17598	21775	0,2	-0,1	0,9	0,7

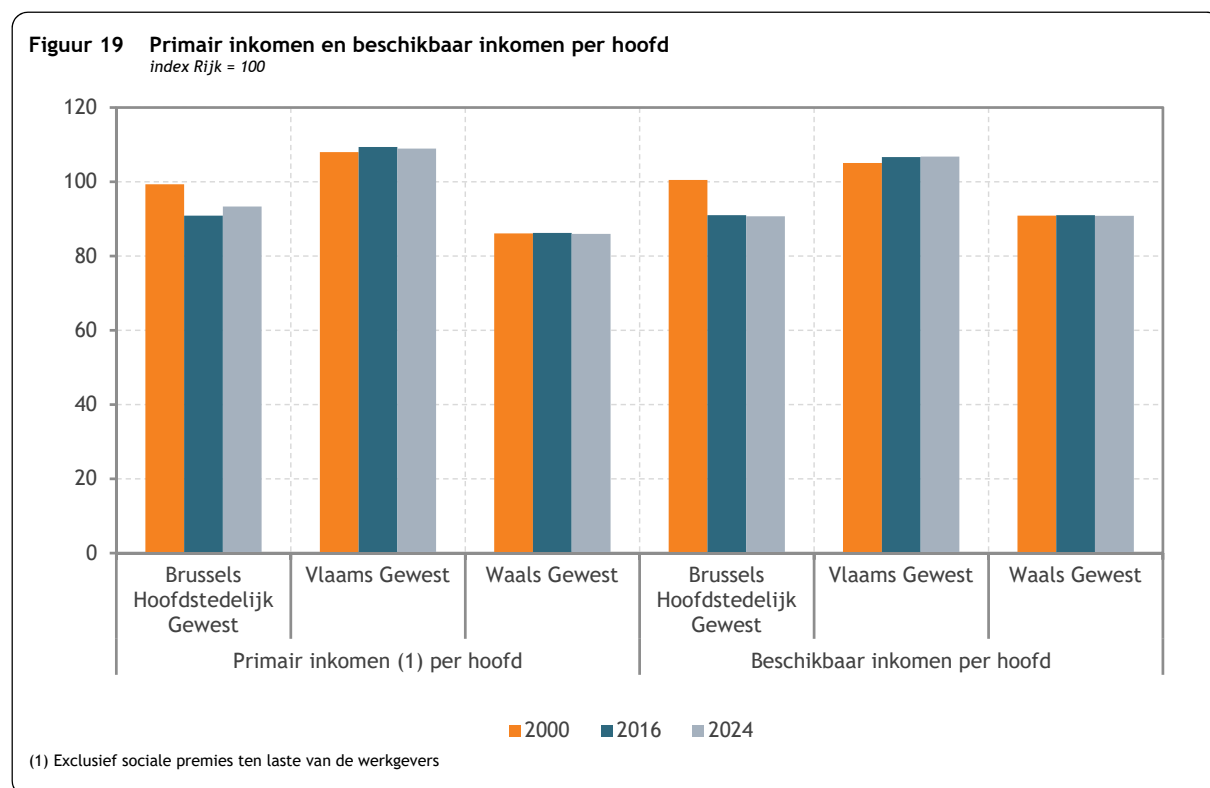
(1) Exclusief sociale premies ten laste van de werkgevers

Figuur 19 geeft de evolutie van de twee variabelen van het inkomen per hoofd voor elk gewest in de vorm van een index met als referentie de nationale waarde. Wat Brussel betreft, stellen we vast dat de relatieve positie van het gewest in 2016 aanzienlijk is achteruitgegaan ten opzichte van 2000, zowel voor het primair inkomen als voor het beschikbaar inkomen per inwoner. De quasi-stagnering van de Brusselse werkgelegenheidsgraad aan het begin van de jaren 2000, gevolgd door de continue daling ervan tussen 2008 en 2013 verklaart waarschijnlijk grotendeels die evolutie. Voor het Waals Gewest is de relatieve positie vrijwel niet veranderd sinds 2000, zodat alleen de situatie van het Vlaams Gewest licht is verbeterd voor de twee indicatoren.

De trendmatige achteruitgang van de positie van Brussel is evenwel recent onderbroken ten voordele van de herneming van de werkgelegenheidsgraad en de vertraging van de demografische groei. Sinds 2015 is de Brusselse index van het primair inkomen per hoofd zelfs gestegen, terwijl de index van het beschikbaar inkomen zich veeleer heeft gestabiliseerd. Die twee trends zouden zich voortzetten in de projectieperiode. In Vlaanderen zou de waarde van de index voor het primair inkomen nagenoeg stabiel blijven. De Vlaamse index voor het beschikbaar inkomen zou daarentegen licht toenemen. In het Waals Gewest zouden beide twee indexen licht dalen.

Figuur 19 toont bovendien de herverdelende impact van de verschillende overdrachten die een rol spelen in de overgang van het primair inkomen naar het beschikbaar inkomen (fiscale en parafiscale heffingen, sociale uitkeringen en overige overdrachten). In de projectieperiode zou het verwachte verschil in het nadeel van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest ten opzichte van het Belgische gemiddelde meer uitgesproken zijn na herverdeling dan ervoor. In 2024 stijgt het verschil van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest immers van -6,7 % in termen van het primair inkomen per hoofd tot -9,3 % voor het beschikbaar inkomen per hoofd. De geringere toename van de sociale uitkeringen aan de Brusselse gezinnen, vooral op het vlak van pensioenen, beperkt immers de herverdelende impact van de overdrachten. Voor het Waals Gewest, daarentegen, hebben de herverdelingsmechanismen een gunstige impact, aangezien het negatieve verschil voor 2024 daalt van -14,1 % vóór ze worden

verrekenend tot -9,2 %. Tot slot daalt het inkomen per hoofd in het Vlaams Gewest van een overschot vóór herverdeling van 8,9 % ten opzichte van het nationale gemiddelde tot een overschot van 6,7 % na verrekening van de heffingen, sociale uitkeringen en overige overdrachten.

5. Overheidsfinanciën

5.1. Inleiding

In dit hoofdstuk worden de regionale vooruitzichten van de overheidsfinanciën van de individuele gemeenschappen en gewesten voorgesteld, waarbij er in tegenstelling tot de andere modules van het model Hermreg gewerkt wordt vanuit een institutionele invalshoek.

De onderscheiden institutionele deelgebieden waarvoor we de budgettaire middellangetermijnvooruitzichten belichten, zijn het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest, de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, de Vlaamse Gemeenschap (inclusief het Vlaamse Gewest), het Waalse Gewest en de Franse Gemeenschap.

In wat volgt worden eerst de factoren aangehaald waarmee rekening is gehouden en die gelden voor verschillende gefedereerde entiteiten. Vervolgens ligt het accent op de in aanmerking genomen elementen en de overheidsrekening per deelgebied.

5.2. Factoren waarmee rekening is gehouden en die gelden voor verschillende gefedereerde entiteiten

Een aantal factoren waarmee in de projectie rekening is gehouden, zijn gemeenschappelijk voor verschillende gefedereerde entiteiten:

- In deze vooruitzichten zijn de ontvangsten en uitgaven van de gemeenschappen en gewesten voor 2017 coherent met de Nationale Rekeningen 2017 die gepubliceerd werden in oktober 2018. Ze stemmen niet volledig overeen met de nieuwe observaties voor 2017 in de voorlopige raming van de overheidsrekeningen 2018 (versie van april 2019).
- De ontvangsten en uitgaven van de verschillende gemeenschappen en gewesten zijn voor 2018 gebaseerd op de voorlopige realisaties en raming van de overheidsrekeningen 2018 (versie van april 2019).
- De evolutie van de uitgaven is voor 2019 gebaseerd op de meest recente begrotingsgegevens. Op middellange termijn is de projectie gebaseerd op een hypothese van ongewijzigd beleid en houdt rekening met de meerjarenramingen, indien beschikbaar en voldoende gedetailleerd.
- Er wordt rekening gehouden met de overname van de rol van het RIZIV door de verschillende deelgebieden (Vlaamse Gemeenschap, Waals Gewest, Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, Duitstalige Gemeenschap) vanaf 1 januari 2019. De Vlaamse Gemeenschap, het Waalse Gewest en de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie staan nu in voor de betaling van werkingssubsidies aan mutualiteiten en zorgkassen. Die werkingssubsidies worden in de projectie geboekt als aankopen van goederen en diensten.
- Ook de overname van het beheer van de kinderbijslag door de Vlaamse Gemeenschap en het Waalse Gewest (en de Duitstalige Gemeenschap) in 2019 en de GGC in 2020 leidt tot een stijging van de werkingskosten van die entiteiten die weliswaar wordt gecompenseerd door een daling van de overdrachten aan de sociale zekerheid.

- Wat de personeelsuitgaven betreft, houdt de werkgelegenheid in het onderwijs rekening met zowel de evolutie van de schoolbevolking als de door gemeenschappen genomen maatregelen ter versterking van de omkadering in het onderwijs. De projectie van de werkgelegenheid in de administratie integreert de besliste besparingsmaatregelen tot 2019 en de overdracht van het personeel van Famifed. Zonder nieuwe maatregelen en zonder overdracht van het personeel van Famifed, zou de werkgelegenheid in de administratie uitgedrukt in voltijdse equivalenten vanaf 2020 stabiel blijven. Daarnaast wordt rekening gehouden met een loondrift (die verschillend is voor onderwijs en administratie) alsook met de loonherwaarderingen die toegekend werden in het kader van de ondertekende sectorale akkoorden. De projectie houdt voor de personeelsuitgaven vanaf 2021⁴² ook rekening met de responsabiliseringsbijdrage voor pensioenen van het statutair personeel die betaald wordt door de gemeenschappen en gewesten aan de sociale zekerheid.
- De projectie houdt wat de Bijzondere Financieringswet betreft rekening met een eenmalige toename van de overdrachten aan de federale overheid met 1,6 miljard euro in 2018 (0,36 % van het bbp), ten gevolge van de overschatting van de factor 'regionale fiscale autonomie' en het bedrag van de geregionaliseerde fiscale uitgaven tijdens de overgangperiode. Daarnaast zijn er demografische effecten die de evolutie van bepaalde dotaties vertragen. De dotatie 'ouderenzorg' neemt trager toe doordat de generatie die werd geboren tijdens de Tweede Wereldoorlog minder talrijk was, nu de leeftijdsklasse van 80 jaar en ouder bereikt. De btw-dotatie van de Vlaamse en Franse Gemeenschap integreert de geringe dynamiek van de bevolking onder de 18 jaar in de Franse Gemeenschap (die minder snel groeit dan de schoolbevolking en in het bijzonder de Vlaamse schoolbevolking).
- Er wordt ook rekening gehouden met de lichte stijging van de ontvangsten uit de veiling van de broeikasgasemissierechten in 2018 en aanzienlijk toename in 2019 als gevolg van de hogere prijzen van de emissierechten.

5.3. Brussels Hoofdstedelijk Gewest

a. In aanmerking genomen factoren

De projectie van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest is gebaseerd op de initiële begroting 2019. Er is geen meerjarenraming van uitgaven en inkomsten beschikbaar.

Op fiscaal vlak integreert de projectie de geleidelijke vermindering van het belastingkrediet met betrekking tot de woonbonus en het effect van een volledig jaar van de algemene verlaging van 0,5 % van de regionale personenbelasting in 2019. Wat de inkomsten uit fiscale regularisatie betreft, wordt verondersteld dat deze evolueren overeenkomstig de geraamde ontvangsten in het rapport van het monitoringcomité van juli 2018 van de federale overheid (21 miljoen in 2018, 30 miljoen in 2019 en 20 miljoen vanaf 2021).

Wat de projectie van de werkingskosten betreft, wordt er rekening gehouden met de loonherwaarderingen in het kader van het sectoraal akkoord van december 2018.

⁴² Tot 2020 worden de responsabiliseringsbijdragen voor pensioenen in mindering gebracht van de dotaties van de BFW.

Op het niveau van de investeringen integreert de projectie de uitgaven voor grote investeringsprojecten⁴³ zoals de renovatie van tunnels (92 miljoen euro in 2019), de investeringen in de veiligheid in wegtunnels en viaducten (71 miljoen euro in 2019), de ombouw en uitbreiding van metro en premetro (244 miljoen in 2019) en de overige investeringen in veiligheid (53 miljoen euro in 2019, voor o.a. de bouw van een crisiscentrum). Deze bedragen worden constant gehouden in reële termen op middellange termijn bij gebrek aan meerjarenramingen. Verder wordt er voor 2019 ook rekening gehouden met de verkoop van het CCN-gebouw (55 miljoen euro) en de aankoop van gronden in het kader van het project Mediapark (27 miljoen in 2019)⁴⁴.

b. Rekening van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest

In 2018 neemt het vorderingentekort van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest toe ten opzichte van 2017, voornamelijk door een forse stijging van de investeringsuitgaven (270 miljoen) voor voornamelijk de uitbreiding van metro en pré-metro en de renovatie van de tunnels. De eenmalige negatieve correctie (152 miljoen) op het niveau van de overdrachten aan de federale overheid voor het teveel ontvangen tijdens de overgangsfase van de BFW en de neerwaartse herziening van de autonomiefactor dragen ook bij tot de verslechtering van het saldo. De toegenomen ontvangsten uit fiscale regularisatie, successie- en registratierechten (een toename die verondersteld wordt éénmalig te zijn), de versnelling van het inkohieringsritme van de regionale personenbelasting en de afschaffing van de woonbonus zorgen ervoor dat vorderingentekort niet verder oploopt.

Tabel 18 Rekening van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest
In miljoen euro

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Ontvangsten	4638	4962	4915	5017	5130	5267	5413	5570
Fiscale en parafiscale ontvangsten	2246	2418	2353	2430	2503	2597	2693	2796
Niet-fiscale ontvangsten	656	713	725	736	748	761	775	790
Overdrachten van de overheid	1703	1798	1803	1817	1846	1875	1911	1949
Toegerekende sociale premies	33	33	34	35	33	34	34	35
Uitgaven	4790	5330	5324	5492	5599	5710	5852	6005
Finale primaire uitgaven	3475	3821	3931	4078	4160	4233	4328	4424
Werkingskosten	1893	1991	2060	2114	2155	2203	2254	2305
Investeringen	453	721	803	869	883	879	893	906
Niet-sociale overdrachten	1004	981	941	964	986	1010	1034	1059
Sociale uitkeringen	126	128	127	131	136	141	147	153
Overdrachten aan de overheid	1213	1416	1305	1329	1353	1379	1406	1434
Rentelasten	102	93	89	85	87	98	118	148
Primair saldo	-50	-275	-321	-390	-383	-345	-321	-288
Vorderingensaldo	-152	-368	-409	-475	-469	-443	-439	-435

Het vorderingentekort neemt in 2019 nog verder licht toe. De weerslag van de punctuele correctie van de overdrachten krachtens de BFW in 2018 wordt meer dan te niet gedaan door de toenemende

⁴³ We merken op dat sommige van deze projecten al hun start kenden voor 2018.

⁴⁴ Voor het project Mediapark voorziet het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest 136 miljoen voor de aankoop van gronden van de VRT en RTBF in de periode 2018-2025. De projectie houdt rekening met een investering van 27 miljoen in 2019, 2020 en 2021 en van 10 miljoen de volgende jaren.

investeringen alsook door de weerslag van de gunstige evolutie van de gewestelijke belastingen en de versnelde inkohiering van de personenbelasting in 2018.

Nadien zorgen de weerhouden hypothese van ongewijzigd beleid en de toenemende rentelasten ervoor dat financiën van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest vanaf 2021 jaarlijks maar licht verbeteren ondanks de iets dynamischere evolutie van de personenbelasting.

5.4. Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie

a. In aanmerking genomen factoren

De projectie van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie (GGC) integreert de initiële begroting 2019. Voor de uitgaven die dienen te gebeuren ten gevolge van de overdracht van de financiering van de infrastructuur en de medisch-technische diensten van de ziekenhuizen (verrekenend als niet-sociale overdrachten), wordt vanaf 2019 de hypothese gemaakt dat die overeenstemmen met de dotatie voorzien in de BFW. Daarnaast houdt de projectie vanaf 2020 ook rekening met de kinderbijslaghervorming en de geplande investeringen.

b. Rekening van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie

Het vorderingensaldo van de GGC vertoont in 2018 een opmerkelijke achteruitgang ten opzichte van 2017. Dit is hoofdzakelijk het gevolg van de investeringsbijdragen voor ziekenhuisinfrastructuur die in 2018 bijzonder hoog uitvielen, net als de investeringsbijdragen ter financiering van de oprichting van mutualiteiten en zorgkassen die in Brussel vanaf 2019 zullen instaan voor het vergoeden van prestaties en zorgverstrekkingen. In 2019 valt het negatieve effect van de investeringsbijdragen voor ziekenhuisinfrastructuur weg gezien de hypothese van budget-neutraliteit. Hierdoor vertoont de rekening van de GGC in 2019 opnieuw een overschot en dit ondanks bijkomende uitgaven. De verdere operationalisering van Iriscare zorgt in 2019 immers, samen met de toelagen voor de mutualiteiten en zorgkassen, voor een toename van de werkingskosten. Ook de investeringen nemen toe door de overname van het gebouw van Famifed (gespreid over 4 jaar vanaf 2019). Het overschot maakt in 2020 echter plaats voor een tekort door de meeruitgaven van de kinderbijslaghervorming. Dit tekort neemt op middellange termijn verder toe door een sterke groei van de gezondheidszorguitgaven.

Tabel 19 Rekening van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie
In miljoen euro

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Ontvangsten	1343	1387	1427	1464	1495	1530	1558	1592
Fiscale en parafiscale ontvangsten	0	0	0	0	0	0	0	0
Niet-fiscale ontvangsten	1	3	3	3	3	3	3	3
Overdrachten van de overheid	1340	1383	1422	1459	1491	1525	1554	1588
Toegerekende sociale premies	2	2	2	2	1	1	1	1
Uitgaven	1320	1452	1417	1490	1524	1561	1599	1644
Finale primaire uitgaven	1242	1363	1324	1423	1458	1495	1533	1576
Werkingskosten	11	14	29	55	56	56	58	59
Investeringskosten	-1	0	4	6	6	7	2	2
Niet-sociale overdrachten	111	188	102	103	105	106	108	110
Sociale uitkeringen	1121	1161	1189	1259	1291	1325	1364	1404
Overdrachten aan de overheid	61	73	76	51	52	53	54	55
Rentelasten	17	17	17	16	14	14	13	13
Primair saldo	40	-48	27	-10	-14	-18	-28	-38
Vorderingensaldo	23	-65	10	-25	-29	-31	-41	-51

5.5. Vlaamse Gemeenschap

a. In aanmerking genomen factoren

Naast de initiële begroting 2019 van de Vlaamse Gemeenschap, wordt er voor de middellangetermijn rekening gehouden met de Vlaamse meerjarenraming 2019-2024 (van november 2018)⁴⁵, voornamelijk voor de uitgaven en in zoverre de ramingen kunnen toegewezen worden aan welbepaalde ESR-uitgavencategorieën.

Op fiscaal vlak houdt de projectie rekening met de volgende elementen:

- De Vlaamse fiscale regularisatie (25 miljoen in 2018, 75 miljoen in 2019 en 2020, 37,5 miljoen in 2021).
- De toename van de personenbelasting als gevolg van de afschaffing van de belastingvermindering voor dakisolatie vanaf het aanslagjaar 2019 (43 miljoen).
- De hervorming van de registratierechten, die budgetneutraal wordt verondersteld zoals in de Vlaamse begroting.
- De hervorming van de erfbelasting (o.a. nieuw en lager tarief voor erfenissen in zijlijn), waardoor de inkomsten dalen met 98 miljoen in 2019 en 118 miljoen vanaf 2020. Voor 2019 houdt de projectie in overeenstemming met de initiële begroting 2019 rekening met een versnelde inkohiering.
- Vanaf 1 januari 2019 staat Vlaanderen in voor de bepaling, heffing en inning van de belasting op automatische ontspanningstoestellen en de belasting op spelen en weddenschappen. De projectie houdt geen rekening met eventuele hervormingen.

⁴⁵ Er is geen rekening gehouden met de nota Budgettaire Ruimte van 27 mei 2019.

Wat de werkingskosten betreft, integreert de projectie het sectorale akkoord voor het onderwijs van 23 maart 2018 en dat voor de administratie van 24 mei 2019, alsook het nieuwe decreet waarbij de werkingsmiddelen van het kleuteronderwijs en het lager onderwijs gelijkgesteld worden. De projectie houdt rekening met een gemiddelde jaarlijkse groei van de schoolbevolking van 0,5 % in de periode 2019-2024.

Wat de investeringen betreft, houdt de projectie naast de recurrente investeringen in mobiliteit en openbare werken rekening met het investeringsproject Oosterweel (135 miljoen in 2019, 528 miljoen in 2020, oplopend tot 650 miljoen euro in 2024). De investeringen voor de scholenbouw in het kader van 'Scholen van Morgen' (33 miljoen in 2019) en de intensivering van dat programma (respectievelijk 59 miljoen euro en 51 miljoen euro aan bijkomende investeringen in 2020 en 2021 ten opzichte van 2019) zijn ook in rekening gebracht. De projectie integreert ook de ramingen voor de investeringen in de nieuwe gebouwen voor de VRT.

Op het gebied van de niet-sociale overdrachten houdt de projectie rekening met de hervorming van het doelgroepenbeleid, ingezet in 2016 en in 2019 verder versterkt voor de oudere en jonge werknemers. De projectie integreert ook de éénmalige Vlaamse sloop-en heropbouwkorting in 2019, de kapitaaloverdracht van het Vlaams Gewest aan Nederland in het kader van de aanleg van de Sluis Terneuzen, evenals de uitgaven voor ziekenhuisinfrastructuur, waarbij voor deze twee laatste de uitgaven werden overgenomen uit de meerjarenraming 2019-2024.

Op het niveau van de sociale uitkeringen wordt rekening gehouden met de hervorming van de Vlaamse kinderbijslag in 2019. Daarnaast integreert de projectie vanaf 2019 een recurrente meeruitgave van 200 miljoen aan uitgaven voor welzijn, voornamelijk voor gehandicaptenzorg, kinderopvang, jongerenwelzijn en woonzorgcentra.

De projectie van de overdrachten aan de overheid houdt in 2019 rekening met de weerslag van de eenmalige schuldovername van Vlaamse gemeenten in 2018 (95 miljoen euro) in het kader van het decreet van de Vrijwillige Samenvoeging van Gemeenten van 24 juni 2016. De projectie integreert ook de overdrachten aan de lagere overheid voor de aanleg van gemeentelijke rioleringen en de bouw van waterzuiveringsinstallaties, die tegen 2024 zouden stijgen met 47 miljoen.

b. Rekening van de Vlaamse Gemeenschap

In 2018 laat de rekening van de Vlaamse Gemeenschap opnieuw een tekort optekenen. De achteruitgang van het saldo is voornamelijk te wijten aan de eenmalige correctie voor het teveel aan overdrachten (1018 miljoen) krachtens de BFW tijdens het voorlopige systeem en de lagere ontvangsten uit de personenbelasting ten gevolge van de weerslag van de versnelde inkohiering van de personenbelasting in 2017 en de inwerkingtreding van de definitieve autonomiefactor (die lager ligt dan de voorlopige). De afschaffing van de oude energieverheffing, gedeeltelijk gecompenseerd door de vernieuwde energieverheffing drukt wel de omvang van de fiscale ontvangsten, maar heeft geen impact op het saldo omdat de uitgaven (niet-sociale overdrachten) in dezelfde mate krimpen aangezien het hier gaat om aan specifieke uitgaven toegewezen ontvangsten. De toename van de aankopen van goederen en diensten en de sociale uitkeringen (in het bijzonder de gezondheidszorguitgaven) versterken samen met de eenmalige overname van de schuld van de Vlaamse gemeenten de achteruitgang van het saldo.

In 2019 vertonen de Vlaamse overheidsfinanciën opnieuw -hoewel slechts eenmalig- een overschot door voornamelijk de weerslag van de punctuele correctie van de overdrachten van de BFW in 2018, die de toename van de overige uitgaven (vooral de sociale uitgaven 'gezondheidszorg en kinderbijslag') meer dan compenseert. Op het niveau van de ontvangsten, doen de sterke stijging van de ontvangsten uit de emissierechten, de eenmalig versnelde inkohiering van de successierechten en de fiscale regularisatie, het effect van de hervorming van de successierechten op de ontvangsten uit overige belastingen meer dan te niet.

Tabel 20 Rekening van de Vlaamse Gemeenschap
In miljoen euro

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Ontvangsten	48795	49544	50934	52187	53525	55141	56887	58734
Fiscale en parafiscale ontvangsten	13606	12962	13188	13452	13800	14252	14762	15311
Niet-fiscale ontvangsten	3735	4025	4242	4329	4421	4522	4626	4736
Overdrachten van de overheid	27910	28901	29733	30525	31520	32477	33471	34520
Toegerekende sociale premies	3545	3656	3771	3881	3784	3891	4027	4167
Uitgaven	47678	50128	50924	52751	54086	55632	57183	58996
Finale primaire uitgaven	41439	42558	44507	46199	47380	48744	50081	51655
Werkingskosten	19513	20349	21108	21737	22245	22824	23465	24104
Investeringskosten	2069	2043	2273	2798	2898	2813	2813	2867
Niet-sociale overdrachten	5937	5748	6108	6186	6279	6555	6554	6712
Sociale uitkeringen	13920	14418	15017	15477	15958	16553	17249	17971
Overdrachten aan de overheid	5680	7037	5932	6106	6279	6452	6633	6817
Rentelasten	559	533	486	446	427	435	468	524
Primair saldo	1676	-51	496	-118	-134	-55	172	262
Vorderingensaldo	1117	-584	10	-564	-561	-490	-296	-262

Op middellange termijn dragen vooral de sociale uitkeringen (voornamelijk de gezondheidszorguitgaven) en de personeelsuitgaven door de toename (gemiddeld 70 miljoen per jaar) van de responsabiliseringsbijdrage voor pensioenen, bij tot de uitgavenevolucie. Ook de investeringen hebben een belangrijke impact. De bouwuitgaven voor de Oosterweelverbinding stijgen sterk in 2020 en bereiken vervolgens hun kruissnelheid. Er zijn ook nieuwe investeringen in scholenbouw (2020 en 2021) en in nieuwe gebouwen voor de VRT (met een piek in 2021). De geringere dynamiek van de overgedragen federale middelen uit de BFW (door de demografische effecten op de BTW-dotatie en dotatie 'ouderenzorg') en van de inkomsten uit personenbelasting tot 2021 door de doorrekening van de federale taxshift wegen op de evolutie van ontvangsten. Deze factoren dragen samen met de stijgende rentelasten bij tot het tekort dat de rekening van de Vlaamse Gemeenschap laat optekenen aan het einde van de projectieperiode.

5.6. Waals Gewest

a. In aanmerking genomen factoren

De projectie van de financiën van het Waalse Gewest integreert de initiële begroting van 2019. Ze houdt ook rekening met bepaalde elementen van de meerjarenraming in de algemene toelichting bij de begroting, in het bijzonder met de evolutie van de uitgaven van bepaalde openbare bestuurseenheden zoals het Centre régional d'aide aux communes (CRAC) en de Société wallonne des aéroports (SOWAER).

De projectie van de fiscale ontvangsten integreert een lichte versnelling van het inkohieringstempo van de personenbelasting in 2018, de hervorming van de schenkingsrechten van 2018, de impact van het fiscaal decreet van 2019, alsook de verrekening van de wooncheque in de ESR-boekhouding in de kapitaaloverdrachten aan de huishoudens. De verwachte ontvangsten uit de fiscale regularisatie in 2019 stemmen overeen met die van de initiële begroting van 2019 (70 miljoen), wat een stijging inhoudt van ongeveer 55 miljoen ten opzichte van de realisaties van 2018. Voor de volgende jaren evolueren ze in lijn met de geraamde ontvangsten in het rapport van het monitoringcomité van juli 2018 van de federale overheid.

De werkingskosten omvatten de loonherwaarderingen in het kader van het sectoraal akkoord van september 2016 en de loonherwaarderingen goedgekeurd door de regering in februari 2019.

De investeringsuitgaven voor 2019 stemmen overeen met de uitgaven van de initiële begroting van 2019. Op middellange termijn wordt verondersteld dat de investeringsuitgaven stabiel blijven in reële termen, rekening houdend met de niet-recurrente factoren van 2019 en met bepaalde elementen van de meerjarenraming en het Waalse investeringsplan. De uitgaven met betrekking tot het Waalse investeringsplan (50 miljoen in 2019 verdeeld over investeringen, investeringsbijdragen, aankopen van goederen en diensten en 60 miljoen voor kredietverleningen en participaties) evolueren volgens het traject gedefinieerd in de nota aan de Waalse regering van 18 januari 2018. Er gaat 100 miljoen naar kredietverleningen en participaties vanaf 2020. De investeringen en investeringsbijdragen aan de ondernemingen en de lagere overheid zouden 97 miljoen bedragen in 2020, 278 miljoen in 2021, 425 miljoen in 2022, 309 miljoen in 2023 en 221 miljoen in 2024. De Waalse regering heeft voorzien dat de vereffening van de kredieten van het Waalse investeringsplan afhankelijk is van het begrotingsresultaat van het Waalse Gewest. De compensatiemaatregelen, die nog niet gedefinieerd zijn, worden niet opgenomen in de projectie.

De niet-sociale overdrachten houden rekening met de hervormingen (inclusief de overgangsregelingen) op het vlak van het doelgroepenbeleid in 2017. Ze omvatten ook het akkoord 2018-2020 voor de non-profitsector en de uitgaven voor ziekenhuisinfrastructuur, waarvan wordt verondersteld dat ze vanaf 2019 overeenstemmen met het bedrag van de BFW-dotatie.

De projectie van de sociale uitkeringen houdt vanaf 2019 rekening met de hervorming van de kinderbijslag, maar niet met een eventuele invoering van een autonomieverzekering.

Tot slot, omvatten de overdrachten aan de overheid ook een overdracht van een tiental miljoen per jaar in de periode 2019-2021 om de aanvullende pensioenen op het niveau van de lagere overheid te ontwikkelen.

b. Rekening van het Waalse Gewest

De Waalse overheidsfinanciën zijn er sterk op achteruitgegaan in 2018. Die achteruitgang is toe te schrijven aan de eenmalige correctie voor het teveel aan ontvangen middelen tijdens de overgangsfase van de BFW (ongeveer 460 miljoen euro). Andere elementen, zoals de vermindering van de regionale autonomiefactor, de afschaffing van het kijk- en luistergeld en de stijging van de investeringsuitgaven, wogen ook op het vorderingensaldo. Het wordt daarentegen positief beïnvloed door de daling van de rentelasten, een lichte versnelling van het inkohieringstempo van de personenbelasting in 2018 en de weerslag van de vertraging ervan in 2017 alsook door de terugbetaling van staatssteun.

Tabel 21 Rekening van het Waalse Gewest
In miljoen euro

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Ontvangsten	13480	13948	14267	14549	14899	15329	15772	16253
Fiscale en parafiscale ontvangsten	5424	5611	5834	5988	6181	6446	6727	7027
Niet-fiscale ontvangsten	1130	1218	1184	1192	1206	1227	1250	1273
Overdrachten van de overheid	6779	6943	7096	7212	7358	7498	7634	7786
Toegerekende sociale premies	148	176	153	157	153	157	162	166
Uitgaven	13791	14620	14401	14794	15286	15725	16072	16468
Finale primaire uitgaven	10468	10919	11206	11530	11943	12420	12650	12931
Werkingskosten	2789	2912	3002	3066	3145	3227	3299	3370
Investeringskosten	453	611	603	690	744	817	759	726
Niet-sociale overdrachten	2905	2895	2971	3033	3174	3346	3390	3458
Sociale uitkeringen	4321	4500	4630	4741	4880	5030	5202	5377
Overdrachten aan de overheid	2862	3222	2758	2865	2965	2925	3019	3091
Rentelasten	460	479	437	399	378	380	403	445
Primair saldo	150	-193	302	153	-9	-16	104	231
Vorderingensaldo	-310	-671	-135	-246	-387	-396	-300	-215

De weerslag van de verschillende eenmalige factoren die de Waalse financiën hebben beïnvloed in 2018, verklaart deels de verbetering van die financiën in 2019. Die verbetering is hoofdzakelijk het gevolg van de budgettaire besparingsmaatregelen, een nieuwe daling van de rentelasten, de stijging van de ontvangsten uit de veiling van de emissierechten en, conform de initiële begroting van 2019, de stijging van de ontvangsten uit de fiscale regularisatie. De impact van die effecten op het vorderingensaldo wordt echter afgezwakt door de hogere uitgaven als gevolg van de hervorming van de kinderbijslag en de inwerkingtreding van het Waalse investeringsplan.

Het vorderingentekort loopt op in 2020 en 2021 en neemt vervolgens af op het einde van de projectieperiode. Dat profiel is vooral het gevolg van het Waalse investeringsplan waarvan de uitgaven toenemen tot 2022 en nadien enigszins afnemen, en van de lagere uitgaven van bepaalde openbare bestuurseenheden in 2021 en 2022. De groei van de regionale personenbelasting – die niet langer wordt ondermijnd door de federale taxshift vanaf 2022 – draagt ook bij tot de verbetering van de Waalse

financiën. Omgekeerd stijgen de rentelasten aan het einde van de periode door de verwachte stijging van de rentevoeten. Ook de gezondheidsuitgaven kennen een sterke groei bij ongewijzigd beleid en wegen op de Waalse overheidsfinanciën, vooral omdat de dotatie 'ouderenzorg' van de BFW en de 'Sainte-Emilie'-akkoorden lijdt onder de ongunstige evolutie van haar demografische determinant.

5.7. Franse Gemeenschap

a. In aanmerking genomen factoren

De projectie van de financiën van de Franse Gemeenschap integreert de initiële begroting van 2019 en houdt ook rekening met de volgende factoren.

Op het gebied van onderwijs integreert de projectie de in 2018 besliste maatregelen in het kader van het 'Pacte pour un enseignement d'excellence', die leiden tot een toename van het aantal banen en de loonmassa, en tot een stijging van de aankoop van goederen en diensten in 2019. De projectie houdt ook rekening met een groei van de schoolbevolking die gemiddeld nul bedraagt over de periode 2019-2024 en met het sectoraal akkoord van mei 2019 dat hoofdzakelijk betrekking heeft op een verhoging van de eindejaarspremie. Ze houdt geen rekening met de waarschijnlijke meerkosten als gevolg van de barema-aanpassingen na de verlenging van de initiële lerarenopleiding kleuter-, basis- en lager secundair onderwijs.

De projectie integreert de investeringsuitgaven van de initiële begroting 2019. Op middellange termijn veronderstelt de projectie, op basis van de beschikbare informatie, dat de investeringsuitgaven versnellen in 2020 (21 miljoen euro) als gevolg van een inhaalbeweging van de investeringen in de fondsen voor schoolgebouwen. Die uitgaven zouden dalen tijdens de jaren 2021 en 2022. De projectie houdt ook rekening met de investeringsprogramma's voorzien door de instellingen van openbaar nut (ION) en de autonome openbare instellingen (AOI) van de Franse Gemeenschap, waaronder de renovatiewerkzaamheden gepland door de RTBF in het kader van het MediaSquare-project. De projectie houdt geen rekening met de recente beslissing om het 'Hôtel de Ligne' aan te kopen voor ongeveer 32 miljoen euro.

De projectie houdt ten slotte geen rekening met de in de initiële begroting 2019 voorziene opbrengst van ongeveer 142 miljoen euro uit de veiling van het resterende deel van frequenties door de federale overheid, aangezien er nog geen akkoord is tussen de federale overheid en de gemeenschappen over de planning van de veiling en de verdeling van de opbrengst.

b. Rekening van de Franse Gemeenschap

Het tekort van de Franse Gemeenschap is licht gestegen in 2018 (32 miljoen euro) ten opzichte van 2017, ondanks de gematigde stijging van de loon- en investeringsuitgaven. De ontvangsten zijn in 2018 immers minder sterk gestegen. Dat is te wijten aan de mindere sterke groei van de ontvangen overdrachten van de federale overheid als gevolg van een minder gunstig afrekeningsaldo van de BFW dan in 2017.

In 2019 loopt het tekort van de Franse Gemeenschap op tot 426 miljoen euro. Die achteruitgang is vooral het gevolg van een toename van de lonen en de onderwijssubsidies aan de lagere overheid, die samengaat met een lichte stijging van de schoolbevolking in 2019. De uitgaven stijgen ook in 2019 als gevolg van het investeringsprogramma van de RTBF en nieuwe initiatieven op het gebied van hoger onderwijs, sport- en cultuurinfrastructuur en infrastructuur voor kinderopvang. Die verschillende uitgaven stijgen sterker dan de overdrachten van de federale overheid, die lijden onder een ongunstige evolutie van hun demografische determinanten.

Tabel 22 Rekening van de Franse Gemeenschap
In miljoen euro

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Ontvangsten	18690	19145	19547	20051	20470	21011	21582	22191
Fiscale en parafiscale ontvangsten	2	2	2	2	2	2	2	2
Niet-fiscale ontvangsten	703	669	687	698	709	722	735	749
Overdrachten van de overheid	15866	16287	16602	17031	17513	17983	18466	18983
Toegerekende sociale premies	2120	2188	2256	2321	2246	2305	2380	2458
Uitgaven	18907	19393	19973	20505	20905	21411	22015	22653
Finale primaire uitgaven	12488	12720	13155	13570	13855	14229	14698	15177
Werkingskosten	9059	9295	9541	9817	10017	10287	10609	10916
Investeringskosten	277	224	249	293	289	251	235	240
Niet-sociale overdrachten	673	588	644	657	671	686	701	718
Sociale uitkeringen	2478	2613	2720	2803	2878	3005	3152	3304
Overdrachten aan de overheid	6275	6527	6680	6805	6923	7049	7170	7304
Rentelasten	144	147	139	130	127	134	148	171
Primair saldo	-73	-101	-288	-324	-308	-267	-285	-291
Vorderingensaldo	-216	-248	-426	-454	-435	-400	-433	-462

In 2020 neemt het tekort opnieuw toe en bedraagt dan 454 miljoen euro. Die achteruitgang is het gevolg van de toename van de uitgaven ter uitvoering van het 'Pacte d'excellence' en de investeringen in schoolgebouwen en in de RTBF.

Na een verbetering in 2021 en 2022, vooral door een terugloop van de investeringen, stijgt het tekort van de Franse Gemeenschap opnieuw in 2023 en 2024. Die achteruitgang is vooral te wijten aan de hogere rentelasten ten gevolge van de stijging van de rente. Het primair tekort neemt echter ook toe, hoewel slechts in beperkte mate. Enerzijds dragen de toename van de responsabiliseringsbijdragen voor pensioenen (ongeveer 50 miljoen per jaar), de ongunstige demografische effecten en de nieuwe uitgaven in het kader van het 'Pacte d'excellence' bij tot de verslechtering van het tekort. Anderzijds worden deze negatieve factoren gecompenseerd door het effect van de economische groei op de dynamiek van de ontvangsten van de BFW en de bescheiden evolutie van de uitgaven (zonder onderwijs).

Het vorderingensaldo zou tenslotte nog aanzienlijk kunnen verslechteren door de barema-aanpassingen die zouden kunnen voortvloeien uit de uitvoering van de hervorming van de lerarenopleiding.

6. Energieverbruik en broeikasgasemissies

In dit hoofdstuk worden de resultaten van een regionalisering van de nationale projectie van de broeikasgasemissies besproken^{46, 47}. Voorliggende regionale projectie kan echter verschillen van projecties berekend door de gewesten⁴⁸ door verschillen in modellering en hypothesen.

6.1. Rijk

De totale broeikasgasemissies zouden afnemen van 114,5 Mt CO₂-equivalenten in 2017 tot 111,2 Mt in 2022. Dat resultaat is vooral te danken aan de afname van de energiegebonden CO₂-emissies door de structurele wijziging in het energieverbruik ten gunste van minder vervuilende en hernieuwbare energie. Vervolgens zouden ze hernemen tot 113,2 Mt in 2024 door de stopzetting van twee kerncentrales⁴⁹. De niet-energiegebonden CO₂-emissies, de emissies van CH₄, N₂O en gefluoreerde gassen⁵⁰ zouden dalen in de periode 2018-2024.

De energiegebonden uitstoot afkomstig van de transformatiesector zou afnemen tot ongeveer 20 Mt in de jaren 2019-2021. Dit komt door een sterke ontwikkeling van de productie van elektriciteit op basis van hernieuwbare energiebronnen. Vervolgens zou die uitstoot hernemen tot 24,1 Mt in 2023 en tot 24,4 Mt in 2024 door de stopzetting van twee kerncentrales.

Tijdens de periode 2018-2024 zou de energiegebonden uitstoot van de industrie afnemen met gemiddeld 1,1 % per jaar mede dankzij het toenemend gebruik van hernieuwbare energiebronnen. De emissieplafonds tegen 2020 voor de installaties die vallen onder het Europees CO₂-emissiehandelssysteem zouden eveneens bijdragen tot een beperking van de uitstoot door de industrie. De uitstoot zou dan 16,5 Mt bedragen in 2024, wat ongeveer evenveel is als in 2005.

De energiegebonden emissies afkomstig van transport zouden met gemiddeld 0,1 % per jaar afnemen gedurende de periode 2018-2024. Die daling zou te danken zijn aan de vernieuwing van het wagenpark door minder vervuilende wagens en door het gebruik van biobrandstoffen (8,6 % biobrandstoffen in 2020⁵¹). De uitstoot zou 25,8 Mt bedragen in 2024 tegenover 26,4 Mt in 2005.

De energiegebonden emissies afkomstig van de diensten en gezinnen zouden toenemen met gemiddeld 0,3 % per jaar gedurende de projectieperiode. Dit kan worden verklaard door een beperkte toename van

⁴⁶ Voor een methodologische beschrijving, zie Regionale economische vooruitzichten 2014-2019, FPB, BISA, SVR, IWEPS, p. 101, juli 2014.

⁴⁷ De energiebalans voor 2017, 2020 en 2024 en de evolutie van de verschillende broeikasgassen (CO₂, CH₄, N₂O en gefluoreerde gassen) worden weergegeven in de elektronische bijlage.

⁴⁸ Zie *Projections of greenhouse gas emissions by sources and removal by sinks: Information on the assumptions, parameters and methods, Reporting under Article 14 of Regulation (EU) n°525/2013*, Nationale Klimaatcommissie, maart 2019.

⁴⁹ De stopzetting van Doel 3 is voorzien voor 1 oktober 2022 en van Tihange 2 voor 1 februari 2023 overeenkomstig de wet van 28 juni 2015. De elektriciteitsproductie door deze centrales wordt bij hypothese opgevangen door een toename van de invoer van elektriciteit en door de toename van de productie door gascentrales.

⁵⁰ De evolutie van de gefluoreerde gassen is op nationaal en regionaal niveau gebaseerd op de evolutie in *Projections of greenhouse gas emissions by sources and removal by sinks: Information on the assumptions, parameters and methods, Reporting under Article 14 of Regulation (EU) n°525/2013*, op. cit.

⁵¹ De evolutie van de biobrandstoffen is gebaseerd op het koninklijk besluit van 21 juli 2016 tot vaststelling van de minimale nominale volumes duurzame biobrandstoffen die de volumes benzine, die jaarlijks tot verbruik worden uitgeslagen, moeten bevatten en de wet van 26 december 2015 houdende de minimale nominale volumes duurzame biobrandstoffen die de volumes fossiele motorbrandstoffen, die jaarlijks tot verbruik worden uitgeslagen, moeten bevatten.

het totaal energieverbruik gecombineerd met een toename van het aandeel van energieproducten met een lager koolstofgehalte in het energieverbruik. De uitstoot zou in 2024 25,1 Mt bedragen tegenover 31,3 Mt in 2005.

In de periode 2018-2024 zou de uitstoot afkomstig van de industriële processen sterk afnemen (-2 %). De landbouwemissies zouden licht afnemen gedurende deze periode en de emissies afkomstig van afvalverwerking zouden terugvallen met gemiddeld 4,6 % per jaar⁵².

6.2. Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Volgens de emissie-inventaris van maart 2019 bedroeg de uitstoot van de broeikasgassen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in 2017 3,7 Mt CO₂-equivalenten en vertegenwoordigden de emissies 3 % van de nationale emissies. De emissies waren hoofdzakelijk afkomstig van de verwarming van gebouwen (residentiële sector en tertiaire sector) en transport. Het energie-eindverbruik bedroeg 5 % van het totaal verbruik.

De totale broeikasgasemissies van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zouden met gemiddeld 0,4 % per jaar toenemen gedurende de periode 2018-2024. In 2024 zou het niveau van de emissies 3,8 Mt CO₂-equivalenten bedragen, d.i. 0,7 Mt minder dan in 2005. Hierbij zou 2,7 Mt CO₂-equivalenten afkomstig zijn van de verwarming van gebouwen tegenover 3,1 Mt in 2005. De uitstoot afkomstig van transport zou 1,2 Mt bedragen, wat ongeveer evenveel zou zijn als in 2005. De emissies afkomstig van de verwarming van gebouwen zouden toenemen met gemiddeld 0,3 % per jaar in de periode 2018-2024. De emissies afkomstig van transport zouden toenemen met gemiddeld 0,4 % per jaar.

6.3. Vlaams Gewest

Volgens de emissie-inventaris van maart 2019 bedroeg de uitstoot van de broeikasgassen van het Vlaamse Gewest in 2017 75,5 Mt CO₂-equivalenten. Dit betekende een daling met ongeveer 14 Mt CO₂-equivalenten t.o.v. 2005. De emissies vertegenwoordigden 66 % van de nationale emissies. De sectoren die in het Vlaams Gewest een belangrijk aandeel hadden in de evolutie van de broeikasgasemissies zijn de transformatie van energie, de transportsector, de verwarming van gebouwen (residentiële sector en tertiaire sector) en industrie. Het energie-eindverbruik bedroeg 64 % van het totaal.

De totale broeikasgasemissies van het Vlaams Gewest zouden aanvankelijk afnemen en vervolgens hoger uitkomen door de stopzetting van Doel 3. In 2024 zou het niveau van de emissies 76,2 Mt CO₂-equivalenten bedragen. Dit zou ongeveer 13 Mt minder zijn dan in 2005.

De emissies afkomstig van de transformatiesector zouden in het begin van de periode 2018-2024 afnemen vooral door een sterke ontwikkeling van de productie van elektriciteit op basis van hernieuwbare energiebronnen. Vervolgens zouden ze hernemen door de stopzetting van Doel 3. In 2024 zou de uitstoot dan 19,9 Mt bedragen tegenover 23,9 Mt in 2005.

⁵² De evolutie van de CH₄ en N₂O emissies afkomstig van de landbouw en afvalverwerking is op nationaal en regionaal niveau gebaseerd op de evolutie in *Projections of greenhouse gas emissions by sources and removal by sinks: Information on the assumptions, parameters and methods, Reporting under Article 14 of Regulation (EU) n°525/2013*, op.cit.

De energiegebonden emissies afkomstig van de industrie zouden afnemen met gemiddeld 0,1 % per jaar in de periode 2018-2024 door de verdere toepassing van energiebesparende technologieën, het toenemend gebruik van hernieuwbare energiebronnen en de doelstellingen tegen 2020 voor de installaties die vallen onder het Europees CO₂-emissiehandelssysteem. De uitstoot zou dan 10,8 Mt bedragen in 2024 tegenover 9,6 Mt in 2005.

De energiegebonden emissies afkomstig van de verwarming van gebouwen zouden slechts licht toenemen met gemiddeld 0,4 % per jaar gedurende de periode 2018-2024 dankzij de structurele wijziging van het energieverbruik (stijging van het aandeel van aardgas en doorbraak van hernieuwbare energie) en 16 Mt bedragen in 2024 (19,6 Mt in 2005). De transportemissies zouden zich stabiliseren dankzij de vernieuwing van het wagenpark door minder vervuilende wagens en het hoger gebruik van biobrandstoffen. De uitstoot zou 17 Mt bedragen in 2024 tegenover 16,5 Mt in 2005. De emissies afkomstig van de industriële processen, van afvalverwerking en van landbouw zouden afnemen gedurende de projectieperiode.

6.4. Waals Gewest

Volgens de emissie-inventaris van maart 2019 bedroeg de uitstoot van de broeikasgassen van het Waals Gewest in 2017 35,3 Mt CO₂-equivalenten. Dit betekende een daling met 16 Mt CO₂-equivalenten t.o.v. 2005. De emissies vertegenwoordigden 31 % van de nationale emissies. In het Waals Gewest werd de evolutie van de broeikasgasemissies vooral bepaald door de evolutie van de industriële emissies, de transportemissies en de uitstoot afkomstig van de verwarming van gebouwen (residentiële sector en tertiaire sector). Het energie-eindverbruik bedroeg 31 % van het totaal.

De totale broeikasgasemissies van het Waals Gewest zouden gedurende de periode 2018-2024 afnemen met gemiddeld 0,9 % per jaar. In 2024 zou het niveau van de emissies 33,2 Mt CO₂-equivalenten bedragen, tegenover 51,3 Mt in 2005.

De emissies afkomstig van de transformatiesector zouden aanvankelijk afnemen door een sterke ontwikkeling van de productie van elektriciteit op basis van hernieuwbare energiebronnen. Vervolgens zouden ze hernemen door de stopzetting van Tihange 2. In 2024 zou de uitstoot dan 4 Mt bedragen tegenover 6,1 Mt in 2005.

De energiegebonden emissies afkomstig van de industrie zouden sterk afnemen met gemiddeld 2,7 % per jaar in de periode 2018-2024 en 5,7 Mt bedragen tegenover 6,6 Mt in 2005. De emissies afkomstig van transport zouden gedurende de periode 2018-2024 afnemen met gemiddeld 0,5 % per jaar. De emissies afkomstig van de verwarming van gebouwen zouden zich stabiliseren. De uitstoot zou in 2024 respectievelijk 7,7 en 6,4 Mt bedragen tegenover 8,8 Mt en 8,6 Mt in 2005. De emissies afkomstig van de industriële processen zouden afnemen met gemiddeld 1,9 % per jaar in de periode 2018-2024 en zouden 5 Mt bedragen in 2024 tegenover 11,3 Mt in 2005. Deze spectaculaire daling is toe te schrijven aan de herstructurering van de Waalse industrie waarbij onder andere verschillende hoogovens werden gesloten. De emissies afkomstig van afvalverwerking en van landbouw zouden eveneens afnemen.

Tabel 23 Evolutie van de totale broeikasgasemissies per sector
in Mt CO₂-equivalenten

	2005 (1)	2017 (1)	2020 (2)	2024 (2)	Gemiddelde jaarlijkse groei­voeten 2018-2024 (2)
Het Rijk					
1. Energie	105,5	83,3	81,8	85,5	0,4
1.A. Verbranding van brandstoffen	104,8	82,6	81,1	84,8	0,4
1.A1. Transformatie van energie	30,4	21,1	19,8	24,4	2,1
1.A2. Industrie	16,3	17,9	17,6	16,5	-1,1
1.A3. Transport	26,4	26,1	25,5	25,8	-0,1
1.A4. Diensten, gezinnen, landbouw	31,3	24,5	25,2	25,1	0,3
1.A5. Overige	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0
Statistische aanpassing	0,2	-7,1	-7,1	-7,1	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,7	0,7	0,6	0,6	-0,6
2. Industriële processen	26,4	19,7	18,4	17,1	-2,0
3. Landbouw	10,3	10,1	9,9	9,6	-0,7
5. Afval	3,1	1,5	1,3	1,1	-4,6
Totaal	145,3	114,5	111,3	113,2	-0,2
Brussels Hoofdstedelijk Gewest					
1. Energie	4,3	3,4	3,6	3,6	0,9
1.A. Verbranding van brandstoffen	4,3	3,4	3,5	3,6	0,9
1.A1. Transformatie van energie	0,5	0,4	0,5	0,5	4,1
1.A2. Industrie	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,6
1.A3. Transport	1,1	1,1	1,1	1,2	0,4
1.A4. Diensten, gezinnen, landbouw	3,1	2,6	2,7	2,7	0,3
1.A5. Overige	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Statistische aanpassing	-0,5	-0,9	-0,9	-0,9	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,6
2. Industriële processen	0,2	0,3	0,2	0,2	-7,1
3. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,7
5. Afval	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,2
Totaal	4,5	3,7	3,8	3,8	0,4
Vlaams Gewest					
1. Energie	67,1	55,3	54,1	58,3	0,8
1.A. Verbranding van brandstoffen	66,7	54,9	53,7	57,9	0,8
1.A1. Transformatie van energie	23,9	17,1	15,7	19,9	2,1
1.A2. Industrie	9,6	10,9	10,9	10,8	-0,1
1.A3. Transport	16,5	17,0	16,7	17,0	0,0
1.A4. Diensten, gezinnen, landbouw	19,6	15,5	16,1	16,0	0,4
1.A5. Overige	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
Statistische aanpassing	-3,0	-5,8	-5,8	-5,8	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,5	0,4	0,4	0,4	-0,6
2. Industriële processen	15,0	13,7	12,8	11,9	-2,0
3. Landbouw	5,3	5,6	5,4	5,3	-0,7
5. Afval	2,0	1,0	0,9	0,7	-4,9
Totaal	89,4	75,5	73,2	76,2	0,1

	2005 (1)	2017 (1)	2020 (2)	2024 (2)	Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten 2018-2024 (2)
Waals Gewest					
1. Energie	34,1	24,6	24,1	23,5	-0,6
1.A. Verbranding van brandstoffen	33,8	24,4	23,9	23,3	-0,6
1.A1. Transformatie van energie	6,1	3,6	3,5	4,0	1,6
1.A2. Industrie	6,6	6,9	6,6	5,7	-2,7
1.A3. Transport	8,8	8,0	7,7	7,7	-0,5
1.A4. Diensten, gezinnen, landbouw	8,6	6,4	6,5	6,4	0,0
1.A5. Overige	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Statistische aanpassing	3,7	-0,5	-0,5	-0,5	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,2	0,2	0,2	0,2	-0,6
2. Industriële processen	11,3	5,7	5,4	5,0	-1,9
3. Landbouw	5,0	4,5	4,5	4,3	-0,7
5. Afval	1,0	0,5	0,4	0,3	-4,1
Totaal	51,3	35,3	34,3	33,2	-0,9

(1) De cijfers voor 2005 en 2017 stemmen overeen met de inventariswaarden voor 2005 en 2017 afkomstig uit de nationale en regionale emissie-inventarissen van maart 2019, behalve voor de energiegebonden CO₂-emissies, die werden endogeen berekend voor 2005 en 2017 met HERMES en HERMREG.

(2) Regionale economische vooruitzichten 2019-2024.

7. Synthese

Om tegemoet te komen aan de vraag naar economische vooruitzichten met een regionale dimensie, ontwikkelden het Federaal Planbureau en de drie gewestelijke studie- en statistiekdiensten (BISA, IWEPs en Statistiek Vlaanderen) de voorbije tien jaar een multiregionaal en multisectoraal model: HERMREG. De versie die werd gebruikt voor de huidige vooruitzichten is een top-down macro-econometrisch middellangetermijnmodel dat volledig is afgestemd op het nationale HERMES-model, dat de nationale en de internationale context levert.

Met behulp van HERMREG werden regionale vooruitzichten tot 2024 opgesteld voor o.m. het bbp, de werkgelegenheid, de beroepsbevolking, de pendel, de werkloosheid, de lonen en de productiviteit. Het model bevat ook een module om het energieverbruik en de broeikasgasemissies regionaal op te splitsen. Daarnaast is er een module voor de overheidsfinanciën, die een projectie maakt van de ontvangsten en de uitgaven van de verschillende gemeenschappen en gewesten. Tot slot is er ook een blok van vergelijkingen voor de berekening van de inkomens van de huishoudens per gewest.

De regionale vooruitzichten zijn coherent met de nationale vooruitzichten die in juni 2019 werden gepubliceerd en zelf waren gebaseerd op de economische informatie die eind mei 2019 beschikbaar was. De nationale projectie houdt met name rekening met de achteruitgang van de internationale conjunctuur die in de tweede helft van 2018 is ingezet, in een context van een terugval van de internationale handel die dit en volgend jaar nog op de Europese groei zal wegen. De verzwakking van de buitenlandse vraag gericht aan de Belgische economie die daaruit voortvloeit zou gedeeltelijk worden gecompenseerd door de zwakke invoergroei in 2019 en door een sterkere particuliere consumptie in 2020, waardoor de vertraging van het Belgische bbp beperkt zou blijven tijdens die twee jaren. De nationale economische groei zou zowel in 2019 als 2020 1,3 % bedragen. Dat groeitempo zou zich gemiddeld handhaven van 2021 tot 2024: de bbp-groei zou licht hernemen in 2021 (1,4 %) onder impuls van een wat sterkere uitvoer, maar vervolgens terugvallen tot 1,2 % in 2023 en 2024 als gevolg van de beperktere bestedingsdynamiek van de gezinnen en de ondernemingen in een context die wordt gekenmerkt door een vertraging van de werkgelegenheidscreatie en een stijging van de rentevoeten. Zoals gebruikelijk worden deze vooruitzichten voor de Belgische economie opgesteld bij ongewijzigd beleid. Ze anticiperen niet op eventuele besparingsmaatregelen die de toekomstige regeringen kunnen nemen, wat resulteert in neerwaartse risico's m.b.t. de overheidsbestedingen en hun impact op de economische groei.

Sinds 2011 is de volumegroei van het Vlaamse bbp positief en hoger dan die van de andere twee gewesten. Hij is bijzonder krachtig tussen 2014 en 2017 (+2,0 % per jaar). De verwerkende nijverheid en de 'overige marktdiensten' in het Vlaams Gewest lijken meer voordeel te hebben gehaald uit de verbetering van de Europese economische context. Sinds 2014 is de Waalse economische activiteit ook gestegen, ondersteund door een aanzienlijke groei van de activiteit binnen de 'overige marktdiensten'. De Waalse economische groei (+1,4 % per jaar) bleef evenwel achter op de groei in Vlaanderen. In Brussel laat de economische activiteit een meer onregelmatig profiel en een minder sterke groei optekenen dan in de andere twee gewesten (gemiddeld + 0,3 % per jaar van 2014 tot 2017), en wordt die neerwaarts beïnvloed door de bedrijfstakken 'krediet en verzekeringen' en 'handel en horeca'. De voorlopige raming voor 2017 die werd gepubliceerd in de meest recente regionale rekeningen van het

Instituut voor de Nationale Rekeningen geeft aan dat in dat jaar de groei 2,0 % zou hebben bedragen in Vlaanderen, 1,6 % in Wallonië en 0,8 % in Brussel, wat past binnen de recente trends.

De internationale conjunctuurverzwakking zou de bijdrage van de bedrijfstakken van de verwerkende nijverheid tot de groei verminderen, zowel in Vlaanderen vanaf 2018 als in Wallonië vanaf 2019. Die afzwakking zou zich ook voordoen in de 'overige marktdiensten'⁵³ en op die manier een invloed hebben op het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. De negatieve impact in dat laatste gewest zou niettemin worden getemperd door een minder negatieve bijdrage van de bedrijfstak 'handel en horeca' dan in het verleden. De economische groeiverschillen tussen de gewesten zouden dus afnemen gedurende de fase van vertraging van 2018-2019 en vervolgens aanhouden in 2020 en de daaropvolgende jaren. Het verschil tussen Vlaanderen en Wallonië zou gemiddeld 0,3 procentpunt (pp) bedragen tussen 2021 en 2024. Over dezelfde periode zou de Brusselse economische groei nog 0,6 procentpunt onder de verwachte groei in Vlaanderen blijven. Op middellange termijn (2021-2024) zou het Vlaamse en Waalse bbp stijgen met respectievelijk 1,4 % en 1,2 % per jaar. De Brusselse economische groei zou zich handhaven op gemiddeld 0,9 % per jaar tussen 2021 en 2024. Die stabilisering t.o.v. 2017 is het gevolg van een sterkere groei in de bedrijfstak 'krediet en verzekeringen' die de verwachte vertraging in de andere bedrijfstakken compenseert.

In de drie gewesten kon de recente economische groei onder meer steunen op de krachtige investeringen, waarvan de sinds 2014 waargenomen dynamiek zich zou voorzetten tot 2019. Van 2017 tot 2019 schommelde de jaarlijkse investeringsgroei⁵⁴ gemiddeld nog rond 2,8 % in Brussel, 2,9 % in Vlaanderen en 3,0 % in Wallonië. Nadien zou het groeitempo van de investeringen meer beperkt zijn. Van 2021 tot 2024 zou de investeringsgroei 1,7 % bedragen in Brussel en ongeveer 2,0 % in de twee andere gewesten, dit tegen de achtergrond van een lichte groeivertraging van de activiteit op middellange termijn en van een stijging van de rentevoeten en van de loonkosten per eenheid product. Op middellange termijn zouden de Vlaamse investeringen kunnen rekenen op een grote bijdrage van de marktdiensten, die met name worden ondersteund door de investeringen in het kader van het Oosterweel-project binnen de bedrijfstak 'vervoer en communicatie'. De tertiaire marktdiensten zouden minder bijdragen tot de investeringen in Wallonië dan in Vlaanderen. Omgekeerd zou de bijdrage van de industrie wederom hoger zijn in Vlaanderen, maar in mindere mate dan in het recente verleden. In Brussel zou de investeringsgroei, net zoals in het verleden, meer gematigd zijn in de marktdiensten dan in de andere twee gewesten. De investeringen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zouden worden ondersteund door de overheidsinvesteringen die sterk stijgen op federaal niveau en in de gemeenschappen en gewesten.

In elk gewest is de economische activiteit arbeidsintensief sinds 2015, en dat zou zo blijven tot 2019. De nog steeds gematigde activiteitsgroei en de aanhoudend forse reële werkgelegenheidsgroei laten immers weinig ruimte voor productiviteitswinsten. In de marktbedrijfstakken zouden die vrijwel nihil zijn in de drie gewesten. Vervolgens zou de verwachte stijging van de reële brutolonen per hoofd en het uitblijven van bijkomende arbeidskostenverlagende maatregelen⁵⁵ vanaf 2020 samengaan met een herstel van de productiviteit en een minder dynamische werkgelegenheidsevolutie. In Vlaanderen en

⁵³ Bedrijfstak die verscheidene activiteiten groepeerd, zoals interimwerk, zakelijke dienstverlening, immobiiliën, enz.

⁵⁴ De investeringen in woningen niet meegerekend

⁵⁵ Met uitzondering van een toename van de loonsubsidies in 2020 (voornamelijk ten gunste van de bouwsector).

Wallonië zou de industrie een belangrijke bron van de productiviteitsgroei blijven en zou die de loongroei ruimschoots overschrijden, wat niet het geval is in de diensten. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zou de globale productiviteitsgroei onder meer worden ondersteund door het productiviteitsherstel binnen de bedrijfstak 'handel en horeca' vanaf 2020. Algemeen genomen zou de productiviteitsgroei van de marktbedrijfstakken van 2021 tot 2024 weinig verschillen tussen de gewesten, maar nog steeds het sterkst zijn in Vlaanderen (0,8 % per jaar, tegenover 0,7 % in Wallonië en 0,6 % in Brussel). De stijging van de reële loonkosten per hoofd zou ook gelijkaardig zijn van gewest tot gewest. Van 2021 tot 2024 zou die gemiddeld 1,0 % per jaar bedragen in Vlaanderen, 0,9 % in Wallonië en 0,8 % in Brussel, wat licht hoger is dan de ontwikkeling van de productiviteit per hoofd. Daardoor zouden de reële loonkosten per eenheid product van de marktbedrijfstakken van de drie gewesten stijgen.

In de drie gewesten van het land zou de groei van de binnenlandse werkgelegenheid (of volgens gewest van werkplaats) geleidelijk vertragen over de volledige periode 2018-2024, waarbij de grootste daling zou plaatsvinden tussen 2019 en 2022. Over de periode 2018-2024 zou de gemiddelde werkgelegenheidsgroei een bepaalde regionale heterogeniteit vertonen in lijn met de geprojecteerde bbp-groei voor elk gewest. Die zou gemiddeld 0,4 % per jaar bedragen in Brussel, wat aanzienlijk lager is dan de groei die wordt verwacht in Wallonië (+0,7 %) en Vlaanderen (+0,9 %). Die percentages stemmen overeen met een netto jobcreatie van gemiddeld 26 000 personen per jaar in Vlaanderen (182 000 gecumuleerd over de hele periode), 9 000 in Wallonië (64 000 gecumuleerd) en 3 000 in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (21 000 gecumuleerd). Op middellange termijn zouden de takken 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' en 'overige marktdiensten' in elk gewest de drijvende kracht blijven vormen achter de werkgelegenheidsgroei, net als in het recente verleden.

De verrekening van de evolutie in de pendelstromen (zowel intergewestelijke als grensoverschrijdende pendelarbeid) geeft een projectie van de werkgelegenheid naar regio van woonplaats van de werknemers (of de 'werkende beroepsbevolking'). Die nuancering is vooral van belang voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, dat wordt gekenmerkt door het feit dat zijn ingezetenen slechts ongeveer de helft van de banen op het grondgebied innemen. Tijdens de afgelopen vijftien jaar is het aandeel van de Brusselse ingezetenen op de eigen arbeidsmarkt en op die van de twee andere gewesten voortdurend groter geworden. Die trend zou zich doorzetten, waardoor de groei van de werkende beroepsbevolking over de periode 2018-2024 dynamischer zou zijn in Brussel (gemiddeld 1,2 % per jaar) dan in Vlaanderen (0,8 %) en in Wallonië (0,7 %).

Die projecties bepalen, samen met de projecties van de bevolking op arbeidsleeftijd, de evolutie van de werkgelegenheidsgraad in elk van de drie gewesten. Volgens de EU2020-definitie⁵⁶ zou die laatste in 2024 63,9 % bedragen in Brussel (+2,4 pp in vergelijking met 2018), 77,7 % in Vlaanderen (+3,1 pp) en 66,0 % in Wallonië (+2,4 pp).

De groei van de bevolking op arbeidsleeftijd zou geleidelijk vertragen in de drie gewesten. In Brussel zouden de migratiestromen niet langer volstaan om de uitgaande interne stromen te compenseren. Het

⁵⁶ In het kader van de EU2020-strategie wordt de werkgelegenheidsgraad gedefinieerd als de verhouding tussen de werkende bevolking en de bevolking in de klasse 20-64 jaar. Die wordt bovendien gemeten op basis van cijfers uit de Enquête naar de arbeidskrachten.

cohorte-effect van jongeren van 15 jaar en ouder stijgt evenwel, zodat tussen 2018 en 2024 de groei van de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd gemiddeld met 0,5 % per jaar zou toenemen en in 2024 zou vertragen tot 0,2 %. Over dezelfde periode zou de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd 0,1 % bedragen in Vlaanderen (waar die negatief zou worden in 2024), terwijl die nihil zou zijn in Wallonië (maar reeds negatief was vanaf 2023). In beide gewesten zou de forse negatieve impact van de natuurlijke bewegingen – meer uitgesproken in Vlaanderen – net gecompenseerd worden door de positieve migratiebijdrage (die ook dynamischer is in Vlaanderen).

De Vlaamse activiteitsgraad zou aanzienlijk stijgen, aangezien de eindeloopbaanhervormingen die blijven ondersteunen tot 2022. Daarna stijgt die verder, maar trager, tot 77,4 % in 2024. De Waalse activiteitsgraad zou ook stijgen en in het eerste deel van de projectieperiode voordeel halen uit het geleidelijk verdwijnen van de negatieve groei van de activiteitsgraden bij de jongeren, maar minder ondersteund worden door de participatiegraden van de oudere leeftijdsklassen. De activiteitsgraad zou trager toenemen dan in Vlaanderen en 70,8 % bedragen in 2024. In Brussel zou de activiteitsgraad licht dalen op middellange termijn tot 69,3 % in 2024. De cohorte-effecten zouden immers nauwelijks van invloed zijn op de activiteitsgraad in de oudere leeftijdsklassen en de recente stijging van de participatiegraad in de leeftijdsgroep van 25-49 jaar zou vrij snel afnemen. De evolutie van de leeftijdsstructuur zou bovendien een steeds grotere neerwaartse druk uitoefenen op de macro-economische activiteitsgraad.

Als gevolg van de demografische evoluties en de evoluties van de activiteitsgraad, zou de groei van het arbeidsaanbod (of 'beroepsbevolking') vertragen in de drie gewesten. Hoewel de neerwaartse trend meer uitgesproken is in Vlaanderen en Brussel, zou de beroepsbevolking in Wallonië gemiddeld het minst stijgen (+0,1 % per jaar over de periode 2018-2024). Die stijging is minder sterk dan in Vlaanderen (+0,4 % per jaar) – waar veranderingen in activiteitsgraden positiever doorwegen – en in Brussel (eveneens +0,4 % per jaar), waar de groei van het arbeidsaanbod nog steeds wordt ondersteund door demografische impulsen.

Die evoluties van het arbeidsaanbod en van de werkende beroepsbevolking vertalen zich in een aanhoudende daling van de werkloosheidsgraad⁵⁷ in de drie gewesten. De werkloosheidsgraad zou in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest dalen van 16,5 % in 2018 tot 12,9 % in 2024, in Wallonië van 13,2 % tot 10,7 % en in Vlaanderen van 6,5 % tot 4,7 %. Die percentages zijn opmerkelijk, aangezien ze niet meer werden waargenomen in alle gewesten sinds de jaren 1980. Dat scenario voor de arbeidsmarkt wordt evenwel gedeeltelijk ondersteund door een begrotingsbeleid van de gezamenlijke overheid dat – zonder bijkomende maatregelen – tot een hoger tekort zou leiden. Niettemin zijn de resultaten gebaseerd op een forse daling van de werkloosheidsgraad in de hogere leeftijdsklassen, een kenmerk dat ertoe bijdraagt dat – louter kwantitatief – het huidige regionale scenario dat is opgesteld voor de arbeidsmarkt geen enkele onredelijke evolutie voor de daling van de regionale werkloosheidsgraad in de leeftijdsklasse 15-49 jaar impliceert. Dat neemt niet weg dat de aanzienlijke en snelle daling van de werkloosheidsgraden tot een (grotere) krapte in bepaalde segmenten van de arbeidsmarkt (beroepen, vaardigheden) kan leiden.

⁵⁷ Administratief concept.

Over de periode 2018-2024 zou het reëel beschikbaar inkomen van de huishoudens in een gelijkaardig tempo toenemen in alle gewesten: gemiddeld 1,5 % per jaar in Vlaanderen, 1,4 % in Brussel en 1,2 % in Wallonië. Na een periode van bijna-nulgroei in reële termen hebben de inkomens van de huishoudens zich de afgelopen drie of vier jaar (afhankelijk van het gewest) aanzienlijk hersteld en stijgen ze verder in 2019. In dat jaar is er in de drie gewesten een nog steeds sterke groei van de werkende beroepsbevolking, stijgen de reële lonen per hoofd en zijn er nieuwe belastingverlagingen (het laatste luik van de federale taxshift). Na 2020 zou de groei van het reëel beschikbaar gezinsinkomen vertragen. In Vlaanderen zou het niettemin een groeitempo aanhouden van 1,4 % per jaar tussen 2021 en 2024. Enerzijds zouden de primaire inkomens van de Vlaamse gezinnen in hetzelfde tempo stijgen, ondersteund door de lonen per hoofd en het inkomen uit vermogen. Anderzijds zouden de sociale uitkeringen sneller stijgen in Vlaanderen dan elders. De groei van het beschikbaar inkomen zou daarentegen slechts 1,0 % per jaar bedragen in Wallonië, hoofdzakelijk als gevolg van een minder sterke groei van de primaire inkomens. Over dezelfde periode 2021-2024 zou het reëel beschikbaar inkomen van de Brusselse gezinnen jaarlijks stijgen met 1,1 %. Ondanks het feit dat de primaire inkomens de sterkste groei laten optekenen in het land, zouden de sociale uitkeringen (die minder worden ondersteund door de pensioenen dan in Vlaanderen en Wallonië) er gevoelig minder snel stijgen dan het gemiddelde van het land.

De groei van het reëel beschikbaar inkomen per inwoner zou daarentegen vrijwel identiek zijn in de drie gewesten over de periode 2018-2024, met een groei van gemiddeld 0,9 % per jaar in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en het Waals Gewest, en 1,0 % in het Vlaams Gewest. De groeivertraging van de Brusselse bevolking die de afgelopen jaren is waargenomen en die zich zou voorzetten op middellange termijn, vertaalt zich door het vrijwel wegvallen van het negatief verschil dat het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft laten optekenen in het verleden.

Bij ongewijzigd beleid vertonen de rekeningen van de Franse Gemeenschap, het Waalse Gewest en het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest een tekort over de periode 2019-2024. De Vlaamse Gemeenschap en de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, die een overschot boeken in 2019, zijn opnieuw deficitair vanaf 2020. Die tekorten zijn geheel of gedeeltelijk het gevolg van de dynamische evolutie van de investeringen in fysiek kapitaal (de Oosterweelverbinding in het Vlaamse Gewest, het Waalse investeringsplan in het Waalse Gewest en de projecten ter verbetering van de mobiliteit en veiligheid in het Brusselse Gewest) en in menselijk kapitaal (Pacte d'excellence in de Franse Gemeenschap).

8. Bibliografie

- Bassilière, D., Bossier, F., Caruso, F., Hendrickx, K., Hoorelbeke, D., Loes, O. (2008a), Uitwerking van een regionaal projectiemodel, een eerste toepassing van het HERMREG model op de nationale economische vooruitzichten 2007-2012, FPB – BISA – IWEPS – SVR, januari 2008.
- Bassilière, D., Bossier, F., Caruso, F., Hoorelbeke, D., Lohest, O. (2008b), Vijfentwintig jaar regionale ontwikkelingen - Een overzicht op basis van de databank van het HERMREG-model, Planning Paper 104, FPB – BISA – IWEPS – SVR, april 2008.
- Bracke, I., Vandille, G. (2005), Regionale emissievoorzichten, Working Paper 5-05, FPB, maart 2005.
- Federaal Planbureau, Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse, Institut wallon de l'évaluation, de la prospective et de la statistique en Statistiek Vlaanderen (2018), Regionale economische vooruitzichten 2018-2023, juli 2018.
- Federaal Planbureau, Statbel (2019), Demografische vooruitzichten 2018-2070, januari 2019.
- Federaal Planbureau (2019), Economische vooruitzichten 2019-2024, juni 2019.
- Instituut voor de Nationale Rekeningen (2018), Rekeningen van de overheid 2017, oktober 2018.
- Instituut voor de Nationale Rekeningen (2018b), Nationale rekeningen 2017 - Gedetailleerde rekeningen en tabellen, oktober 2018.
- Instituut voor de Nationale Rekeningen (2019), Regionale rekeningen 2017, februari 2019.
- Instituut voor de Nationale Rekeningen (2019b), Perscommuniqué "Rekeningen van de overheid 2018", 18 april 2019.
- Nationale Klimaatcommissie (2019), Projections of greenhouse gas emissions by sources and removal by sinks: Information on the assumptions, parameters and methods, Reporting under Article 14 of Regulation (EU) n° 525/2013, maart 2019.
- Vandresse, M. (2015), Une modélisation de l'évolution future de la migration internationale pour la Belgique, Working Paper 02-15, maart 2015.

9. Bijlage

9.1. Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid

Tabel 24 Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid - Brussels Hoofdstedelijk Gewest
in procentpunt

	2017	2018	2019	2020	2021- 2024	Gemiddelden		
						2004- 2010	2011- 2017	2018- 2024
1. Toegevoegde waarde in volume								
1.1. Landbouw	-0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.2. Energie	-0,4	-0,0	0,0	0,0	-0,0	0,1	-0,2	0,0
1.3. Verwerkende nijverheid	0,0	-0,0	0,0	0,0	-0,0	-0,1	-0,1	-0,0
a. Intermediaire goederen	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,1	-0,0	-0,0
b. Uitrustingsgoederen	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,1	-0,0	0,0
c. Verbruiksgoederen	-0,0	-0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0	-0,0	0,0
1.4. Bouw	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0
1.5. Marktdiensten	0,9	0,7	0,6	0,7	0,7	0,9	0,4	0,7
a. Vervoer en communicatie	0,4	0,2	0,2	0,2	0,1	0,0	0,3	0,2
b. Handel en horeca	-0,3	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,3	-0,1
c. Krediet en verzekeringen	-0,0	-0,1	0,0	0,2	0,2	0,3	-0,1	0,1
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1
e. Overige marktdiensten	0,8	0,7	0,4	0,3	0,4	0,7	0,6	0,4
1.6. Niet-verhandelbare diensten	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2
a. Overheid en onderwijs	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2
b. Huishoudelijke diensten	-0,0	-0,0	0,0	-0,0	0,0	-0,0	-0,0	0,0
1.7. Totaal	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	1,2	0,4	0,9
2. Werkgelegenheid								
2.1. Landbouw	-0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0	0,0	0,0
2.2. Energie	0,0	0,0	0,0	-0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2.3. Verwerkende nijverheid	-0,0	0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,3	-0,1	-0,0
a. Intermediaire goederen	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,1	-0,1	-0,0
b. Uitrustingsgoederen	0,0	0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,1	-0,0	-0,0
c. Verbruiksgoederen	-0,0	0,0	0,0	-0,0	-0,0	-0,1	-0,0	-0,0
2.4. Bouw	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1
2.5. Marktdiensten	0,3	0,6	0,6	0,4	0,3	0,5	0,3	0,4
a. Vervoer en communicatie	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	-0,1	-0,0	0,0
b. Handel en horeca	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,2	-0,1
c. Krediet en verzekeringen	-0,2	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,2	-0,2	-0,1
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
e. Overige marktdiensten	0,4	0,5	0,4	0,4	0,3	0,7	0,5	0,3
2.6. Niet-verhandelbare diensten	0,1	0,0	-0,0	0,1	0,0	0,2	0,2	0,0
a. Overheid en onderwijs	0,1	0,0	-0,0	0,1	0,0	0,3	0,2	0,0
b. Huishoudelijke diensten	0,0	-0,0	0,0	-0,0	0,0	-0,1	-0,0	0,0
2.7. Totaal	0,5	0,7	0,6	0,4	0,3	0,5	0,4	0,4

Tabel 25 Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid - Vlaams Gewest
in procentpunt

	2017	2018	2019	2020	2021- 2024	Gemiddelden		
						2004- 2010	2011- 2017	2018- 2024
1. Toegevoegde waarde in volume								
1.1. Landbouw	-0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0	0,0
1.2. Energie	-0,3	-0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0
1.3. Verwerkende nijverheid	0,5	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1	0,4	0,2
a. Intermediaire goederen	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0	0,4	0,1
b. Uitrustingsgoederen	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0	-0,1	-0,0	0,0
c. Verbruiksgoederen	0,0	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
1.4. Bouw	-0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1
1.5. Marktdiensten	1,7	1,1	1,0	1,1	1,1	1,4	1,1	1,1
a. Vervoer en communicatie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1
b. Handel en horeca	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2
c. Krediet en verzekeringen	0,1	-0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
e. Overige marktdiensten	1,3	0,8	0,5	0,6	0,6	0,9	0,8	0,6
1.6. Niet-verhandelbare diensten	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
a. Overheid en onderwijs	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
b. Huishoudelijke diensten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0	-0,0	0,0
1.7. Totaal	2,0	1,7	1,5	1,6	1,5	2,0	1,7	1,5
2. Werkgelegenheid								
2.1. Landbouw	-0,0	0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0
2.2. Energie	0,0	-0,0	0,0	0,0	-0,0	0,0	0,0	0,0
2.3. Verwerkende nijverheid	0,1	0,2	-0,0	-0,1	-0,1	-0,3	-0,1	-0,1
a. Intermediaire goederen	0,1	0,1	-0,0	-0,0	-0,1	-0,1	-0,0	-0,0
b. Uitrustingsgoederen	0,0	0,0	0,0	-0,0	-0,0	-0,1	-0,1	-0,0
c. Verbruiksgoederen	0,0	0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,1	-0,1	-0,0
2.4. Bouw	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1
2.5. Marktdiensten	1,4	1,2	1,2	0,8	0,7	1,3	1,0	0,8
a. Vervoer en communicatie	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	-0,0	0,0
b. Handel en horeca	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1
c. Krediet en verzekeringen	-0,0	-0,1	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
e. Overige marktdiensten	1,0	0,8	0,7	0,5	0,4	0,8	0,7	0,5
2.6. Niet-verhandelbare diensten	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1
a. Overheid en onderwijs	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,2	0,1	0,1
b. Huishoudelijke diensten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0	0,0	0,0
2.7. Totaal	1,6	1,5	1,4	0,9	0,7	1,2	0,9	0,9

**Tabel 26 Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid -
 Waals Gewest
 in procentpunt**

	2017	2018	2019	2020	2021- 2024	Gemiddelden		2018- 2024
						2004- 2010	2011- 2017	
1. Toegevoegde waarde in volume								
1.1. Landbouw	-0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0	0,0
1.2. Energie	-0,3	-0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	-0,1	0,0
1.3. Verwerkende nijverheid	0,3	0,4	0,2	0,3	0,2	0,4	0,0	0,2
a. Intermediaire goederen	0,0	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	-0,1	0,1
b. Uitrustingsgoederen	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
c. Verbruiksgoederen	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
1.4. Bouw	-0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,2	0,0	0,1
1.5. Marktdiensten	1,3	0,7	0,8	0,7	0,8	1,0	0,6	0,7
a. Vervoer en communicatie	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	-0,1	0,1
b. Handel en horeca	0,2	0,0	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
c. Krediet en verzekeringen	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0	0,1
e. Overige marktdiensten	1,0	0,5	0,4	0,3	0,4	0,5	0,5	0,4
1.6. Niet-verhandelbare diensten	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1
a. Overheid en onderwijs	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1
b. Huishoudelijke diensten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0	-0,0	0,0
1.7. Totaal	1,6	1,3	1,2	1,2	1,2	1,8	0,8	1,2
2. Werkgelegenheid								
2.1. Landbouw	-0,0	0,0	0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0
2.2. Energie	0,0	-0,0	0,0	-0,0	-0,0	0,0	0,0	-0,0
2.3. Verwerkende nijverheid	0,1	0,2	0,0	-0,0	-0,0	-0,1	-0,1	-0,0
a. Intermediaire goederen	0,1	0,1	0,0	-0,0	-0,1	-0,1	-0,1	-0,0
b. Uitrustingsgoederen	-0,1	0,0	-0,0	0,0	0,0	-0,0	-0,0	0,0
c. Verbruiksgoederen	0,1	0,1	0,0	-0,0	0,0	-0,0	0,0	0,0
2.4. Bouw	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0	0,1	-0,0	0,1
2.5. Marktdiensten	1,1	0,9	0,9	0,6	0,5	1,1	0,8	0,6
a. Vervoer en communicatie	0,0	0,1	0,0	0,0	-0,0	-0,0	-0,1	0,0
b. Handel en horeca	0,3	0,1	0,2	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1
c. Krediet en verzekeringen	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3
e. Overige marktdiensten	0,7	0,5	0,4	0,3	0,2	0,7	0,5	0,3
2.6. Niet-verhandelbare diensten	0,1	0,1	-0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0
a. Overheid en onderwijs	0,1	0,1	-0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,0
b. Huishoudelijke diensten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,1	-0,0	0,0
2.7. Totaal	1,4	1,2	1,1	0,7	0,5	1,2	0,7	0,7

9.2. Inkomensrekeningen van de huishoudens - Gedetailleerde resultaten

Tabel 27 Inkomensrekeningen van de huishoudens - Brussels Hoofdstedelijk Gewest
in miljoen euro

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens								
Exploitatieoverschot (B.2n)	801	799	807	814	831	844	856	869
Gemengd inkomen (B.3n)	2453	2536	2613	2685	2763	2842	2919	2997
Beloning van werknemers (D.1)*	20838	21604	22491	23342	24147	24997	25877	26752
Netto-inkomen uit vermogen (D.4)	2686	2762	2784	2840	2935	3033	3133	3233
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)*	26778	27700	28695	29682	30676	31715	32785	33852
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening								
a. Middelen								
Sociale uitkeringen, exclusief sociale overdrachten in natura (D.62)	7503	7725	7920	8187	8423	8670	8931	9182
Uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	4041	4120	4228	4353	4504	4644	4785	4913
Uitkeringen overige sociale verzekeringen (D.622)	1779	1818	1873	1935	1978	2046	2122	2199
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.623)	1682	1787	1819	1899	1941	1980	2025	2069
b. Bestedingen								
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	4435	4609	4643	4840	5068	5322	5606	5926
Sociale premies (D.61)*	7678	7876	8173	8485	8766	9072	9397	9725
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	-497	-568	-564	-560	-556	-552	-547	-542
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	21670	22371	23234	23983	24709	25439	26165	26840

* Inclusief sociale premies ten laste van de werkgevers

Tabel 28 Inkomensrekeningen van de huishoudens - Vlaams Gewest
in miljoen euro

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens								
Exploitatieoverschot (B.2n)	4577	4562	4604	4645	4739	4816	4889	4969
Gemengd inkomen (B.3n)	16391	16852	17289	17754	18269	18777	19299	19837
Beloning van werknemers (D.1)*	137837	142005	147007	151409	155974	160928	166010	171189
Netto-inkomen uit vermogen (D.4)	18290	18858	19015	19390	20170	21127	22159	23243
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)*	177096	182277	187915	193198	199152	205647	212357	219238
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening								
a. Middelen								
Sociale uitkeringen, exclusief sociale overdrachten in natura (D.62)	51235	52843	54776	56829	58889	61168	63593	65996
Uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	31059	32073	33343	34730	36322	37889	39518	41101
Uitkeringen overige sociale verzekeringen (D.622)	14012	14413	14857	15336	15630	16167	16765	17383
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.623)	6164	6357	6576	6764	6937	7113	7310	7511
b. Bestedingen								
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	34573	35664	35696	36848	38345	40047	41935	44081
Sociale premies (D.61)*	53045	54222	56020	57827	59512	61455	63514	65634
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	-2396	-2736	-2716	-2696	-2675	-2656	-2634	-2613
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	138317	142498	148259	152656	157508	162658	167868	172905

* Inclusief sociale premies ten laste van de werkgevers

Tabel 29 Inkomensrekeningen van de huishoudens - Waals Gewest
in miljoen euro

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens								
Exploitatieoverschot (B.2n)	1786	1775	1789	1801	1835	1862	1888	1916
Gemengd inkomen (B.3n)	6325	6472	6604	6743	6899	7050	7204	7363
Beloning van werknemers (D.1)*	64610	66382	68624	70505	72531	74781	77197	79610
Netto-inkomen uit vermogen (D.4)	6577	6756	6788	6904	7096	7295	7506	7720
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)*	79297	81385	83804	85954	88361	90988	93796	96610
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening								
a. Middelen								
Sociale uitkeringen, exclusief sociale overdrachten in natura (D.62)	27859	28789	29833	30871	31906	33061	34289	35497
Uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	16680	17164	17852	18582	19407	20209	21029	21826
Uitkeringen overige sociale verzekeringen (D.622)	6820	7010	7216	7434	7538	7786	8073	8365
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.623)	4359	4616	4765	4855	4961	5066	5187	5305
b. Bestedingen								
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	15761	16154	16193	16725	17414	18193	19072	20036
Sociale premies (D.61)*	24846	25332	26129	26908	27635	28514	29483	30465
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	-978	-1114	-1104	-1094	-1084	-1074	-1064	-1055
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	65571	67574	70212	72099	74134	76268	78465	80550

* Inclusief sociale premies ten laste van de werkgevers

9.3. Verklarende woordenlijst

- De **beroepsbevolking** (of het **arbeidsaanbod**) van een gewest bestaat uit alle werkende inwoners uit dat gewest (ongeacht hun werkplaats) en alle werkzoekende inwoners uit dat gewest. De FPB-definitie van de beroepsbevolking omvat ook de 'oudere werklozen' die vrijgesteld zijn van inschrijving als werkzoekende.
- De **activiteitsgraad** van een gewest is de verhouding tussen de beroepsbevolking en de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64) van het gewest.
- De **binnenlandse werkgelegenheid** van een gewest bevat alle loontrekkenden en zelfstandigen voor wie dat gewest hun werkplaats is, ongeacht hun woonplaats. In lijn met de regionale rekeningen veronderstellen we voor zelfstandigen dat het gewest van de werkplaats overeenstemt met het gewest van de woonplaats.
- Het **pendelsaldo** van een gewest is gelijk aan het verschil tussen de uitgaande pendel en de inkomende pendel in dat gewest. Uitgaande pendel bestaat uit ingezetenen uit het gewest die hun werkplaats hebben in een ander gewest. Inkomende pendel bestaat uit ingezetenen uit een ander gewest die hun werkplaats hebben in het gewest.
- Het **saldo van de grensarbeid** van een gewest is gelijk aan het verschil tussen de uitgaande grensarbeid (inwoners uit het gewest die werken in het buitenland) en de inkomende grensarbeid (buitenlanders die werken in het gewest). Binnen de uitgaande grensarbeid kunnen twee types onderscheiden worden. Transfrontale grensarbeiders overschrijden de landsgrens minstens één maal per week, terwijl grensarbeiders door 'extraterritorialiteit' hun werkplaats hebben in enclaves (zoals internationale instellingen of ambassades) binnen de landsgrenzen.
- De **werkende beroepsbevolking** van een gewest bevat alle werkende ingezetenen van dat gewest, ongeacht hun werkplaats. De volgende identiteit geldt: regionale werkende beroepsbevolking is gelijk aan regionale binnenlandse werkgelegenheid plus regionaal pendelsaldo plus regionaal saldo van de grensarbeid.
- De **werkgelegenheidsgraad** van een gewest is de verhouding tussen de werkende beroepsbevolking en de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar) van het gewest.
- De **administratieve werkloosheid** omvat de personen die als werkzoekende zijn ingeschreven bij de regionale bemiddelingsinstellingen. Dit concept heeft een exhaustief karakter waardoor het een basis vormt die coherent is met de overige boekhoudkundige aggregaten die in het model worden gebruikt (in het bijzonder de werkgelegenheid). Dit concept is dus geschikt voor een raming van de middellangetermijnevolutie van het arbeidsaanbod, waarbij rekening moet worden gehouden met een volledige opsplitsing van de bevolking per sociaaleconomische categorie.
- De **werkloosheid volgens de FPB-definitie** komt overeen met een uitgebreid concept van de administratieve werkloosheid. Het omvat ook de 'oudere werklozen' die vrijgesteld zijn van inschrijving als werkzoekende.
- De **werkloosheid volgens de 'Enquête naar de arbeidskrachten'** (EAK) wordt opgesteld op basis van een enquête bij een steekproef van de bevolking. Deze enquêtes worden uitgevoerd door Statbel in opdracht van EUROSTAT, die het methodologisch kader ervan definieert. De hoedanigheid van werkloze wordt erkend na een individueel interview waarin wordt nagegaan of de werkloze effectief beschikbaar is voor de arbeidsmarkt en actief naar werk zoekt.
- De **werkloosheidsgraad** geeft het procentuele aandeel werklozen in de beroepsbevolking weer.

- De **reële (arbeids)productiviteit per hoofd** is de toegevoegde waarde (in kettingeuro's) gedeeld door de binnenlandse werkgelegenheid.
- De loonkosten (in kettingeuro's) gedeeld door de binnenlandse werkgelegenheid geeft de **reële loonkosten per hoofd**.
- De **energiebalans** is het boekhoudkundig kader voor de energiestromen. De kolommen geven de gebruikte en beschikbare energiebronnen in de economie weer en de rijen de verschillende bewerkingen m.b.t. energie.
- Het begrip '**marktbedrijfstakingen**' slaat op het geheel van alle bedrijfstakingen, behalve de bedrijfstaking 'niet-verhandelbare diensten'.
- Onder **tertiaire sector** verstaat men de som van de marktdiensten en de bedrijfstaking 'niet-verhandelbare' diensten. De **primaire sector** bestaat enkel uit de bedrijfstaking 'landbouw'. De bedrijfstakingen 'energie', 'verwerkende nijverheid' en 'bouw' vormen de **secundaire sector**.
- De **bedrijfstakingen** in het HERMES-HERMREG-systeem komen overeen met volgende hergroepering van NACE-BEL 2008 bedrijfstakingen:

Benaming van de bedrijfstaking	NACE-BEL2008 (A38)
1. Landbouw	Landbouw, bosbouw en visserij (AA)
2. Energie	Vervaardiging van cokes en geraffineerde aardolieproducten (CD) + Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht (DD) + Distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering (EE)
3. Verwerkende nijverheid	
a. Intermediaire goederen	Winning van delfstoffen (BB) + Vervaardiging van chemische producten (CE) + Vervaardiging van farmaceutische grondstoffen en producten (CF) + Vervaardiging van producten van rubber en kunststof en van anderen niet-metaalhoudende minerale producten (CG) + Vervaardiging van metalen in primaire vorm en van producten van metaal, exclusief machines en apparaten (CH)
b. Uitrustingsgoederen	Vervaardiging van informaticaproducten en van elektronische en optische producten (CI) + Vervaardiging van elektrische apparatuur (CJ) + Vervaardiging van machines, apparaten en werktuigen n.e.g. (CK) + Vervaardiging van transportmiddelen (CL)
c. Consumptiegoederen	Vervaardiging van voedingsmiddelen, dranken en tabaksproducten (CA) + Vervaardiging van textiel, kleding, leer en producten van leer (CB) + Houtindustrie, vervaardiging van papier en papierwaren, drukkerijen (CC) + Vervaardiging van meubelen en overige industrie, reparatie en installatie van machines en apparaten (CM)
4. Bouw	Bouwnijverheid (FF)
5. Marktdiensten	
a. Vervoer en communicatie	Vervoer en opslag (HH) + Telecommunicatie (JB)
b. Handel en horeca	Groot- en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen (GG) + Verschaffen van accommodatie en maaltijden (II)
c. Krediet en verzekeringen	Financiële activiteiten en verzekeringen (KK)
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	Menselijke gezondheidszorg (QA) + Maatschappelijke dienstverlening (QB)

Benaming van de bedrijfstak	NACE-BEL2008 (A38)
e. Overige marktdiensten	Uitgeverijen, audiovisuele diensten en uitzendingen (JA) + Informaticadiensten en dienstverlenende activiteiten op gebied van informatica (JC) + Exploitatie van en handel in onroerend goed (LL) + Rechtskundige en boekhoudkundige dienstverlening, hoofdkantoren, adviesbureaus, architecten en ingenieurs, technische testen en toetsen (MA) + Speur- en ontwikkelingswerk op wetenschappelijk gebied (MB) + Reclamewezen en marktonderzoek; overige gespecialiseerde wetenschappelijke en technische activiteiten (MC) + Administratieve en ondersteunende diensten (NN) + Kunst, amusement en recreatie (RR) + Overige diensten (SS)
6. Niet-verhandelbare diensten	
a. Overheidsdiensten en onderwijs	Openbaar bestuur en defensie; verplichte sociale verzekeringen (OO) + Onderwijs (PP)
b. Huishoudelijke diensten	Huishoudens als werkgever; niet-gedifferentieerde productie van goederen en diensten door huishoudens voor eigen gebruik (TT)